KEMAL SAYAR

Kendine İyi Bak

tarama ve düzenleme altın kızlar

10. BASKI

Kemal Sayar Kitaplığı

Kendine İyi Bak

"Şöyle bir bakın etrafınıza: İnsan ilişkilerinde bir kirlenme, ruh dünyamıza sinmiş bir çirkinleşme yok mu? Hayatın pek çok alanında, güzelliğin izini sürmek dururken, çirkinliğe mağlup olmuyor muyuz? Dikkatlerimizi güzel olanı seçip ayıklamak yerine çirkin olanı teşhire yöneltmiyor muyuz? Çirkinliği konuşmaya ve yaşamaya ayırdığımız saatler arasında, güzellikle dolu anların bir hükmü, sahiciliği ve heyecanı kaldı mı?"

...

"İnanmak güzelliği görmeyi, güzellikle hemhal olmayı mümkün kılmıyorsa, ortada önemli bir sorun var demektir. İnandığını söyleyen insanlar hâlâ 'Tanrı'nın sözlerini işitme kıtlığı' çekiyorlarsa, bu sorunu iyi teşhis etmek gerekir."

...

"Aslolan güzelliktir ve kâinatı temaşa eden kişi şerrin hayra, çirkinliğin de güzelliğe inkılâp edebileceğini fark eder. Ki insana verilen görev, bozulmuş olanı onarmak, yıkılmış olanı yerine koymaktır."

...

İşte bunun için, insanın 'kendine iyi bak'ması gerekiyor...

Vahid Paşa İl Halk Küt.
1 007000 99502

timas.com.tr

Âşık Dede ve Nedim Ali için

Gayb adamları için

tarama ve düzenleme altın kızlar

KENDİNE İYİ BAK
Kemal Sayar

TİMAŞ YAYINLARI | 2238
Psikoloji Dizisi | 25
Kemal Sayar Kitaplığı | 5

YAYIN YÖNETMENİ
İhsan Sönmez

EDİTÖR
Metin Karabaşoğlu

KAPAK İLLÜSTRASYONU
Cem Kızıltuğ

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

10. BASKI
Aralık 2015, İstanbul

ISBN
ISBN 978-975-263-804-4
9 789752 638044

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KEMAL SAYAR

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. Ardından Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi ve Çorlu Asker Hastanesi'nde psikiyatri uzmanı unvanıyla görev yaptı. 2000 yılında psikiyatri doçenti oldu. 2000-2004 yılları arasında KTÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. Halen Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve klinik pratiğini özel ofisinde sürdürüyor.

Yayınlanmış Kitaplarından Bazıları:

Her Şeyin Bir Anlamı Var
Yavaşla
Merhamet
Ruh Hali
Sufi Psikolojisi
Kendine İyi Bak
Olmak Cesareti
Kalbin Direnişi
Hüzün Hastalığı
Özgürlüğün Baş Dönmesi
Otoyol Uykusu
Koruyucu Psikoloji
Terapi
Bütün Şiirleri
Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez
Ruhun Labirentleri
Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı
Beni Sessiz de Sevebilir misin?

İÇİNDEKİLER

Giriş

Birinci Bölüm
Kaybolmuş Güzelliğin Peşinde / 9

Tanrı'nın Pencerelerini Seyretmek / 11

Kaybolmuş Güzelliğin Peşinde / 17

Gölgelerin Gücü Adına / 21

Önce Hüplet, Sonra Gümlet! / 25

Kuşlar Türlü Türlü Uçar / 29

Tanrı Konuşur / 33

Babalık Davası / 37

Globafobi: Nereye Kadar? / 41

İkinci Bölüm
Bizim Hikâyemiz / 45

Kafesteki Adam / 47

Ân Fotoğrafları / 51

Kendine İyi Bak / 55

Türkiye'de Benliğin Dönüşümü / 59

Bizim Hikâyemiz / 65

Kendini Koruyan Toprak / 71

Trenler ve Hayaller / 75

Üçüncü Bölüm
Hikmet Aynasında Tıp / 79

Primum Non Nocere / 81

Hastalık Bize Neyi Anlatır? / 87

Tıbbın Izdırabı, Izdırabın Tıbbı / 93

Fistül Üzerine Felsefe / 97

Ruh Sağlığı ve Kültür / 101

Bedenin Belirsizliği / 107

Sağlık Hakkı / 113

Dördüncü Bölüm
Ülkeler ve İnsanlar / 117

11 Eylül ve Sonrası: Kuzey Amerika'dan İzlenimler / 119

Kanada Postası / 127

Şirin Neşat ve Geleneğin Dirilişi / 137

Asya Derin Uykusunda / 145

Ey Güzel Kırım / 151

"Hoşça bak zâtına, çün zübde-i âlemsin sen
Merdûm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen."
—Şeyh Galib

* Kendine hoşça bak, çünkü âlemin özüsün sen
Kâinatın gözbebeği olan insanoğlusun sen."

Birinci Bölüm

KAYBOLMUŞ GÜZELLİĞİN PEŞİNDE

Tanrı'nın Pencerelerini Seyretmek

Çocukken büyümek ister, bir an önce sözü dinlenilen insanlar arasına katılmaya can atarız. "Büyüdüm; çeşmeler aktı yanımda."

Çeşmeler akar ve biz geriye dönüp baktığımızda ışıltılı bir şey görürüz: Çocukluğun cenneti bize uzaktan göz kırpar.

Çocukluk çoklarımız için bir gül bahçesidir. Bu algı hakikate tetabuk etmez oysa; belleklerimiz, hayata ufak adımlarla sokulmaya çalıştığımız o günlerin üzerine çoktan bir gün ışığı düşürmüştür. Gün ışığı o günleri bize olduğundan daha pırıltılı gösterir. Bunun nedeni çocukluktaki pek çok sıkıntı verici hadisenin bir kalemde unutuluvermesi değil, daha ziyade, çocukluk dünyasındaki ebedî zaman ya da zamansızlık algısıdır. Çocukluk ve ilk gençlikte zaman, bizim için sınırsız bir genişleme halinde hükmünü icra etmektedir.

Hayatın ilk dönemlerindeki bu sınırsız zaman algısı kimi yetişkin yaşantılarında da karşımıza çıkar: Rüyalar, gündüz düşleri, aşk sarhoşluğu, vecd ve istiğrak halleri zaman duygusunun askıya alındığı hallerdir ve buralarda ebediyet fethedilir. Eğer zaman duygusundan kendimizi kurtarabilirsek, zamanın getireceği o nihaî ayrılıktan, ölümden de uzak durabiliriz demektir. Oysa güzel bir şarkıda söylendiği gibi,

'dünyada ölümden başkası yalan'dır ve zamanda tenezzüh kolay bir meslek değildir.

Maziyi hatırlamak, maziyle birlikte yaşamak, insanı var olduğuna, bu dünyadaki varlığının sahici bir şey olduğuna ikna eder. Zaman algısı çoğu zaman gerçeklikle bir karşılaşma anlamına gelir; gerçeklikle ve onun sınırlamalarıyla... İmdada bellek yetişir, geçmişin bütün hatıralarını bir çırpıda bugüne boca eder, dün bir hokus-pokusla bugün oluverir. Zaman sıfıra irca edilmiştir ve dün hâlâ buradadır, demek ki ebediyet hâlâ mümkündür. Zamanın akıp gitmesi, ayrılığın yaklaştığını haber verir, o yüzden maziye sığınmak kimileyin mutlak ayrılığa bir teselli arayışından ibarettir.

Kimi psikanalistlere göre, takvim zamanı 'ayrılık anksiyetesinin mutlak bir tecessümü'dür. Zamanı ayın hareketlerinden ölçenler ebediyet duygusunu kendiliğinden yaşayan insanlardı; takvim zamanı ise ayrılık fikrini mücessem hale getirdi ve ağızlarımızın tadını bozdu. Haşim'in eşsiz bir belagatle dile getirdiği gibi, giden saatler 'hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lâkayt dostlardı.'

Takvim zamanı 'iletişim çağı'nda giderek daha hızlı akıyor. Bu hızlanmayla birlikte, unutkanlık da yaygınlaşıyor. İnsanlık, teknolojik araç gereçle zamanı hızlandırarak, bir zamansızlık ve ebediyet yanılsaması yaratmak istiyor. Hız, âdeta, zamanı israf ediyor. Tıp ölüme meydan okuyor, televizyon sürekli değişen imgelerle düşlerimizi târumâr ediyor, bütün bir kozmetik endüstrisi zamanı durdurma sapkınlığından ekmek yiyor.

"Yavaşlığın keyfi neden yitip gitti böyle?" diye soruyor Kundera: "Ah nerede şimdi geçmişin aylakları? Halk türkülerinin tembel kahramanları neredeler; bir değirmenden ötekine sürüklenip duran, açık havada, yıldızpalasta uyku

çeken şu serseri tayfası nerede şimdi? Kır yollarıyla, çayırlarıyla, harman yerleriyle, doğa güzellikleriyle nereye gittiler? Bir Çek atasözü onların tatlı aylaklıklarını bir eğretilemeyle tanımlar: Tanrı'nın pencerelerini seyrediyorlar. Tanrı'nın pencerelerini seyreden insanın canı hiç sıkılmaz; mutludur. Günümüz dünyasında 'işsizlik'e dönüştü aylaklık; aynı şey değil kuşkusuz: İşe yaramaz hisseder kendini işsiz insan, canı sıkılır, yoksun kaldığı devinimi arar durmadan..."

Kuşkusuz, takvim zamanı durduk yerde hayatlarımıza girmedi. Önce tabiatın tılsımı bozuldu, Tanrı'nın pencerelerini seyretmek böylece beyhûde bir iş haline getirildi. Kadim Afrika kültürlerinde dağların Tanrı'yla konuştuğuna inanılırmış. İnsanlığın önderi de, "Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz" buyurmuşlardı. Dağı da yaratılmışların arasında gören, onu seven, onun da kendince kulluk ettiğini düşünen bir anlayış, elbette Tanrı'nın pencerelerini seyretmemizi ister. Bunun için de, koşuşturmacadan çekilebilmek, hızlandırılmış zamandan sıyrılabilmek gerekir.

"Zaman tek gerçekliğe sahiptir, ânın gerçekliğine. Başka deyişle, zaman iki boşluk arasına asılı, ânın üstüne toplanmış bir gerçekliktir." Bachelard'ın sözleri, zaman algımızda şimdinin belirleyiciliğini imliyor. Mazi ve istikbal, burada ve şimdi oldukları, âna bitiştirilebildikleri için değer taşırlar. Öte yandan, yaşanan ân kendi tarihini yaşar. İnsan, tuhaf bir biçimde, bugünün sanki yıllardır, hiç değişmeden orada olduğu vehmine kendini teslim eder. Yeni bir işte kırk yıldır çalışıyormuş gibi, yeni bir arkadaşla kırk yıldır tanıyormuşcasına ânın gerçekliğine gömülür.

Modernite tecrübesi, zaman içindeki kopuş ve sıçramaların tarihi olur çıkar. O, ânın yüceltildiği, ân parçacıklarına saklı hazzın insana mutlak hedef olarak yutturulduğu

bir tasavvurdur. Geleceğin imgesi kaybedilir, geçmiş kesilip atılır. 'Burada ve şimdi,' köken mitolojisi elinden alınmış bir insanın eline tutuşturulan yeni bir emzik olur. Teknoloji ve iktisat kâhinliği, zamanın bir süreklilik ve ritm üzere değil de sıçramalarla seyrettiği bir çağda, bakarsınız, muteber bir nesne haline gelir. İmge ve olay bombardımanıyla kronolojik zamanın hızlandırıldığı ve Tanrısız iktisadın son sözü söylediği bir dünyada, Tanrı'nın pencerelerini seyretmek ancak aylaklara havale edilen bir meslek olur çıkar.

Bu yazı, dökülen saçlara, kalbin orta yaş çeperlerine büzülüşüne bir mersiye olarak da yazılabilirdi. Ama insan, ömrünün ortasında daha bir sakınımlı olmak zaruretini hissediyor. İç dünya haritasını olur olmaz orta yere sermemeyi, kendisine de o dünyada keşfedilebilecek bir adacık bırakmayı yeğliyor. Şükür ki, donanmalarımın hepsi seferden dönmedi!

O halde, bu yazının hal tercümesini verecek bir şiirle bitireceğim. İbrahim Kiras'ın güzel bir şiiriyle.

Son söz: Tanrı'nın pencerelerini seyretmek için, saatlerinizi geri almayı unutmayın.

YIRTILAN KAĞIT GİBİ ON YIL

Şimdi anlıyorum insanlar
Neden ölümsüz olmak ister
Çünkü bitmez yaşanacaklar
Çünkü bitmez özlenecekler

Bindokuzyüzseksenyedide
Ölümsüzlük akla gelmezdi
Bindokuzyüzseksenyedide
Çünkü ölüm düşünülmezdi

Bindokuzyüzseksenyedide
Gelecek yoktu aklımızda
Şimdi gelecek geçmiş dolu
Geçmiş gelmeyecek olsa da

Bindokuzyüzseksenyedide
Gökyüzü daha mı genişti
Daha çok insan ısınırdı
Güneşler açtığında sanki

Bindokuzyüzseksenyedide
Dünya bitmez görünüyordu
Çay tabağında şeker gibi
On yıl geçmez görünüyordu

Bindokuzyüzseksenyedide
Her şeyi biliyor gibiydim
Yırtılan kâğıt gibi on yıl
Gürültüyle geçti bilmedim

Bindokuzyüzseksenyedide
Ölümsüzlük akla gelmezdi
Bindokuzyüzseksenyedide
Çünkü ölüm düşünülmezdi

Şimdi anlıyorum insanlar
Neden ölümsüz olmak ister
Çünkü bitmez yaşanacaklar
Çünkü bitmez özlenecekler

Kaybolmuş Güzelliğin Peşinde

Derler ki, Hz. İsa efendimiz havarileriyle gezerken yolda çok kötü koku yayan bir köpek leşine rastlamış. "Bu leş ne kadar da pis kokuyor!" diye bağırmış bir havari. Hz. İsa şöyle cevap vermiş: "Dişlerinin beyazlığı ne kadar güzel!"

Güzelliği hayatlarımızdan kovalı çok oluyor. Sokakta ve evde, insanda ve âlemde burnumuza hep leş kokularının gelmesi bundan. Halbuki, Gafûr olan Allah güzel olanı koruyan ve çirkin olanı saklayandır. O sonsuz bağışıyla çirkinlikleri setreder ve bizim de insan kardeşlerimizin ayıplarını, kusurlarını örtmemizi ister.

Tuhaf olan, bugün müslim olduğunu söyleyen insanların hayatında çirkinliğin kurduğu saltanattır.

Şöyle bir bakın etrafınıza: Hepimizin insan ilişkilerinde bir kirlenme, ruh dünyamıza sinmiş bir çirkinleşme yok mu? Ticaret ahlâkından günlük ilişkilere, reklam estetiğinden propaganda konuşmalarına kadar hayatın pek çok alanında güzelliğin izini sürmek dururken çirkinliğe mağlup olmuyor muyuz? Dikkatlerimizi güzel olanı seçip ayıklamak yerine çirkin olanı teşhir etmeye yöneltmiyor muyuz? Güzellikle dolu anların çirkinliği konuşmaya ve yaşamaya ayırdığımız saatler arasında bir hükmü, sahiciliği ve heyecanı kaldı mı?

Allah'ın yaratışındaki güzelliği görmek ancak uyanık bir kalb ile mümkün. O Musavvir'dir, yarattıklarına en kusursuz güzellikleriyle şekil verendir. O'nun yaratışındaki güzelliği gören kalb, O'nun güzelliğini fark eder. Allah güzeldir ve güzelliği sever. O'nun güzel isimlerinin tecelligâhı olarak eşya bizi perdeleri kaldırmaya çağırır, şeyler perdeleyici olmaktan çıkar ve gaybın anahtarlarını elimize tutuşturur.

İnanmak güzelliği görmeyi, güzellikle hemhal olmayı mümkün kılmıyorsa, ortada önemli bir sorun var demektir. İnandığını söyleyen insanlar hâlâ 'Tanrı'nın sözlerini işitme kıtlığı' çekiyorlarsa, bu sorunu iyi teşhis etmek gerekir.

Doğrusu ben yüce iradeye teslim olduklarını beyan eden insanların gündelik siyaseti bu kadar önemsemelerini, onu hayatın en kuvvetli âmili olarak telaffuz etmelerini yadırgıyorum. Hayatın günlük formülasyonunda gaybî kuvvetlerin tesirini ihmal eden ve hayatı kaba determinizmin sınırlarına hapseden bir anlayışın bizi güzelliği görmekten alıkoyduğunu düşünüyorum. Bu tür bir anlayış, aşkınlıkla olan rabıtasını yalnızca sembolik bir düzlemde kurmakta ve aşkınlığın yaşantılanmasına izin vermemektedir.

Soyut şeylerden söz etmiyorum, hayır. Alışverişte, imâl-i fikirde, sohbette, âmir-memur veya öğretmen-öğrenci ilişkisinde eşyanın ötesini de kuşatan bir vukufiyetten söz ediyorum. Her şeyin bir dokunuşla târumâr olabileceğini, bir tasarrufun yıkılmış her şeyi yeni baştan bir çırpıda onarabileceğini, ona yeni bir neş'e ve şevk verebileceğini, kâinatta her şeyin hem bir oluş hem de bir bozulma halinde bulunduğunu hisseden bir derin bilinçten...

Aslolan güzelliktir ve kâinatı temâşâ eden kişi şerrin hayra, çirkinliğin de güzelliğe inkılâb edebileceğini fark eder. Bunun tersi de söz konusu olabilir; ama insana verilen görev, bozulmuş olanı onarmak, yıkılmış olanı yerine koymaktır.

Bu yazıyı William Chittick'in geçtiğimiz yıllarda Turan Koç'un 'güzel' Türkçesi'yle dilimize kazandırılan *Varoluşun Boyutları* adlı kitabından bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Chittick'in heyecan verici makalelerinin bir şairin pürüzsüz diliyle Türkçe'ye aktarılmasının da, yaşadığımız günlerin güzelliklerinden biri olduğunu hatırlatarak:

"Modern dünyadaki İslâmî faaliyet, en azından toplumsal ve siyasî düzeyde, güzellik konusunda çok az şey bilmektedir. Güzellik Müslümanlar tarafından yeniden keşfedilinceye kadar; onlar yaptıklarını Allah tarafından ortaya konan ve eşyanın mahiyetince sergilenen ilkelerle tesbit edildiği üzere yapmadıkça, 'İslâmî' adını almayı hak eden herhangi bir kültürün ve medeniyet canlanmasının olması asla mümkün değildir."

Gölgelerin Gücü Adına

Halife Leyla'ya dedi ki:
"Sen o musun ki, Mecnun senin aşkından
perişan oldu ve kendini kaybetti.
Sen başka güzellerden daha güzel değilsin."
"Sus!" dedi Leyla, "Çünkü sen Mecnun değilsin."

—Mevlânâ

Herkes sevilmek ve beğenilmek ister. Her insanın içinde önemli, özel ve müstesna sayılma ihtiyacı saklıdır. Bunun için ise gücü ele geçirmek ve onu elde tutmak gerekir. İnsanın insana ettiği zulmün temelinde bu güç yarışını buluruz. Özgüvenimizi ve kendimize duyduğumuz saygıyı içsel kaynaklarımızdan değil de dışsal olandan devşirebileceğimiz öğretilmiştir bize. Ne kadar çok sahip olursak, o kadar değerli olacağımız formülü ezberletilmiştir. Ayakta durmak için güce ihtiyacımız vardır.

Bu zihinsel yapının inşa ettiği bir dünyada insanlar bir tarağın dişleri gibi eşit değillerdir: Maddî serveti, makamı ve mevkii, insanlar üzerinde tesir ve tahakküm kudreti bulunan kişi, diğerlerinden üstündür.

Güç, kontrol ve otoriteye sahip olmaktır; başka kişileri ve olayları etkileyebilme halidir. Psikanalizin hakir görülen evladı Alfred Adler, aşırı güç edinme ihtiyacının içsel bir aşağılık duygusunu telafi etmeye matuf olduğunu söyler. Böylesi durumlarda kişide çevreyi kontrol etme itkisi gelişir; bu kontrol, üretici bir etkinlik için değil, fakat yetersizlik duygularının acısıyla baş etmek, onu bertaraf etmek için kullanılır.

Adler'in açıklaması meselenin sadece bir cephesini kucaklıyor. Yeni bir elbiseyle insanların içine çıktığımızda duyduğumuz saadet, bu açıklamada bir yere oturmuyor. İnsan gücü biriktirmek ister; çünkü o yalnızca dış olayları kontrol etmemizi sağlamaz, içsel yaşantımızı da belirler. Güce sahip olup olmamak, çoğu kez, insanların kendileri hakkında ne hissettiklerini de tayin etmektedir. Güç sahipleri etraflarında çok sayıda dalkavuk bulurlar; arzuları kolayca yerine getirilir ve böylece kendilerini daha iyi hissederler. Egoları şişer. Güçsüz insanlara nisbetle daha yüksek bir özgüven tablosu çizerler.

Günümüzde güç ilişkilerine râm olmamış insan bulmak çok zor. Rütbeleri önemsemeyen, sahip oldukları güçle başları dönmeyen, güç sahiplerine selam durmayan insanlar, yani 'bu çağın soyluları' pek az sayıdalar. İnsanlar boyunlarına statülerden yapılma mücevherler takıyorlar; egonun yansımaları, ışıltıları ile göz kamaştıran ve karşısındakini çekim alanının içine alıveren mücevherler.

Rindâne bir hayatın izini süren, yalnız şairler kaldı. Şairler ve hakikî ilim ve düşünce adamları... Onlar bu dünyanın tozuna dumanına safdil bir umutla ayak diriyorlar. "Bir köhne kitap, bir sarı kandil neme yetmez?" diyen şairenin

peşi sıra giden anka kuşları... Zira, 'gölgelerin gücü adına' savaşmak, kalbî insanlara değil, çizgi film kahramanlarına yakışır ancak.

Eskinin erdemli bir ilim adamı tipi vardı. Kapitalist düzen ilmi de metalaştırdı ve ilim adamını açgözlü bir tüccara çevirdi. Çoluk çocuğun ikbali için onu da agorada tezgâh açmak zorunda bıraktı. Ruhlarını 'beyin iğfal şebekeleri' reklamevlerine rehin bırakmamış şairler yola devam ediyorlar. Arada bir kalpazanlar sokuluyor yanlarına, bir süre onlarla birlikte uçuyor, neden sonra geri düşüyorlar; dünyanın manyetizması kalb adamlarına işlemese de kalp adamları emiyor. Dünyanın burgacına kapılmayanların, şairlerin, söz ve yazı ahalisinin oturup konuşabilecekleri, halleşebilecekleri bir zaman hep var. Onlar başkasının toplamak ve biriktirmekle elde ettiği saadeti yârenlikte, dostlukta, hemhâl oluşta zaten bulmuşlar. Yorulmaya, gölgeliğe ok atmaya ne hâcet!

Ben insanlara en az 'eyvallah eden' kişilerin, erdem sahiplerinin, iktidarın albenisine râm olmayanların, hâsıl-ı kelam 'bu çağın soyluları'nın hayatta güzel söz söylemekten başka meziyetleri olmayan insanlar arasından çıktığını sanıyorum. Rindler, dervişler, şairler, hikâyeciler, kâinatı kuşatan İlâhî Nağme'yi terennüm edenler, âlimler, sanatkârlar, Mecnunlar... Hayatı güç toplama yarışına çevirmeyenler. Ağır ve düşünceli yürüyenler. Yalnız Allah'ın önünde eğilenler. Bir gülü koklamasını bilenler.

Ne mutlu onlara...

Önce Hüplet, Sonra Gümlet!

Yüzyılın ortalarında ABD'de yeşeren siyah bilinç hareketini çeşitli polisiye önlemlerle kontrol altına alamayan siyasî güç, siyah insanların içinde palazlanan kıvılcımı parlak bir buluşla söndürdü: varoşlara uyuşturucu pompalayarak. Uyuşturucuya alıştırılan siyah insanlar kendilerini birden suçun kollarında buluverdiler ve içinde yaşadıkları toplumun ifriti olarak takdim edildiler. Siyah mukavemet, eline tutuşturulan kurşunu böylece kendi kardeşinin beynine sıktı. Zaten köle, eline silah verildiğinde ilk olarak kendi kardeşinin beynini dağıtan kimse değil midir?

Tommiks-Teksas külliyatı, aynı yönetimin Kızılderilileri 'ehlîleştirmekte' de kullanıldığını haber veriyor bize: 'Ateş suyu' adıyla anılan alkol bu mazlum milletin soylu direniş damarını törpülemekle kalmamış; onları işe yaramaz, bağımlı insanlar haline getirmişti. Günümüzde alkolizmin Kızılderililer için hâlâ önemli bir sorun olduğunu hatırlatmaya bilmem gerek var mı?

Türkiye'nin mazlum milleti için ateş suyu, ahlâkî değerlerin tersyüz edilmesinden başka bir şey değildir. Politik bilinci dağıtmak için bu ülkede de kaba güç bir yöntem olarak yıllardır kullanılıyor. Ama daha derin bir politika, var-

lığımızı kökten tehdit etmektedir: Bu politika, kendilerini millete vasî tayin eden güçlerin kendi yaşam biçimlerini ve gayriahlâkî değerlerini millete topyekün şırıngalama politikasıdır. İnsanların vurdumduymazlığa, 'adam sen de!'ciliğe, insan kayırmacılıktan rüşvet almaya dek ahlâksızlığın türlü renklerine alıştırıldığı bir operasyondur bu. Bugün inandığını söyleyen insanları içten içe kemiren, 'paranın dini imanı yok' dedirten, insan ilişkilerini bozan şey piyasa ahlâkı değil, egemenlerin toplum kesimlerine yayılma istidadı gösteren ahlâksızlığıdır.

Ahlâksızlık ahlâk karşısında oldum olası daha güçlü bir pozisyonda bulunmuştur. İnsan fıtratının aldanma ve bozulmaya olan temayülü onu insanlığın her devrinde geçer akçe kılmıştır. Ateş suyunu tadan insanlar nasıl ki sekr halinden içtinap etmek istemezler, onun gibi, yalan dolan ve hırsızlığa alışan insanlar da kolay yoldan güç sahibi olmanın sarhoşluğundan vazgeçemezler. Yani, bu bir "Önce hüplet, sonra gümlet!" politikasıdır ve harama bulaşan hayatlarımızın burçlarında rasyonalizasyon bayrakları dalgalanmaktadır. Rasyonalizasyon, yani akla uydurma, meşrulaştırma, minareyi çalınca kılıfını hazırlama.

İnsan fıtratında kötülüğe olduğu kadar iyiliğe de temayül vardır; hele ki soyağacınız, iman haritanız yüzlerce yıllık bir merhamet geleneğine yaslanıyorsa. 'Edeb'i anıtlaştıran bir medeniyeti tevarüs eden insanların ateş suyuna alıştırılmaları elbette bir içeriksizleştirme ameliyesiyle birlikte seyreder. Tedrisat bir ahmaklaştırma harekâtına döner, binlerce lise mezunu hayatlarında bir kitabın sahifeleri arasında gezinmeksizin yaşar; kendilerine ezberletilmiş olan derslerin dışına milim taşmadan, hiç soru sormadan... Beyin yıkama çarkları arasında öğütülen insanlar, insanlık durumundan papağanlık durumuna doğru bir tenzil-i rütbeye uğratılırlar.

Artık doğru olan en çok tekrar edilendir, kulağımıza en çok çalınan bizim de belleğimizde yer eder ve biz de konuştuğumuzda, ezberden, bize belletileni söyleriz. Ve egemenlerin, TV kanallarıyla odalarımıza sokulan o mümtaz insanların hayatlarını oynarız. Kim olduğumuz ve hangi dünyaya ait olduğumuz sorusu artık kafamızı kurcalamaz.

Çarşıda pazarda yüzlerce bir örnek, bir kalıp insan gördüğümde dehşete kapılıyorum. Gençlerin dilinde aynı zevksiz kelimeler, TV ekranlarından çoğaltılarak sokaklara yayılmış jestler, mimikler, slogan cümleler. Egemenler, TV aygıtını kullanarak, ahmak bir klonu her yere yayıyorlar. Kendileri kadar içeriksiz ve inceliksiz, kendileri kadar künt ve vurdumduymaz klonlar her yerde karşımıza çıkıyor. Ve bu klonlar, yani önce hüpletilip (içleri boşaltılıp) sonra gümletilmiş (yazık edilmiş) nesiller, içinde salındıkları boşluktan bir çıkış yolu aradıklarında, karşılarında çatık kaşlıları buluyorlar: "Maçka yolları taşlı / Geliyor çatık kaşlı!"

Kimse kusura bakmasın, 'İslâmcı' tabir edilen ve bu tabiri benimseyen insanlar içinde dahi yozlaşmadan nasibini alan, yolsuzluktan bir lokma da ben nasipleneyim sevdasına düşen, ateş suyuna vurgun yemecesine balıklama dalan bunca insan varken, haram ve helâlin sınırları bu kadar belirsizleştirilmiş iken, 'mazlum ve mağdur' efsanesi yaşanan günleri açıklamaya yetmez. Sözüm ona o 'kutsal mazlum,' millete ahlâkî yaşayış adına, mahviyetkârlık, hasbîlik ve dürüstlük adına ne sundu, nasıl örnek oldu ki, şimdi sızlanmaya hakkı olsun?

Kulaklarımızda 'bir hançerin paslanırken çıkardığı gürültü'den mütevellit bir çınlama. Uzaktaki namluyu görüyorsun da a canım, damarına saplanmış enjektörün sızısını hiç mi duymuyorsun? Uyuşturucunun usul usul kanına karıştığını, sana tatlı bir rehavet ve tembellik verdiğini neden fark etmiyorsun?

Kuşlar Türlü Türlü Uçar

Kâinatta yer alan pek çok fiziksel sistemin davranışı önceden kestirilebilir. Güneş tutulmalarını yıllarca öncesinden kestirmek mümkündür. Ancak depremler, fırtınalar ya da tayfunlar gibi pek çok olay da o kadar önceden bilinemez. Güneş sistemindeki gezegenlerin hareketini yeryüzünün atmosfer hareketlerinden, yeryüzü kabuğunun oynamalarından ya da insan davranışından daha fazla bilinebilir kılan nedir?

1960'lı yıllarda kaos biliminin doğuşu bilim içinde bir meta-dil, bir meta-paradigma oluşturdu. Karmaşık sistemlerin bir davranış biçimi olarak kaos, belirli ölçeklerde keyfî ve önden kestirilemez görünse de, özünde iyi tanımlanmış ve tahmin edilebilir bir biçimdir. Kaosun varlığı, bir yandan önceden rastgele gibi görünen pek çok sürecin düşünüldüğünün aksine tahmin edilebilir olduğunu, öte yandan mutlak tahmin edilebilirliğin de sınırlı bulunduğunu gösterir. Aynı zamanda, karmaşık sistemlerin davranışıyla ilgili yeni bir düşünme biçimi de ortaya koyar. Buna kaos metafiziği denilebilir. Kaosun ilkeleri, deneyimlerin tasarlanmasından kuramların formülasyonuna kadar, kullanışlı güçlü metafizik analojiler kurar.

Uçan bir kuş burada örnek olarak verilebilir. Uçan kuşu bir model olarak yeniden kurmak istediğimizde, ilk elde kuşun uçtuğu hava akımını tanımlayan akışkan dinamiğinin temel yasalarını kullanmak isteriz. Ancak basit modelleri biyolojik sistemlere uygulamak istediğimizde sorun çıkar. Sorunlardan biri, kuşların yalnızca bir uçuş tarzı değil, birkaç uçuş tarzı birden olduğu gerçeğidir. Bir kuşun bu tarzlardan hangisini yeğleyeceği fiziksel çevreye bağlı (hava akımındaki değişiklikler, hava hızı vb.) olarak değişir. Kuşlar kanatlarını yavaş ya da hızlı çırpabilir, süzülebilir ya da çok yüksek frekansta kanat çırpabilirler. Kuş bazen isteğine ve rüzgâr akımına bağlı olarak bu modellerin birinden diğerine geçebilir. Karmaşık sistemlerdeki bu yaygın fenomene 'kritik faz geçişi' adı verilir. Bu fenomenin örneklerine hem fiziksel, hem de biyolojik sistemlerde sıklıkla rastlanır.*

Burada duruyoruz. Niyetim sizi kaos kuramının heyecan verici dehlizlerinde kaybetmek değil. Hizaya getirilmek istenen, farklılık ve biriciklikleri törpülenmek murad edilen insanların hikâyesinden bahsetmek istiyorum size. Gökyüzünde süzülen yahut kanat çırpan kuşların hâlet-i ruhiyesinden.

Câbirler diyorlar ki, sizin gökyüzündeki uçuşlarınız bizim bağlı olduğumuz kuramla açıklanmıyor, o halde sizde bir tuhaflık var. Ya bizim inandığımız kuramın yasalarına göre uçarsınız, ya da yolarız kanatlarınızı!

Çünkü câbirler yorulmuşlardır; onların uçuşlarını izlemekten. Onlara bir yön tayin etmeleri boşunadır. Önden yaptıkları tüm tahmin ve yordamalar hep boşa çıkmakta, kuşlar türlü türlü uçmaktadır.

Câbirler ister ki, kuşlar sabit güzergâhları izlesin, avcılar

---

* Cindy Ehler, "Chaos and Complexity," *Archives of General Psychiatry*, 52:960-963, 1995.

tüfeklerini doğrulttuğunda daima kuşlar menzilde olsunlar. Onlar ikinci bir emre kadar hava ve yol şartlarına göre tavır ve konum alışı, hasılı 'kritik faz geçişleri'ni yasaklamışlardır. Kuşlar ancak kendi tanımladıkları biçimlerle ve belirlenmiş güzergâhlarda kanat çırpsın isterler. Oysa kuşlar gökyüzüyle konuşmayı severler, rüzgârlarla selamlaşmayı, yağmurlarla, fırtına ve boranlarla hemhal olmayı severler. O yüzden, bir türlü ele avuca gelmezler.

Kuşların türlü türlü uçuşları vardır; insanların ise türlü türlü yaşamaları. Ben bu dünyayı herkesten farklı olarak yaşama ve hissetme hakkını kendi ülkemde doğup büyüdüğüm topraklarda bulamayacaksam ne yapacağım? Belâlardan en çok emin olmam gereken yerde câbirlerin şiddeti yolumu kesiyorsa, onları kime şikâyet edeceğim? İnsan olmakla tevarüs ettiğim hak ve hürriyeti atalarımın toprağında bulamayacaksam, onu nerede arayacağım?

Câbirler, insan tekinin ele avuca sığmazlığına, her insanın bir zübde-i âlem olduğuna, "Bende sığar yedi cihan / Ben bu cihana sığmazam" diyen şaire inanmıyorlar. Onlar mekanistik dünya tasavvuruyla en karmaşık sistemleri açıklayabilecekleri zannını muhafaza ediyorlar. Oysa ki, rikkat ve rıfkın nuru iç âlemde söndü mü, dışarısı ol kişiye zifirî karanlık görünür.

Onlardan bazısı, gökyüzünde uçuşan kuşlara bakıp da, "Bunlar yarasa!" dedi. Ne güzel sözdü o, ne büyük iltifattı! *Risâletü't-Tayr*'ında ustamız İbn Sînâ "Kuşların en iyisi yarasadır" demiyor mu? Meçhul bir şair, üstadın sözlerini şöyle yorumlar: "Yarasa, orta yolu tutturduğundan, kuşların en iyisi olarak tanımlanmaktadır. Yarasa geçimini sağlamada ve meydana çıkmada orta yolu tutar. Yarasa aslında kuş sûretinde değildir, ama onda kuşa has faydalar ve özellikler vardır. İnsan da, melek sûretinde değilse bile, onların

sûretiyle ahlâklanabilir ve meleğin sıfatlarına sahip olabilir."*

Kuşlar türlü türlü uçar. İnsan kalbi türlü türlü sever. Gül türlü türlü açar. Ve mahzunlar ve mağdurlar *Risâletü't-Tayr*'ın sonunda zikredilen o güzel âyeti hatırlar da serinler: 'tıpkı uzun kanat çırpışlardan sonra kendilerini süzülmeye bırakmış kuşlar gibi...'

* *İslâm Felsefesinde Sembolik Hikâyeler*, İbn Sînâ, Suhreverdî, A. Gazzalî, N. Râzî, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

Tanrı Konuşur

"Tanrı konuşur. O'na cevap vermeliyiz. Tanrı insanları konuşan varlıklar olarak yaratır. Belki de bu, Tanrı'nın imajının anlamlarından biridir: cevap veren ve sorumluluk taşıyan bir imaj; hem belirli mesafede olan hem de iletişimde bulunma yeteneğine sahip, diyalog arzulayan bir karşı taraf. İnsan bütün yaratılmışlardan ayrı, dil yeteneği olan biricik varlıktır. Konuşan ve konuştuğu söylenen Tanrı gibi, insanlık da Yaratıcıdan kaynaklanan bu yeteneğe sahiptir... Tanrı kişiye sözlü emir verir ve onu diyalog tarzında konuşmaya çağırır. Eğer Tanrı özgürlük ise, orada özgürlüğü yaşayacak biri var demektir. Eğer Tanrı sevgi ise, bu, orada söz yoluyla sevmeye tepkide bulunacak biri var demektir. İnsanî söz yalnızca, Tanrı'nın sözünün ürünü olarak varolabilir: Eğer beni önceden çağırmamışsanız, konuşamam.

• • •

İnsanî dil, fonksiyonunu, Tanrı'nın sözünün etkisinden ve gücünden alır; insanî dilin aynı etki ve güç derecesine sahip bulunmaması hariç: İnsanî dil, hem hakikatin hem de hatanın taşıyıcısıdır."

—Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*

Bir yerlerde okumuştum: Umberto Eco postmoderniteyi, "bir adamın karşısındaki kadını deliler gibi sevmesine rağmen bu cümle Barbara Cartland romanlarında binlerce defa tekrarlandığı ve muhatabı da bunu bildiği için ona 'Seni deliler gibi seviyorum' diyememesi" olarak tanımlıyordu.

Sözün aşınmışlığı, şiirin yolunu keser. Yıpranmış, paspas olmuş mazmunlarla şiir söylemekten kaçan şair, bu sefer başka bir yere savrulur. Olmadık imge denemeleri, sözü yerinden yurdundan eden ama onu ortada öylece sahipsiz bırakan sarsıntı dizeleri, bizi duygudan ayırarak açıktan açığa bir söz cambazlığı durumuyla karşı karşıya bırakır. Oysa bir şiir takla atmadan, hulahup yapmadan da yeni ve çok farklı bir şey söyleyebilir.

Şiirde iyi bir okurun aradığı şeyin yeni, taze ve o sözle yaşanan, o söz olmasaydı yaşanmayacak olan, ancak o sözle eşelenmesi mümkün olan bir duygu olduğunu sanıyorum. Şiir bize duyurur, ama bunu şiirin bütününe nüfuz eden, ona ruhunu bağışlayan daha üst bir katmandan yapar. Şiir sözünü Tanrı'nın sözüne yaklaştıran, içine ondan bir buğu, bir esinti taşıyan da bu katman olsa gerektir. Buna 'şairin bilinçüstü' diyebiliriz.

O halde şiir, teknikle birlikle, ama onun ötesindedir. Günümüzün benliği boşaltılmış, panayırlarda şiir tezgâhı açmaya sıvanmış şairini küçük düşüren, duygudan mahrumluğun ta kendisidir. O, hayatına şamil olacak bir duyguyu yaşayamadığı, modern dünyanın imge ve ses bombardımanıyla 'ahraz'laştığı için söz cambazlığını yeğler.

Tanrı her devirde, her zamanda konuşur. O konuşmayı işitmeyen ve ona cevap veremeyenler, O'nunla konuşmanın dilini öğrenmemiş olanlar, o dilin lezzetinden gafil olanlar; onlara şair diyebilir miyiz?

Şair görülmek arzusu içinde olabilir mi? Şairin kanatlarının altında saklı olan nedir? Bir cemaat tarafından onaylanmak peşinde midir şair? Eğer bir yakarı ise şiir, uluorta ve insanlara, temâşâkârlara dönerek yapıldığında, sahiciliği tebahhur etmez mi?

Günümüzde şiirin zemininin kaybolduğunu iddia eden birileri varsa, sanırım onlar şiir üzerine çevrili sahne ışıklarının zayıflamasından yakınmaktadırlar. Kimileri loşluğun kendi görüş keskinliklerini terbiye edeceğine ihtimal vermez ve orada ancak kendi parlayışıyla duran şiiri ayırt etme cehdine soyunmaz.

Şiirin toplumsal hayatta güçlü bir karşılık bulmadığı zamanlar, has şiirin oluşması için vazgeçilmez zamanlardır. Burada şiir ağır ağır kendi kozasını örer. Öyleyse şairlerin gözden düştüğü bir çağı neden alkışlamayalım? Hızlandırılmış dünyaya, kafaları karıştıran imge ve ses seline rağmen bir ipekböceği kendi köşesinde usul usul, sabırla çalışıyorsa; bir mücevher günü geldiğinde ışımayı bekliyorsa, ne var bunda?

Ruhları bir veba gibi kemiren, dokunduğu her şeyin içini boşaltan temaşa kültürü şiire diş geçiremesin diye dua etmiyoruz. Şiir, ondan saklanmayı biliyorsa terennüm edilmeye aday demektir. Kim ki şiirini hasislikle korur, kim ki aklını başka bir akla feda etmez, o şiir söylüyor demektir.

Babalık Davası

İlk psikanalistlere göre, baba bir kötülük imgesiydi. Ana ve çocuğun mutlu beraberliğinin üzerine düşen kâdir-i mutlak gölge. Çocuğun diş bileyerek onun otoritesine teslim olmaktan başka çaresi yoktu. Baba, onlara kalırsa, çocuğun gözünde bir yabancıydı; anneyle olan yakınlığa halel getiren bir düşman kişi. Çocuk ya onunla savaşmak ya da ona boyun eğmek zorundadır, bu bakımdan baba çocukta korku ya da saldırganlık uyandıran bir figürdür. Bu hurafelerin aşılması zaman aldı; ve araştırmalar babanın rolünün çok daha olumlu olduğunu gösterdi.

Babanın çocuk için önemi, ona dış dünyanın kapılarını aralayan bir sevgi öznesi olmasında yatmaktadır. Çocuk bir yandan rahat etmek, bir yandan da büyüyüp dış dünyaya adım atmak ister. Gelişme ihtiyacı ayrılığın acısıyla atbaşı gider. Anne rahatlık ve emniyet için geri dönülebilecek bir üstür ve bu yönüyle de ebedî bağımlılığın, çocuksu kalışın ve bireyselliğin kaybının bir temsilcisidir. Öte yandan, sevgi dolu bir baba, tehdit edici bir hayal kırıklığına uğratan bir varlık değil, çocuğun keşfetmeyi arzuladığı gerçekliğe bir rehber işlevi üstlenmektedir. Baba, anne dışındaki yeni ve

heyecan verici dünya demektir. Eğer baba, çocuk anneden uzaklaşırken müşfik ve destekleyici davranırsa, dünya çocuğa daha emniyetli bir yer olarak gözükecektir. Bu anlamda baba, çocuğun bağımsızlık ve ayrılığı sınadığı istikrarlı bir yerdir. O gerçeklik kavramının ta kendisini temsil eder; bir dış güç olarak yaşanan gerçekliği...

Cinsel kimlik rollerinin birbirine karıştığı bir dünyada yaşıyoruz. İnsanlık neredeyse tek-cins (unisex) olmaya doğru gidiyor. D. H. Lawrence'ın yetmiş yıl önce öngördüğü yeni bir durum söz konusu olan: 'horozsu kadınlar, tavuksu erkekler.' Şöyle yazar bilge romancı:

> "Günümüzde bütün horozlar gıdaklamaya, yumurtlamaya özeniyor, tavuklar da öterek güneşi yatağından kaldırmaya yelteniyor. Günümüzün kadınları horozsu ise, erkekleri de tavuksudur. Erkekler korkak, ürkek, çoğunlukla yumuşak, boyun eğici, tavuksu ürkekliklerinde rahattırlar. İstedikleri tek şey, kendileriyle tatlı dille konuşulmasıdır."

Doğrusu, yazar horozsu kadınlarla ilgili eleştirilerinde çok daha acımasız. Konumuz bu olmadığı için onları geçiyor ve meraklıları, yazarın *Anka Kuşu* adlı kitabını okumaya davet ediyorum. Buradan, 'yeni dünya düzeni'ne dümen kırabilir ve babalık davasının modern zamanlarda uğradığı yenilgiye kuşbakışı bakabiliriz.

Kapitalizmin geliştirdiği yeni politik ideoloji, refah liberalizmi, insanları ahlâkî sorumluluktan âdeta boşamakta ve onlara toplumsal koşulların bir kurbanı gibi davranmaktadır. Bu da yeni toplumsal kontrol modelleri anlamına gelmektedir: Artık sapkın kişi bir hastadır, cezalandırmanın yerini de tıbbî rehabilitasyon almıştır. Geçmişin kızılcık sopasıyla tedavi edilen hiperaktif çocuğu bugün uyarıcı ilaçlarla tedavi

edilmektedir. Bireyciliği kutsayan tedavi jargonu, kendisine duyduğu aşırı düşkünlüğü dahi 'otantisite,' 'farkındalık' gibi adlar altında meşrulaştırabilmektedir. Yeni dünyada artık profesyonellerin iktidarı söz konusudur ve hükmeden sınıf yönetici, bürokrat, teknisyen ve uzmanların sınıfıdır.

"Bütün bunların babalık davasıyla ne ilgisi var?" diye soruyorsanız, lütfen okumaya devam ediniz.

Profesyonellerin iktidarı, Christopher Lasch'ın deyimiyle, 'babasız pederşâhîlik' durumunu getirmiştir beraberinde; baba ortada olmasa da, pederşâhî gelenek devam etmektedir. Okullar çocuğun eğitimini ailenin elinden aldı, tıp mesleği de sağlıkla ilgili sorunları yüklendi ve baba aile fotoğrafında giderek silikleşti. Ailenin üzerinde pek az kontrol yetkisine sahip olduğu profesyonel hizmetlere bağımlı hale gelmesi, bir yandan, ana babalığın değersizleştirilmesi, anonimleştirilmesi anlamına gelir. Şirketlerin ve onlara hizmet eden bürokratik devletin ortaya çıkışıyla yetkileri törpülenen anne ve baba, beceriksiz, yetersiz ve kendine güveni olmayan kimseler halini almışlardır. Geleneksel toplumlarda babaya düşen görevler çoktan ilgili kurumlara devredilmiş, ev içi eğlence ve eğitim de televizyonun tekeline bırakılmıştır.

Yeni pederşâhîlik, iddia edilenin aksine, kişisel bağımlılığın yerine bürokratik mantığı koyar. Dolayısıyla insanları bir zahmetten kurtarmış değildir; sadece bağımlılığın mahiyeti değişmiştir. Birey örgüte, yurttaş devlete, işçi idareciye, ebeveyn 'yardım meslekleri'ne bağımlı hale gelmiştir. Vatandaşı müşteriye dönüştüren reklam endüstrisi de boş durmamış, insanları dükkândan alınan mamullerin evde yapılanlara göre daha iyi olduğuna ikna etmiş ve böylece pazen donlar, çizgili Sümerbank pijamalar tarihe karışmıştır.

Geçmişin babaları herhalde tavuksu değillerdi, otoritele-

rinden taviz vermezlerdi. İnsanlar cinsel kimliklerine işaret eden sembolleri kıskançlıkla korurlardı. Ömer Seyfettin bir öyküsünde bıyığını kestikten sonra insan içine çıkarken duyduğu utancını anlatır. Babalar önceleri yalnız kendi otoritelerinden değil, geçmişin ve geleneğin otoritesinden de asla taviz vermezlerdi. Ailelerin efsaneleşen birer hikâyeleri olurdu ve her çocuk bu hikâyeyle, onu içselleştirerek büyürdü. Büyük ve geniş aile, çocukların nesil sürekliliğini alabildiğine tattıkları bir yerdi.

Eğer hayranlık duyduğumuz, o herkese gücü yeten adam tarihe karışırsa, biz oğullar ne yapacağız? Dış dünyayı kimin yardımıyla tanıyacak, anamızın kucağından gerçekliğin yakıcılığına nasıl adım atacağız?

Babalık, bütün oğulların kollektif davasıdır.

Globafobi: Nereye Kadar?

Küreselleşme korkusu, diğer bir deyişle globafobi, Seattle'dan Cenova'ya, hatta Barselona'ya kadar dünyanın pek çok bölgesinde bir ateş tutuşturdu. Bugün küreselleşme karşısında ayak direyenlerin çok farklı dünya görüşlerine mensubiyeti olan insanlar olduğunu, dünya görüşleri arasında örtüşme olmayan toplumsal kesimlerin küreselleşme korkusunda yekvücut olduklarını görüyoruz.

Küreselleşme yandaşları da ilginç ittifaklara dikkat çekerek bu korkunun totaliter çevrelerce yönlendirilebileceğini dile getirmekteler. Sözgelimi, insan haklarını ilerletmek adına, Seattle'daki başarıyla cesaret bulan Amerikan işçi hareketi, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesini engellemede, demokrasi düşmanları olarak görülen Maocu sertlik yanlılarına katılmıştır. Küreselleşme yandaşları, kirlilik üreten iktisadî faaliyetlere karşı, ticaretin yasaklanmasının bir çözüm oluşturamayacağını dile getirmektedirler. Onlara göre doğru olan, daha sıkı çevre koruma yasalarını özendirmek ve çevreyi kirletene bunun bedelini ödetmektir. Ancak bazen bedelini ödeyemeyeceğimiz kayıplar da olabilmektedir. Adapazarı bölgesinde geniş tarım alanlarını tütün ekimi için

kiralayan tröstler, bu topraklar için sadece on yıllık bir anlaşma yapmışlardır. Tütün ziraatinde sulama çok önemlidir, ancak bol sulama yapıldığında toprakta yerleşik mineraller dibe çökmekte ve toprak besleyici özelliğini on yıl içinde yitirip kıraçlaşmaktadır. Kısa vadede köylülerin refahı olarak görülen şey, uzun vadede gelecek nesillerin aç kaldığı ve dışarıya bağımlı olduğu bir istikbali temsil etmektedir.

Peki ama küreselleşmeden kaçınmak mümkün mü? Ya da küreselleşme sürecine karşı çıkmakla kendi ülkemizdeki totaliter heveslerin ekmeğine yağ mı sürmüş oluyoruz?

Bu satırların yazarı küreselleşme sürecinin berisinde yatan ideolojinin her zaman hayırhah bir ideoloji olmayabileceğini, iktisadî kârlılık uğruna evrensel etik değerlerin kimi zaman görmezden gelinebileceğini düşünmektedir. *CNN*'in dünyanın farklı bölgelerinden bize ulaştırdığı ızdırap görüntülerinin ABD'nin dünyanın uzak bölgelerine müdahale edebilmesi için gerekli psikolojik zemini hazırladığı yolunda kuşkular vardır. Bugün uluslararası kamuoyu, iktisadî yaptırımlarla Bosna'da savaş suçu işlemiş olan canileri yargı önüne çıkarmayı başarmıştır; ancak bu, o korkunç savaşta Batı dünyasının kendisini yerleştirdiği riyâkar pozisyonu bize unutturabilecek midir? Küreselleşme rüzgârı, Türkiye gibi kırılgan ekonomileri iyiden iyiye pençesine almıştır ve zaman içinde isteklerini bir bir dikte edecek gibi görünmektedir.

Yine de, globafobi bizi büsbütün kapalı bir toplum ve ekonomiyi savunmaya icbar etmemelidir. Akışkanlık, yaşadığımız 'enfosfer'de istesek de kaçamayacağımız bir şey olsa gerektir. Zapatistalar internet erişimleri ve bunun getirdiği tanınırlık sayesinde Meksika ordusunun hışmından kurtulabildiler.

Küreselleşme rüzgârının ruhları üşütmemesi için ne yapmak gerek o halde?

Buna verebileceğim kestirme bir cevap yok. Söyleyebileceğim yegâne şey, bize mahsus olanın, biricikliğimizin yeniden keşfine soyunmamız gerektiğidir. Bu topraklara özgü olanı yeniden ve sağlıklı bir biçimde tanımlayabilirsek, onunla aramızdaki duygusal mesafeyi kaldırabilirsek, yerel/yerli kültürle küresel kültür arasındaki etkileşme alanlarını da daha iyi teşhis edebiliriz. Ancak yaşadığımız toprağa ve tarihe dair sahih bir bilinç geliştirebilirsek, küresel kültürle olan etkileşimimiz bizim için öğretici ve zenginleştirici bir tecrübe olacaktır. Kültürel küresellik, o zaman, sahip olduğumuz her şeyi yok eden bir kasırga değil, bizimle alışverişe giren, bize bir şey ekleyen ve bizden de bir şey alıp dünya kültürlerine götüren bir süreç olarak işleyecektir.

Bütün bunlar şu an için yaraya merhem olacak öneriler olmayabilir. Ama biz hiç olmazsa sorduğumuz sorularla küreselleşme sürecini daha iyi anlamaya çalışabiliriz.

İkinci Bölüm

BİZİM HİKÂYEMİZ

Kafesteki Adam

Bir akşam sarayın bir penceresinden sokakta akıp giden kalabalığı seyreden bir kralın gözüne, o kalabalığın içinden bir adam takılmış. Sıradan bir insanmış bu. O akşam vakti, evine yürümekteymiş. Tıpkı, yıllardan beri haftada beş akşam yaptığı gibi... Kral, adamın evine vardığında yapacaklarını tahayyül etmiş: hanımı ve çocuklarıyla merhabalaşmak, hal hatır sormak, yemeğini yemek, televizyon seyretmek veya bir şeyler okumak, uyumak, sonra da, ertesi sabah her zamanki saatinde uyanıp yine işe doğru yola koyulmak.

Birden bir merak sarmış kralı: "Hayvanat bahçesindeki hayvanlar gibi, bu adamı da bir kafese kapatsak acaba ne olur?"

Ertesi gün hemen ruhbilimcisini çağırıp ona bu düşüncesinden söz açmış ve kendisini bu deneyin gözlemini yapmaya çağırmış. Ruhbilimci bunun imkânsız olduğunu söyleyip itiraz edecek olduysa da, kral, Cengiz Han'dan Hitler'e kadar pek çok totaliter liderin bunu yaptığını ve şimdi bu durumu bilimsel açıdan incelemenin hiçbir mahzuru bulunmadığını söyleyerek kestirip atmış. "Üstelik" demiş kral, "bu iş için külliyetli miktarda para ayırdım. Bu para heba olsun istemem."

Aslında, ruhbilimci de bir insanın kafese kapatıldığında ne gibi davranışlar gösterebileceğini için için merak ediyormuş zaten.

Ertesi gün kral hayvanat bahçesinden kafes getirilmesini emretmiş. Kafes sarayın iç avlusuna yerleştirilmiş ve kralın gözüne kestirdiği o sıradan adam derdest edilerek kafese konulmuş. Ruhbilimci de adamı gözlemlemek için kafesin kenarında bir yere ilişmiş. Adam önceleri yakınmış hep. Ruhbilimciye, "Tramvayı yakalamam gerek, işe gitmeliyim, saate bak, geç kaldım!" deyip duruyormuş. İkindiye doğru, neler olup bittiğinin farkına varmış ve protestoya başlamış: "Kral bunu bana yapamaz! Bu âdil değil, kanuna aykırı!.." Sesi kuvvetli, gözleri öfke doluymuş.

"Çok iyi" diye düşünmüş ruhbilimci. "Öfke, yanlış giden şeylerle savaşmak, onu doğrudan protesto etmek isteyen insanların davranışıdır. Birisi kliniğe bu duygu içinde gelse iyi sayılır, ona yardımcı olunabilir."

Haftanın sonraki günlerinde adam protestolarını devam ettirmiş. Kral ne zaman kafesin yanından geçse, adam protestolarını onun yüzüne haykırıyormuş.

Ancak şöyle diyormuş kral: "Şuraya bak! İyi bir yatağın, bol yiyeceğin var, çalışman da gerekmiyor. Sana burada çok iyi bakıyoruz. Niye itiraz ediyorsun ki?"

Birkaç gün daha geçince adamın protestoları azalmış ve sonra bitmiş. Kafesinde sessiz duruyor ve konuşmayı reddediyormuş. Ama ruhbilimci, adamın gözlerinde bir ateş yalımı gibi parlayan nefreti görebiliyormuş. Ağzından birkaç söz çıktığında kısa ve kesin kelimelerle oluyormuş bu; kimden ve niçin nefret ettiğini bilen sakin ama kuvvetli bir sesle oluyormuş. Kral avluya çıktığında adamın gözlerinde derin bir ateş yanıyormuş.

Ruhbilimci bu derin ateşi haksızlığa uğrayan çok insanın gözlerinde gördüğünü düşünmüş: "Hâlâ iyi, içinde kavga ateşi taşıyan bir kişiye yardım edilebilir."

Kral ne zaman avluda yürüyüşe çıksa, kafesteki adama kendisine iyi bakıldığını, bol yiyecek ve barınak verildiğini hatırlatıyormuş. Gel zaman git zaman, ruhbilimci adamın kralın sözlerine eskisi gibi öfkeyle mukabele etmediğini, bunları sessizlikle karşıladığını fark etmiş. Adam kralın doğru söyleyip söylemediğini tartmak ister gibi, düşünceli bir halde, susuyormuş. Öfkenin yaktığı o derin ateş zaman içinde sönmeye yüz tutmuş.

Birkaç hafta içinde adam ruhbilimciye bir insana yiyecek ve barınak sağlanmasının ne kadar iyi olduğunu anlatmaya başlamış. İnsanın kaderine rıza göstermesi gerektiğini, kadere rızanın bilgeliğin bir parçası olduğunu söylüyormuş. Bir süre sonra da güvenlik ve kadere teslimiyet konusunda kapsamlı bir kuram geliştirmeye başlamış. Bu uzun ve çoğu kez adamın monoloğundan ibaret sohbetlerinde, ruhbilimci onun sesinin düzleştiğini, âdeta içinin boşaldığını hissetmiş. "Çok zor" diye düşünmüş. "Bir insan kime buğzedeceğini bilmiyorsa eğer, ona yardım etmek çok zor."

Adam, kendisini ziyarete gelen bilim adamları heyetine şaşırtıcı bir biçimde dostâne davranmış ve onlara bu yaşam biçimini kendisinin seçtiğini, emniyetin ve gözetilip kollanmanın büyük değerler olduğunu anlatmış. "Ne garip!" diye düşünmüş ruhbilimci. "Kendi yaşam biçimini temize çıkarmak için neden bu kadar uğraşıyor ki?"

İleriki günlerde kral avluya gezmeye çıktığında adam kafesin parmaklıkları ardından ona şükran ve minnetini bildirmeye başlamış. Kral ortalıkta olmadığında ise, içine kapanık, künt ve vurdumduymaz bir hale bürünüyormuş. Parmaklık-

lar arasından yiyeceğini aldığında bardağı yahut tabağı yere düşürüyor, sakarlığına üzülüyormuş. Konuşması da giderek fakirleşmiş ve gözetilip kollanmanın değeri hakkında geliştirdiği felsefî kuramlar, yerini "Kader bu!" gibi basit ve sıklıkla yinelenen cümlelere bırakmış. Önceki testlerinde hiçbir zekâ sorunu olmadığı açığa çıkan adamın bu durumu, ruhbilimciyi şaşırtmış. Neden sonra, bunun efendilerinin elini öpmeye zorlanan kölelerde sıklıkla görülen bir davranış biçimi olduğunu hatırlamış. Kendilerini besleyen ama aynı zamanda onları köleleştirmiş kişilere ne isyan, ne de buğzedebilen köleler de böyle umarsız bir duruma düşerlermiş.

Kafesteki adam artık gün boyu kafesinde oturuyor, sadece güneşin hareketlerine göre pozisyonunu değiştiriyormuş. Ruhbilimci, adamın yüzünün artık belirli bir ifade taşımadığını, o yüzde gülümseyişten bir iz bulunmadığını, yüz ifadesinin tümüyle boş ve anlamsız bir hale büründüğünü fark etmiş. Adam yemeğini yiyor ve ruhbilimciye en fazla birkaç kelime söylüyormuş. Gözleri uzak ve belirsiz bir noktaya takılmış gibi bakıyor, ama etrafını görmüyormuş. Adam o basit konuşmalarında artık hiç 'ben' demiyormuş. Kafesi ve bir kafes içinde yaşamayı kabullenmiş. Öfkesi, nefreti, dahası içinde bulunduğu hali meşrulaştırma yolunda bir gayreti yokmuş. Zira artık aklı başında değilmiş.

Bu masalı bize Rollo May anlatıyor, *Psychology and the Human Dilemma* (Psikoloji ve İnsanın İkilemi) adlı eserinde.

Acaba diyorum, burada adamın yerine bir milleti koysak, bu kıssadan bir hisse devşirmek mümkün olur mu? Kafese konmuş bir millet de, tarihsel süreç içerisinde benzeri tepkileri verir mi?

Ne dersiniz: Bu masaldan asrî zamanlara uygun bir mesel çıkar mı?

Ân Fotoğrafları

Askerî hastanenin psikiyatri koğuşunda günün neredeyse yirmidört saati yanık sesiyle türkü çığıran, geceyi ve gündüzü ayırt etmeyen, kızıl saçlı Siirtli bir delikanlı vardı. Adı Cevdet'ti. Cevdet hepimizin sevgilisiydi. Bu sevdalı çocuğu doktor, hemşire, gardiyan herkes sever herkes ona sahip çıkardı. Kafasının içinde türlü hayaletler dolaşırdı Cevdet'in. Onlara cevap yetiştirir, kızar, bazen hızını alamayıp demir parmaklıklara abanarak muhayyel bir komployu avaz avaz haykırırdı.

Cevdet'i severdik. Onun yanık türkülerini severdik. Hezeyanların koynunda bile uzaktaki sevgilisini özlemesini severdik.

İnsanlar hayatlarımıza bir iz bırakarak uzaklaşırlar bizden. Bir gün yeniden karşılaşır mıyız bilmiyorum, ama hayatımın sonuna dek unutmayacağım bir hatıra, bir ân parçacığı var Cevdet'in belleğime ilişmiş görüntüsünden.

Cevdet'le aynı koğuşta, ismini unuttuğum karayağız bir delikanlı vardı. Psikiyatri polikliniğine kahkahalar atarak girmiş, şen şakrak bir asker selamı çaktıktan sonra, bir köşede oturan psikolog bayana çapkınca göz kırpmıştı. Bu taşkınlık hecmesi onu bir süre daha idare etti. Aldığı onca ilaca rağmen keyfine diyecek yoktu.

Tâ ki, bir gün çökkünlük sökün edene kadar...

İlaçlar mı bunaltmıştı onu, yoksa demir parmaklıkların ardına tıkılmak mı, bilmiyorum. O şen asker gitmiş, yerine her gün ağlayan elemli bir delikanlı gelmişti.

Bir sabah vizitinde kendisini buralara taşıyan kaderine sitem edip ağlıyordu yine. Çıkmak istiyordu. Çayırın, çimenin üzerine sereserpe yayılmak, anacığının kucağında iyileşmek istiyordu. Cevdet bir an kımıldadı, sabah vizitinin asker intizamını bozarak ağlayan kader arkadaşına doğru ilerledi ve ona sarıldı. İki asker, iki psikiyatri hastası, iki insan bir acıda birleştiler. O 'şizofren' çocuk, kardeşini sarmalayarak, "Ağlama, ben senin yanındayım" demeye getirdi. "Bu acı bitecek, köyümüze gidebileceğiz, dağların özgür kokusunu yeniden içimize çekebileceğiz, kalplerimiz yeniden yârimize atacak, yeniden doya doya özleyecek ve seveceğiz."

Cevdet'in gözlerine baktım. Kızarmış ve dolmuştu. Benim gözlerim de doluydu. Hepimiz bir tuhaf olduk. İnsan denen mucize karşısında bir ürperme kalplerimize dokundu geçti. Her insanın, Allah'ın verdiği her canın bir 'zübde-i âlem' olduğunu bir kez daha yakîn ilmi ile bildik.

Bu ânın fotoğrafı belleğime asılı kaldı. İnsan kalbinin merhamet atına binip de bu şekilde şahlanışı, her birimizin macerasının aynı izleklerden geçtiği; hayatlarımızın hep korku ve ümit, zulüm ve merhamet, kin ve uhuvvet arasında salınıp durduğu hakikatini derinden derine hissetmemi sağladı.

Hekim ya da hasta, işçi ya da patron, amir ya da memur, hepimiz aynı 'mahrem macera'nın sürgünleriyiz. Hikâyelerimiz, üç aşağı beş yukarı, hep aynı. Cevdet bana merhamet ve şefkatin ne serin bir gölge olduğunu öğretti. Akıl hayaletlerle boğuşsa da, kalb sapasağlam direnebilirdi!

Bir başka fotoğraf: Boğaz Köprüsünün üzerinde, bir arabanın arka koltuğunda, o sıralar bir yaşında olan oğlum Ah-

med Kerem'le birlikte gidiyoruz. Kerem'in bakışları yanımız sıra giden belediye otobüsünün en arka sıralarında oturan yaşlı bir bayana takılıyor. Teyzenin tıklım tıkış dolu otobüsten bunaldığı her halinden belli. Kimbilir yorgun bedenine hangi dertler musallat olmuştur ki, yüzü hiç gülmüyor. Kerem ona el sallıyor. Teyzenin yüzü ışıldıyor, tebessüm değiyor otobüs camından. O güldükçe ufaklık daha da şirinlikler yapıp ona gülücükler gönderiyor.

Görmezliğe veriyorum ben. İstiyorum ki, teyze benim gördüğümü fark edip bu eşsiz iletişimden çekilmesin.

Çehresi tamamen değişmiştir şimdi. Şefkat ve merhametten bir şua yayılıyor otobüsün arka camından. Arabanın camından onunla konuşmaya ve halleşmeye çalışan ufaklıkla konuşuyor nine. Bakışlarıyla seviyor onu; okşuyor, pışpışlıyor. O birkaç dakika, sevgi, Boğaz Köprüsünün sıkışık trafiğinde iki araç ve iki insan arasında gidip geliyor. Bir meleğin kanadı mı değmiştir oraya?

Bu ânın fotoğrafı da yapışıyor belleğime: Bir gülücük hayatımızı nasıl da değiştiriyor! Güzellikle karşılaştığımızda, kalblerimize kök salan ufûnet nasıl da dağılıyor! Gaybın esintileri, hayatlarımıza ne hoş, ne latif bir üslupla sokuluyor!

Kalblerimize sevgi ve merhametin meltemi dokunduğunda gözlerimizi kapatmamalı ve çevremizde dolaşan melekleri hissetmeye çalışmalıyız. Kudret Sahibinin soluğu her yerde, her gönülde, her an dolaşmaktadır. İş, onu hissedecek hüneri bulmakta.

Ânın çocuğu olmak, vaktin oğulları olmak, görülmeyeni görebilme hüneriyle başarılabilir ancak.

O halde, hayatı her gün yeniden okuyabilmek gerek. Bir kucaklaşma ya da tebessümde çiçeklenen merhametin Asıl Sahibini anarak; ve insan kalbine sayısız güzellikler koyduğu ve bize bunlardan tattırdığı için O'na şükrederek...

Kendine İyi Bak

O sesle Moda'da bir çay bahçesinde karşılaştım. Gece oniki sularında, bir radyo yayınında... Hoparlörle bütün çay bahçesine verilen radyo yayınında, programı sunan çocuğa şöyle seslendi: "Kendine iyi bak!" Bunu öyle bir tonlamayla söyledi ki, hayatın bütün kırılganlığını, uçup gidiciliğini, bir genç kız kalbinin hüzne dair bütün açılımlarını o cümleye sığdırdı. Dondum kaldım.

O genç kız, programı sunan çocuğa "Kendine iyi bak!" derken, bu üç kelimeye sakladığı cümleler hızla zihnime doldu: "Kendine iyi bak; ben burada kendimi hiç de iyi hissetmiyorum, konuşmak için ancak seni bulabildim, sen beni dinledin veya dinler gibi yaptın, ama olsun, telefonda birisiyle yüzüm kızarmadan, ellerim titremeden konuşabildim, bana ayırdığın süre kısıtlı ve şimdi gidiyorsun; kendine iyi bak ve bu üzgün, bu kırılgan kızı unutma..."

O kırılgan kızları çok yerde duyar, ama onlara dokunamazsınız. Zira onlar ancak sesleriyle vardırlar ve ancak radyo programlarında isbat-ı vücûd ederler. Ürkek serçeler gibidirler; bir dalda fazla konaklayacak olsalar, başlarına bir kötülük geleceğinden korkarlar. O yüzden, hayatı küçük dokunuşlarla yaşar, hayatın sokaklarında gereğinden fazla kalma-

maya özen gösterirler. Bazen onları çevreleyen bu koruyucu hâlenin içinden başlarını uzatmak ve konuşmak isterler. Nihayet onların da bir iç dünyaları vardır; ve anlaşılmayı arzularlar. O zaman bir ses usulca, etrafı hiç gürültü patırtıya vermeden sokulur radyo programına... Bir cümlede bütün hayat hikâyesini ele verecek kadar cömert biçimde konuşur; konuşarak, ruhunun sızısına bir çare arar.

Bir de kırılgan oğlanlar vardır. Onların mesleği de, âşık olup aşkını söyleyememektir. Onlar William Blake'in şâkirtleridirler: "Ancak söylenemeyen aşk, aşktır!" Onların aşk derdiyle başları hoştur; söyleyebilseler, konuşabilseler, aşk sanki buharlaşıverecek, büyü bozuluverecektir. Onların şifaları, ızdıraplarının ta kendisidir. Şiir okurlar, yazı yazarlar. Bu çocukların kalbleri iflah olmaz. Gittikleri her şehirde, vardıkları her sahilde, bir yürek sızısını da beraber taşırlar.

Ve kırılgan kadınlar vardır. Akşamları evleri kâbus yerine dönen; merhamet ve inceliğin yerini tahakküm ve kabalığa bıraktığı evlerin kadınları... O evlerde çok gezdim. Onların dertleri o kadar gerçektir ki, radyo programları onların sızısını iyileştirmez. Onlar konuşacak, imdat isteyecek sahici insanlar ararlar. Onlar bir psikiyatristin karşısında içlerini döker ve 'Haydi' derler, 'gel de çık işin içinden! Bir dokunuşla iyileştir bakalım bu kanayan aileyi! Bir savaş suçları mahkemesi kur ve yargıla suç işleyenleri!' O kadınlar bilmeden sevgisiz ve künt kocalara varmış olup hayat filmini geriye doğru sarmak isteyen kadınlardır; ve acı olan, hayatın her ânının yalnızca bir defa sahnelenebilecek oluşudur. Genç kızlık aşklarını bir kurtarıcı imge olarak hep taze tutarlar. Bir gün o bir mesih gibi gelecek ve onu bu hayatın elinden kurtaracaktır. Rüya sinemasının en önde oturan müşterileri, kırılgan kadınlardır.

Kırılgan erkekler de vardır. Hayatın uğramadık arka sokağını bırakmamış ama elinde avucunda bir şey kalmamış kimseler... Ne bir inci, ne bir gizli hazine, ne hayatı açıklamaya yetecek sloganlar, ne ömre yayılan bir aşk, ne uğruna ölünecek bir dava. Onlar da görünmemeye özen gösterirler. Yaşamışlığın verdiği ağır tecrübe onları artık kenar sokaklardan geçmeye icbar eder. Kimse kendilerine ilişmesin isterler, ama bir punduna getirirseniz, size anlatacakları müthiş bir hikâye mutlaka vardır. Onlar hayattan intikamlarını alamamış olmanın iç burkuntusuyla yaşarlar ve kimileyin ölü gövdeleriyle meydan okumayı seçerler. Ölümü seçerek hayata son bir salvo yaparlar ve onun karşı hamlesini görmedikleri için de dünyadan mağrur ayrılırlar. Onları yalnızlığın kendine mahsus kokusundan tanımak mümkündür.

Bu ülkenin bütün kırılgan insanları zalim bir dünyada zalim insanlar olmayı seçmedikleri için kırılgandırlar. Anlatacak bir hikâyeleri olduğu için, esen rüzgâr onlara dokunduğu için, insan oldukları için kırılgandırlar.

"Kendine iyi bak!" diyor radyodaki genç kızın sesi. Moda'da yazdan kalma bir gece. Siyaha kesmiş denizin üstüne şavkıyor şehrin ışıkları. "Sen de" diye mırıldanıyorum içimden. "Sen de kendine iyi bak küçük kız!"

Türkiye'de Benliğin Dönüşümü

Yaşadığımız yüzyılda artık, kimliğin sosyal bir ürün olduğu ve 'postmodern' toplumlarda tek ve istikrarlı bir kişisel kimliğin üretilip sürdürülmesinin zorlaştığı dile getirilmektedir. Benliğin kalabalıklaşmasını tarif etmek için icat edilen 'multifreni' kavramı, varlığın çoklu ve farklı potansiyellerinin edinilmesine atıfta bulunur. Benlik, günümüzün postmodern Batılı ya da Batılılaşmış toplumlarında her kalıba girmekte, bir ömür boyu büyük değişmeler geçirebilmekte, bir kişilikten diğerine seğirtebilmektedir. Benlik artık sürekliliği olan kararlı bir organizma değil, kendini şimdiki zamanda nasıl tanımlıyorsa öyle olan bir şeydir.

Yirmibirinci yüzyılda benliğin 'çoklu benlik' olarak tanımlanabileceği de dile getirilmiştir. Benliğin dışındaki kimlikler, bir giysi gibi kolayca giyinilip soyunulabilmektedir. Kişi bu kimliklerle özdeşleşse de onların varlığını 'olmazsa olmaz' bir durum olarak yaşamamakta, onları pek de sahih olmayan bir tarzda benimsemektedir. Bu, bir anlamda, 'derin ama boş' benlikten 'sığ ve çoklu' benliğe geçiştir; içsel yaşantıyı arzulayan benlikten dışsal yaşantıda girebileceği yeni kılıklar arayan benliğe geçiştir. Temelde değişmeyi, dö-

nüşmeyi ümit eden benlikten, o anda, hemen en etkili ve çekici kimliği kuşanmayı bekleyen benliğe bir geçiştir söz konusu olan.

Benliğin günümüzde doyduğunu, kalabalıklaştığını öne süren sosyal psikolog Kenneth Gergen, yüzyılın ilerlemesiyle birlikte benliklerin başka insanların karakterleriyle kalabalıklaştığını yazar. Belleğimizde başka insanlara ait imgeler çoğalmış ve bu da bir sosyal doygunluğa yol açmıştır. Yüzeyde tek ve bütüncül bir kimliğimiz var gibi görünse de, içimizde kalabalık bir kimlikler dizisi hükmünü icra etmektedir. Yazar, postmodern dünyada benliğin ancak ilişkilerin bir tezahürü olarak tanımlanabileceğini öne sürer. Artık 'bireysel benlik' değil, 'ilişki içindeki benlik' sahnededir. Benlik pek çok bağlamda kendisini yeniden yapılandırır. Bireysel özerklik duygusu yerini karşılıklı bağımlılık duygusuna bırakır. Geleneksel toplulukta kişi samimî, güvenilir, çalışkan bir insan olmakla 'iyi' sıfatını hak ediyordu. Sosyal açıdan doygun bir bağlamda bir orta sınıf erkeğinden beklenen, bundan çok daha fazlasıdır. Bu da insan eylemlerindeki yüzeyselliği ve samimiyetsizliği arttırmaktadır. Otantisite (sahihlik) ve samimiyet uzaklaşırken, suçluluk ve yüzeysellik duygusu sahne alır ve bunlar 'pastiş kişilik'in zeminini hazırlar.

Pastiş kişilik, sosyal bir bukalemundur. Hazırda olan herhangi bir kaynaktan kimlik kırıntılarını alır ve onları belirli bir durumda arzu edilir ve işe yarar hale dönüştürür. Multifreni, insan geriye dönüp neyi yitirdiğini hatırlamadığı sürece işe yarar: Dünyanın küreselleşip küçüldüğü bir çağda onun dost çevresi ve sosyal etkinliği gittikçe genişlemektedir. Küresel hız çağında her şey değişirken, benlikler de bundan payını almaktadır. Artık benliğin istikrarı değil, değişimi ve

dönüşümü hedeflenmektedir. Gündelik hayat haz peşinde koşmakla geçer. Pastiş kişilik için sosyal bağlam dışında inşa edilecek bir benlik yoktur. Giyim kuşam, benliği oluşturmanın temel aracı olur. Her uluslararası marka benliğe yeni ve farklı bir ifade imkânı verecektir.

Sosyal doygunluğun sonuçlarından birisi de, ilişkilerde mahremiyet ve adanmışlığın giderek kaybolmasıdır: 'Gerçek' benlik yitip gitmiştir ve benlik ancak 'diğerleri' varsa vardır. Gerçek benliğin yitmesiyle birlikte, sahneye kısmî ilişki çıkar. Bu ilişki kişinin varlığının kısıtlı veçhesi üzerine inşa edilir. Bu ilişkiler, kişinin kendisini tümden ifşa etmesini gerektirmez. Kişi bir bütünlük ya da tutarlılık duygusu olmaksızın, kişiliğinin yalnızca bir kısmını dışa vurabilir. Farklı faaliyetler için biraraya geldiğimiz farklı insanlar vardır. Bu faaliyetler dışında birbirimizin yüzünü görmek istemeyiz.

Peki bu kadar teorik lakırdıyı bir araya getirmekten murad ne?

Bu erozyona uğramış, içeriği boşaltılmış yeni benliğin dili çarşıda pazarda, gazetelerde ve TV ekranlarında sıklıkla karşımıza çıkıyor, kulağımıza çalınıyor. Bu dil şehre yeni gazeteci tipinin fener alaylarıyla girdi ve pahalı mekânların müdavimleri arasında yankısını buldu. Yuppie kültürünün misyonerleri 'sığ ve çoklu benlik'lerini gittikleri her yere bir bayrak gibi taşıdılar ve şehirde, temerküz ettikleri her yerde, kendilerine benzeyen insanlardan bir koza ördüler. Yağmurlu günlerde onların paçalarına çamur bulaşmaz ve onlar için Laila'nın ışıklarının sönmesi insanların ocaklarının sönmesinden daha korkutucudur.

Tuhaf bir cemaat duygusuyla yaşadıklarını sandığım bu insanları birleştiren, hırs ve iktidarın karşı konulmaz enerjisi olsa gerektir. Bu tipin mümeyyiz vasfı, dertsizliği ve rü-

yasızlığıdır. Nasıl olsa her gün yeni bir kalıba girebilir. O, bir gün başarılı bir iş adamı, öteki gün memleket meseleleri için kendini yollara vurmuş bir politikacı, sonraki gün sosyetenin hızlı çapkınıdır. Bu kişilik tipi reklamlarda oynamaya yatkındır; hayatını bir reklam kişiliği gibi yaşadığı için, bütün hayatını bir reklam fragmanına dönüştürdüğü için, sahnenin önünde olmak ona büyük bir emniyet ve huzur duygusu verdiği için, o bir reklam kişisi olabilir.

Onlar tüketim mabedinde kâh fanatik rahipler, kâh mütedeyyin şâkirdler olarak gözümüze çarparlar. Onları 'yalnızlığın kokusu'ndan tanıyabiliriz. İçlerinde kalabalık bir benlik de taşısalar, onlar kalabalıklar içinde yalnızdırlar. İlişkilerini derin ve sağlam bir bağa dönüştürmeye hevesli olmadıkları için, her ilişki ancak onları mutlu etmeye ve zamanı geçirmeye yaradığı sürece var olduğu ve en ufak bir 'yan tesir'de kolaylıkla çöp sepetine atılabildiği için, kendilerini yalnızlığa sürgün etmişlerdir.

Peki ama Türkiye'nin o sessiz çoğunluğuna ne oluyor? O sessiz çoğunluk neden "Biri Bizi Gözetliyor," "Dokun Bana," "122 Milyon," "Benimle Evlenir misin?," "Size Anne Diyebilir miyim?" gibisinden, her sene bir başka versiyonu türetilmiş absürdlüklerin karşısında sabahlıyor? O taraf tutmalar da ne öyle kuzum? Şu ya da bu aileyi kendinden saymalar, yarışmacıları bağrına basmalar? Şehrin serâzad beyazlarını harcadık da, bu meseleyi nasıl halledeceğiz?

Görünen o ki televizyon, Türk insanının yeni kamusal alanını teşkil ediyor. Bizi birleştiren ortak mekânlar ve nihayet mahalle hayatlarımızdan çekildikçe, onun yerini sanal ortak alanlar doldurmaya başlıyor. TV ve internetin sağladığı sanal ortam, bize hâlâ güçlü bir cemaatin parçası olarak yaşadığımız hissini veriyor. "Biri Bizi Gözetliyor" ya da

"Benimle Evlenir misin?" evinde yaşananlar bizim günlük hayatımızın bir parçası oluyor. O evde yaşananlardan yola çıkarak, ev sâkinlerinin kimine sempati, kimine öfke duyabiliyoruz. Aramızdaki beyaz cam buharlaşıp yok oluyor. Ama o eve yerleştirilen kameralar bizi daha geniş bir cemaatin bir parçası da kılıyor aynı zamanda. Bizimle çok farklı köken ve yerlerden gelen başka insanlarla, aynı evi 'gözetledikleri' sürece, paylaşabileceğimiz bir şey, edebileceğimiz bir çift lakırdı bulunuyor.

Yalnızca bu programlar değil, türlü magazin programları da bu kamusal alan hissini çoğaltırlar. Manken ve şarkıcılar sanki arka odamızdadır, bir dokunsak onlara ulaşabilecek gibiyizdir. TV aygıtı, toplumumuzun yeni kamusal alanı olarak hepimizi görünmez bağlarla birbirimize bağlamakta, içimizdeki açlığa sahte bir şifa sunmakta, anlaşabileceğimiz yeni ve sığ bir dili çoğaltmaktadır. Reklamlar toplumsal hayatın diline karışır ve reklam cümlecikleri ile bir 'hayat felsefesi' oluştururken, TV kişilikleri bize hayatı nasıl yaşayacağımız konusunda yol gösterirler.

Bu yeni kamusallık, benliklerin geçirdiği dönüşümle çok yakından ilgili görünüyor. Gerçek ilişkinin yerini simülasyona terk ettiği, derinlemesine bir paylaşımın tek taraflı alıcılığa—edilgen izleyiciliğe—tahvil edildiği, politik baskıların kişileri mahrem ortamlarda farklı, dış dünyada farklı davranmaya icbar ettiği ve dolayısıyla mahrem benlik ile kamusal benliğin ayrıştığı bir ülke, sığ ve çoklu benliğin yayılması için uygun bir fideliktir. İşyerlerimizde devletin sevdiği yurttaşlarızdır, evlerimizde haşin birer ideolog kesiliriz. TV karşısında bambaşka bir dünyanın rengine bürünürüz. Erzurumlu muhafazakâr bir ailenin aynı zamanda BBG programının sadık izleyicisi olması, bu kararsız ve 'çiçekten

çiçeğe konan' yeni benliğin basit bir tezahürü olsa gerektir.

Demem o ki, artık zihinsel yarılma yahut şizofreninin bir metafor olarak kullanım değeri kalmamıştır. Artık 'multifreni' çağındayız, gerçeğin nasıl birden çok yüzü varsa, insanların da giderek daha fazla benliği olmaktadır.

Sinirbilimindeki gelişmeler beynimizin harikulâde bir müteahhit olduğunu gösteriyor: Gözün gördüğü, beyinde bambaşka biçimlerde inşa edilebiliyor, beyin gözün yarım yamalak gördüğü şeyi belleğin diplerinden anıları çağırarak yeniden yapıyor, âdeta icad ediyor. Dolayısıyla, modern sinirbilimi, 'gerçekliğin bizim inşa ettiğimiz bir şey olduğu' önermesini algı düzleminde destekliyor.

Yaşadığımız çağla birlikte, dünyayı atalarımızın bildiğinden çok farklı biçimlerde bilmeye başladık. Nesilden nesile aktarılan kültürel bilinç, yerini giderek kültürler arası sınırları tanımayan, toplumlar arası kısmî bir melezleşmeye ve daha ziyade hâkim dünyanın rengine bürünmeye yol açan bir 'küresel bilinç'e bıraktı. Postmodern zamanlar bilincimizin yapısını değiştirmekte ve benliklerimizi dönüştürmektedir.

Bir değil birkaç maske ile dolaştığımız günden beri, hangisinin gerçek yüzümüz, hangisinin maske olduğu bilgisini yitirdik. Sığ ve çoklu benliklerimizle, hayatın tesellisini ekranlarda arayan, yönünü yitirmiş, şaşkın kimseleriz artık...

Bizim Hikâyemiz

I.

Havada ağır bir kan kokusu. Bir felâketin sinsice aramıza sokulduğunu; içtiğimiz suyu, soluduğumuz havayı kirlettiğini hissediyoruz. Bir cinayet, yüreğimizin çeperlerine vura vura, emniyet hissimizi yerle bir ediyor. Dünya yine dünden farklılaşıyor, yarın sabah yine farklı bir Türkiye'ye uyanacağız. Bir mezarlıktan geçerken ürpereceğiz; aklımıza eli bıçaklı adamlar üşüşecek.

Hayatın bugüne kadar bize ilişmediği sürece görmezden geldiğimiz mikro darbelerinden sığınacağımız bir yer kalmadı. Artık teselli bulacağımız bir televole, ona iltica edip de dünyayı oradan keskin bakışlarla süzeceğimiz bir ideoloji yok. Bizi ayıran renkler kadar, bizi birleştiren bir renk var: hayatlarımızı siyaha çalan, korkunun koyu ve dipsiz karanlığı. Farklı mahallelerde de otursak, çok ayrı yaşam biçimlerine de sahip olsak, aynı korku mâbedinde dizlerimiz titriyor. Korkunun krallığı, bizi görünmez sicimlerle birbirimize bağlıyor. Hiçbirimiz güvende değiliz.

Halbuki, dünyayı ve yurdumuzu güvenilir bir yer olarak bilmeye ihtiyacımız var. Ekonomik buhranla birlikte, bir

kütle halinde, kendi yurdumuzda ezilmenin ne demek olduğunu hissetmeye başladık. Bunu bizden evvel hissedenler vardı belki, ama onlar biraz da sürüden ayrılanlardı. Biz sürüyle birlikte hareket etmenin rahatlatıcı güvenliğinde uyuyakalmışken, ceberrut bir fırtına bizi uykudan uyandırdı: Bugün dünden daha farklı, sen bugün dünden daha fakirsin ey Türk, uyan!

Yeni ve görünmez bir el bizi işimizden, aşımızdan ediyor ve biz de bu belânın kaynağını nerede arayacağımızı bilemiyorduk. Kızgınlıkla bakışlarımızı çevirdiğimiz iktidar odakları en mahcup ve masum edalarını kuşanarak bize başka yerlerin adresini veriyorlardı. Sanki 'kulaktan kulağa' oynuyorduk ve oyunun sonu bir türlü gelmiyordu. Atalarımızın toprağında işte bir kez daha aç kalıyorduk ve kimse istifini bozmuyordu.

İnsanlar küresel dünyada etkin bir âmil değil, anlamlandıramadıkları süreçlerin pasif kurbanlarıdır artık. Dünya yalnızca sınırlardan değil, anlamın kendisinden de arınmıştır. Bir pazar yeri olarak dünya, insanların anlam krizini tırmandırıyor ve bozulmuş dünya algısını pekiştiriyor.

II.

Bir ekonomik çöküşün peşi sıra, insanlar kütle halinde ülke piyangolarına koşuyor, bir şekilde 'kapağı oralara atma'nın hayalini kuruyor, doğup büyüdüğü diyarı terk etmek istiyordu. Terk ederek arınmak, püriten ahlâkıyla ahlâklanmış halde yeni dünyaya ayak basmak, kendi yurdundan üzerine sirayet etmiş ne kadar kötülük, ne kadar tembellik varsa ondan bir dokunuşla sıyrılmak ve yeni yurtlarına katıksız bir ahlâkla varmak... Yeni küresel dünyanın sloganları da, "Karnımın doyduğu yer neresiyse, benim vatanım orası" demiyor muydu zaten?

Bu göç hayalleri furyasında derdimiz bizim gibilerden arınmış bir yurt bulmaktı aslında, orası her neresi ise iyi olurdu nasıl olsa; kötülük gövdelerimize çarpa çarpa çoğalmaz, nasıl olsa vardığımız sahilin iyi ve dürüst yurttaşlarınca emilir, yok edilirdi.

"Bir iyi hayat mekânı olarak yurdu, kişi nerede doğmuşsa orada bulmak, gittikçe zorlaşıyor" diye yazar Peter Sloterdijk. "O yüzden, gelecek yüzyılda yurt, kişi nerede bulunursa bulunsun, yaşamayı bilme sanatı ve aynı mutluluk fikrinin peşinde koşan başkalarıyla kurulan akıllı ittifaklar yoluyla, sürekli olarak yeniden icat edilecek."

Gitmek, burayı dönüştürme fikrinden vazgeçmektir; toprağa bağlılıktan ve aidiyet hissinden feragat etmektir. Gitmek isteyen biz, kuşkusuz iyi insanlarız ve artık bir ümitsizlik fideliğine dönmüş bu topraklarda ayakta kalmamız çok güçleşti, kendimize bir 'iyi hayat mekânı' bulmamız gerek, her sabah farklı bir ülkeye uyanmaktan sıkıldık, bunun için denkledik bavullarımızı ve hayat hikâyelerimizi. Bizi keşfedecek yeni bir yurdun peşindeyiz, kendimize yeni bir yurt icad etmek derdindeyiz. Ve kulaklarımızda, Cemil Meriç'ten, dinmek bilmeyen, muttarid bir uğultu: "Nereye gidersen git, bulacağın aydınlık, zihninin aydınlığı kadar olacaktır."

Oysa biz kendi zihinlerimizin ördüğü zindandan kaçmaya çalışmıyor muyduk? Ya da, hep kendimizi rahatlattığımız biçimiyle söylersek, muktedirlerin, kodamanların zihinlerimizin etrafında ördüğü o korkunç hapishaneden?

III.

Türkiye biziz. Hepimiz bir huruc harekâtıyla bu ülkeden gidersek, onun için kim hayaller kuracak? Gelecek nesiller

için 'bulduğundan daha güzel bir ülke' bırakmaya kim heveslenecek? Muktedirlerin sürdükleri saltanattan hortumlanan bankalara kadar bütün yozlaşma ve çözülme emareleri, bu topraklarda hüküm süren yoz insan ilişkilerinin çoğaltılmasından ibaret. Kaçımız ilk taşı atacak kadar günahsızız? Her birimiz, kimbilir kaç kez yaşadığımız ülkedeki bozulmuş işleyişten nemalandık. Yurdumuzu güvenilir bir yer kılmak, onu yeniden karnımızın doyduğu bir yer haline getirmek için bütün belâ ve mihnetlerine karşın burada durmamız, sebat etmemiz ve nihayet, hayal kurmaya devam etmemiz gerekmiyor mu?

Walter Benjamin'den ilhamla söylersek, daha iyi bir Türkiye için vereceğimiz savaşımda her birimiz yara almaktan kaçamayacağız. Bu ülkeyi yara almaktan korkmayan insanlar kurdu ve kolladı, onu bir yurt olarak ayakta tutmak da yine yara almaktan korkmayan insanların uhdesindedir.

Seligman'ın fareleri gibi, labirentlerde yorulup da peynire ulaşamamak bizi yılgınlığa sürüklemesin. Bu toprağın ve bu toprağın insanının anlatacak, anlatılacak bir hikâyesi hep oldu. Sokaklarda hikâyesi olan insanların dolaştığı bir ülke burası. Bu toprakların, kökeni yüzyıllara uzanan eşsiz hikâyeler barındırdığını söylerken, tarihin kımıldayabileceğini, hikâyesi olan insanların her zaman bir şansı bulunduğunu, anlatacak ve birbirimizden dinleyecek hikâyelerimiz olduğu müddetçe yenilmiş sayılamayacağımızı dile getirmek istiyorum.

Bazen ölümlerimiz hayatlarımızı aydınlatır. Yüzlerde acı kol gezse de, tedrisat bilinçli bir ahmaklaştırma ameliyesine çevrilse de, bir geçmişi olan, kültürel bir sürekliliği bulunan topraklarda yaşıyoruz. Kodamanların dünyamızı cehenneme çeviren aldırmazlığına ancak kendi hikâyemize sahip çıkarak karşı duracağız.

Önce, hepimizi azar azar ifsad eden, hikâyelerimizi aşındırarak bizi hikâyesiz insanların arasına boca eden o 'yalan rüzgârı'na karşı durmamız gerek. Anlatacak bir hikâyesi olan hiç kimse, bir başkası tarafından hor ve hakir görülmeyi kendine yedirmemeli.

Hepimiz birbirimizin hikâyesine kulak kesilmeli, kalblerimizi birbirine bitiştirecek hüneri gösterebilmeliyiz. Ancak o zaman yeni bir yurt icad etmeye ihtiyacımız olmadığını fark edeceğiz. Hikâyelerimiz birbirinin içine karıştığında, ihtiyacımız olan şeyin, kendi yurdumuzu yeniden icad etmek olduğunu anlayacağız.

Kendini Koruyan Toprak

Yıllar önce Kırıkkale'de gerçekleşen büyük patlamalardan sonra bir şey çok dikkat çekmişti: Onca harap olmuş dükkâna rağmen, yağmalama olaylarıyla karşılaşılmamıştı.

Siyasî ve iktisadî necat umutlarının dibe vurduğu günlerde, bu millet tahammül ve mukavemet etmenin bir çeşidini bulmuş çıkarmıştır. Türkiye'de çok sayıda yoksul insan olmasına karşın, sokakları mesken tutan evsizler nüfus içinde hatırı sayılır bir topluluk oluşturmazlar. Şükür ki, bu topraklardan merhamet tasını tarağını toplayıp gitmemiştir; gizli ya da açık, hükmünü icra etmektedir.

Geçen akşam uzun yıllar bir Batı ülkesinde yaşamış bir arkadaş anlatıyordu: "Bir gün banka kartıma güvenerek sokağa çıkmıştım. Ama aksilik bu ya, uğradığım hiçbir bankomattan para çekemedim. Cebimde beş kuruş para yoktu ve acilen karşıya geçmem gerekiyordu. Durumu anlattığım otobüs şoförü 'Canın sağolsun' diyerek biletsiz yolculuk etmeme göz yumdu. Bu bir Batı ülkesinde kolaylıkla olacak şey değildir." Merhamet, şükür ki bu ülkenin sokaklarında hâlâ kol gezmektedir.

İstanbul sokaklarında gözümüze çarpan sinirlilik ve şiddet eğilimleri bizi yanıltmamalı: Fazlasıyla sıhhatsiz bir

gelir dağılımının ve büyük kent hayatının getirdiği sıkışma duygusunun insanı zaman zaman cinnetin sınırlarına getirip bırakması tabiîdir. Onca yoksulluk varken, tefessüh bir humma gibi yönetici elitleri kemirirken bu ülkede toplumsal patlamalar olmayışını ülke halkının mazoşizmiyle izah edemeyiz. Bu ülkenin insanları hür iradelerini gösterme fırsatı buldukları her seferde reylerini hürriyetten yana kullanmışlardır. Tahammül ve merhamet, bu topraklara kök salmış bir medeniyetin ülkemiz insanlarına sunduğu armağanlardır. Yunus ve Mevlânâ harcıyla karılmış bu toprağın altında ne mübarek ölüler yatmaktadır bir düşünsenize! Ne kahramanlar, ne Tanrı âşıkları, ne güzeller... Ve onlar kalıcılık yurduna doğru yola koyulduklarında ardlarında ne dualar bırakmışlardır; zamanın zırhlarını delemediği ne kokular, ne ince duyuşlar...

Türkiye direnecektir. O, duaların bereketiyle, yaşamış ve yaşayacak güzel insanların himmetiyle direnecektir. Her şey yakılıp yıkılsa, taş taş üstünde bırakılmasa dahi, o tahammül ve merhamet duygusu yerinde duracak, onların mayasıyla bu ülke kendini onaracaktır. Kim merhameti yeryüzünden toplar ve tüfeklerle, nitrojen bombalarıyla, TV aygıtları ve günlük gazetelerle kazıyabilir ki?

Yine bir arkadaş anlatmıştı: İngiltere'de okuyan ve kendisini ateist olarak tanımlayan bir Türk arkadaşı, bir gece İngiliz dostlarıyla beraber kaldıkları yurdun odasında sabaha kadar içki içmiş. Herkes bir şeyler mırıldanıyor, kendince bir türkü söylüyormuş. Bizim delikanlı gün ağarırken ağlayarak masaya çıkmış ve yüksek sesle, içini yakan ateşi dindirmek istercesine, ezan okumuş.

Bu öyküyü dinlediğimde şaşırmadım. O delikanlı bütün ketlenmelerinden kurtulduğunda, çevresel şartların baskı-

sından sıyrıldığında, varoluşunu biçimleyen en aslî unsur dönüyor, genlerine ya da kollektif şuuraltına kazınmış olan hassasiyetle buluşuyor. Bu ülke insanı çok kitap okumuyor, günlük ilişkilerinde hoyrat davranıyor, müesses nizamın kaidelerine riayet etmiyor olabilir. Ola ki bu adına Garplılaşma yahut bir kavle göre modernleşme denilen 'kesik dans'a karşı bir şey öğrenmemiş olmasına bağlıdır. Siz yeter ki onun kuyularına bakracınızı sarkıtın, iç âlemine ışık tutun: Onu ayakta tutan, onu hayata bağlayan şey karşısına çıkacaktır. Merhamet ve tahammül bir gök bağışı olarak onun gönül iklimine çoktan burçlarını dikmiştir.

Yolsuzluk dosyaları, aksak demokrasimizin yolda devirdiği çamlar, bana son günlerde hep Asaf Halet'i hatırlatıyor: "Bilmemek bilmekten iyidir / Düşünmeden yaşayalım mara." Çünkü düşündükleri ve olayları analiz ettikleri zannına kapılmış çokları, güdümlü yayın kuruluşlarının onları yemlediği kadarıyla olayların özüne vâkıf oluyorlar. Gürültü çıkarmaya ve manipüle edilmeye en uygun kesimi de, bana sorarsanız, diğerlerinden daha fazla şey bildiğini zanneden aklıevveller oluşturuyor.

Türkiye'nin hayal perdesini işgal eden tüm görüntüler uyarır gibi yaparken uyutmaya, hatırlatır gibi yaparken unutturmaya yarıyor aslında. Ama sahnenin arkasında yüzyıllardır bu topraklar üzerinde yaşamakta olan bu topluluğu bela ve mihnetlere karşı koruyan iki kalkan var: merhamet ve tahammül.

Sahnenin arkasında bu kesik dansa karşı ne yapacağını bilmeyen millet var. Bu ülkenin birbirini sevmeye hazır insanları var. Kendini koruyan toprak, direnen Türkiye var.

Trenler ve Hayaller

Hülyalı her adamın çocukluğunun ortasından yahut kıyısından bir tren geçmiştir. Trenler, demiryolları ve istasyonlar bir çocuğun düşlerine karıştığında o çocuk büyümez, 'adam olmaz,' olmadık zamanlarda düş kurmaya devam eder. En çok da, çekip gitmenin düşünü kurar. Yani ki, bu hülyalı insanlar çocuklukta ruhlarına çalınan mayayı ileri yaşlara taşır; tren pencerelerinden sarkmaya, rayların uzakta kayboldukları yere bakıp iç geçirmeye, istasyon ahalisinin hayat hikâyeleri üzerine türlü tedâiye hiç ara vermezler.

Geçtiğimiz günlerde bir şiir gecesine katılmak için Eskişehir'e giderken, trenin tıngırtısını anneciğimin ninnisi kadar teskin edici bulmam boşuna değil. Çocukluğum kara trenlerin uğradığı bir nahiyede geçti. Her tren geçişinde saçak altlarına kaçışmaları, kadınların isten, kurumdan yakınarak telaşla çamaşırları toplayışını nasıl unutmadıysam, tren yolunda can veren çocukların ve gençlerin hikâyelerini de unutmadım. *Karamazof Kardeşler*'deki Kolya ve arkadaşları gibi, bizim de aramızda, demiryolunda kıpırtısız yatarken üzerinden geçen trenden korkmayan yiğit çocukların hikâyesi anlatıldı. Benimse yiğitlik adına cüret ettiğim yegâne şey, yürümeyi ve koşmayı öğrendikten hemen sonra,

şehrin öte tarafındaki istasyona kaçmak oldu. Orada kara trenlerin su alışlarını seyretmek doğrusu büyük bir zevkti. Elbette bu ilk yiğitlik macerası bir ton sopaya mal oldu, ama o günlerde, insanın isterse çekip gidebileceğini de öğrenmiş oldum.

Babam tren görmemiş akrabalarına bir hatırasını hep keyifle anlattı: Bir sabah istasyonun oradan geçerken posta treninin saat sekiz buçukta, yani olması gerektiği zamanda istasyona girdiğini görünce, hemen koşup istasyon memurunu tebrik etmek istemiş. Memur gülmüş. "Beyefendi" demiş, "o dünün treni! Rötar tam yirmidört saat!"

Dönüş için Eskişehir garında gece iki buçukta tren beklerken, tarifelere takılıyor gözüm. Eskişehir-Kars, posta treniyle şu fiyat, Kurtalan bu fiyat. Yaşasın fakir fukaraya seyahat özgürlüğü getiren posta trenleri! Yaşasın hayal edebilme özgürlüğü! Garın içinde koca harflerle Yunus'tan bir dize: "Gelin tanış olalım." Seyahat de bunun için değil midir zaten? Tanış olmak, bilişmek, hasret gidermek, dostun çeşmesinden su içmek için değil midir biraz da gitmek?

Eniştem de bir hatırasını biraz mahcup anlatır. Askerde birliğin yanı başından geçen tren yoluna gözlerini dikmiş, ağır ağır geçen yük trenlerini seyrederken, kulaklarında bir ses patlamış: "Ne bakıyorsun ulan öyle, Hacıköylü'nün trene baktığı gibi?" Enişte şaşkın kekelemiş: "Komutanım, Hacıköylü olduğumu nereden bildiniz?"

Vuslatların en güzeli, firakların en gönül yakanı, bir trenin gölgesinde gerçekleşir. Trenler başkadır ve bu yüzden dünya filmlerinin en güzel aşk sahneleri istasyonlarda geçmektedir. Bir kompartımanda yol arkadaşlığı etmek, bohçadaki azığın ve nereye gitsek oraya sürüklendiğimiz hayat hikâyelerinin değiş tokuş edildiği bir tecrübedir ve o zaman

diliminde herkes aynı kader yolunun yolcusudur. Kavuşulacak bir yer ve kişi, sizi birbirinize bağlar.

Bir İspanyol treninde Almanya'da çalışan İspanyol emekçilerle beş on kelimelik İspanyolcamla tam dört saat sohbet ettim. Kelime dağarcığımın artık kâfi gelmediğini fark ettiğimden, İngilizce ve Türkçe kelimelerin başına el-, sonuna -o ekleyip vaziyeti idare ediyordum. Portekiz treninde Balzac okuyan bir Portekiz askeriyle canciğer arkadaş oldum. Hindistan trenlerinde canhıraş kompartımanlara saldıran kalabalığa karşı eşsiz savunma örnekleri verdim. Varsın övünmek gibi olsun, dünya trenlerinde çok hatıram, çok ahbabım oldu.

Tren yolculuklarında sizi karşınızdakinin hayat hikâyesine katılmaya icbar eden bir şey var: Birlikte uzun saatler geçireceksiniz ve bakışlarınızı ilelebed birbirinizden kaçırmanız mümkün değil. O halde niye sohbetin tatlı sıcaklığında ısınmayasınız?

Eskişehir garında o tren tarifesini okuduğum geceden beri yeni bir düş seyiriyor kalbimde: Bir gün posta treniyle Kars'a! O istasyona kaçan çocuk hâlâ büyümeden kaldıysa, trenlerin isinden bir ecza hâlâ buharlaşmadıysa, kanına karışan o is, tesirini insanı kendi halinde bir yiğitliğe uçurabilecek kadar devam ettiriyorsa: Ucunda bir ton sopa da olsa, koş düşlerinin uçurtmasıyla! Bir gün posta treniyle Kars'a!

Üçüncü Bölüm

HİKMET AYNASINDA TIP

Primum Non Nocere

"Kendimizi küçük pembe haplara teslim etmedik" diyordu öğretmen Vâhide Bilgi, 1999'daki büyük depremi izleyen aylarda *Radikal* 2'de yayınlanan iç burkucu ve içten yazısında. Öylesine dolaysız, öylesine sahiciydi ki anlattıkları, sarsılmamak imkânsızdı. Kendilerine 'depreme özel reçete' öneren doktora kızıyor ve yaşadıklarının psikotrop ajanlarla 'iyileştirilemeyeceği'ni haykırıyordu. Onun yazısı, deprem sonrasında iyiden iyiye kendisini hissettiren bir sorunu, her şeyi bilen ve her derde deva uzmanların iktidarını sorgulamak için bir kalkış noktası oluşturabilir.

Deprem, her büyük toplumsal olay gibi, sonrasında kendi ticaretini de üretti. Depremi izleyen günlerde TV kanalları bir uzman avına koyuldular. Bitpazarına nur yağdı ve jeofizik bilimi TV ekranlarından 'halka indi.' İnsanların ruhsal yapılarındaki hareketlilik ise psikiyatri ve psikoloji uzmanlarına tevdi edildi, sabah temel başvuru kitaplarından Travma-Sonrası Stres Bozukluğu bahsini okuyan uzmanlarımız akşam TV kanallarında ahkâm kestiler. Âfet sonrasında bölgede hiç yaşamamış, insanlarla hemhal olmamış kişiler büyük bir cüretkârlıkla, o temel başvuru kitaplarındaki bil-

gileri kendi toplumumuza uyarlama çabasını akıllarına getirmeksizin, konuştular. Oysa hissedilmemiş her sözcük, bu büyük travmayı yaşayan insanlarımızın acılarını 'şeyleştiren' her yaklaşım, incitici olabilirdi.

İnsan ızdırabını görmezden gelme, günümüz psikiyatrisi içinde biyolojik modelleri fazlasıyla öne çıkaran ve psikiyatriyi âdeta ilaç endüstrisinin yedeğine alan bir bakış açısının yol açtığı bir yanılsama. İnsanın ruhsal durumlarını bozulmuş psikofizyolojiye indirgemek, anlam üreten bir varlık olarak insanın içinde yer aldığı toplumsal ve kültürel bağlamı gözden kaçırmak demektir. Geleneksel toplumlarda paylaşılan moral ve dinî bakış açıları, yaşam krizlerine dönük kaygıları hafifletmede sosyal kurumları devreye sokuyordu. Eski anlamlar, atalarımıza nasıl acı çekecekleri yönünde yol gösteriyordu. Oysa şimdi talihsizliği nasıl yorumlayacağımız konusunda kendisinden akıl alacağımız bir otorite mercii yoktur. Çağdaş dünya böylesi durumları medikalize etmekte ve çare olarak tıp mesleğinin ya da bilimin otoritesine yönelmektedir.

Bazen medikalizasyon ruhsal ızdırabın görünür nedenini hasıraltı etmekte kullanılabilir. Sözgelimi, politik vahşet ya da istikrarsızlıktan kaynaklanan ızdırabı Majör Depresif Bozukluk, Travma-Sonrası Zorlanma Bozukluğu vb. kategorilere dönüştüren psikiyatrist, ahlâkî ve sosyal açıklamayı geçersizleştirmiş olur. Travma-Sonrası Zorlanma Bozukluğu kategorisinin savaş ve gaddarlığın süregittiği Üçüncü Dünya ülkelerinde ne kadar anlamlı bir çerçeve sunduğu tartışılmaktadır. Bu kategori, yalnızca birey ve onun bulguları üzerinde odaklanmak sûretiyle, travmanın etkilerini bütünüyle bireysel ve tıbbî ifadeler içinde kavramlaştırmaktadır. Bağ-

lam sorunları ikinci plana düşmekte ve artık şeyleştirilmiş olan psikolojik/biyolojik sürecin sadece gidişini etkileyen bir etmen olarak anılmaktadır.

Psikiyatri ruhsal dertlerin tümüne bir panzehir sunmaz. Tıbbın diğer dalları gibi, başarısının bir sınırı vardır. Ancak, günümüzün şartlarında pek çok insana yararlı olan bir klinik uygulamayı ve zengin bir kuramsal çeşitliliği içinde barındırır. Psikiyatri, tıbbın sosyal bilimlere belki de en açık dalıdır ve insana yönelik bütüncül bir bakış açısı, fizyolojiden edebiyata dek çok farklı alanlardan beslenmek zorundadır. Nörofizyoloji bilimindeki ilerlemeler bugün bizi felsefeyle ilginç buluşma noktalarına getirmekte, beynin işleyişiyle düşünce sistemleri arasında ilginç paralellikler kurulabilmektedir.

Psikiyatriyi sadece ruhsal sıkıntıları olan insanlara 'yatıştırıcı' ilaç yazma uygulaması olarak görmek, bu alanın taşıdığı potansiyel zenginliği gözden kaçırmak olacaktır. Hayatın kendisinden kaynaklanan dertleri ilaçlarla tedavi edemeyiz. Yoksulluğun, açlığın, evsizliğin, eşitsizliğin, politik ayrımcılığın verdiği hüznü ilaçlarla iyileştiremeyiz.

Ancak bir de ayın öteki yüzü var: psikiyatri birimlerine yoğun bir endişe ve ruhsal çöküntü ile başvuran insanlar... Sıkıntılarla baş etmeye mecali kalmamış, toplumsal destek sistemleri zayıf, ekonomik açıdan kendisini çaresiz hisseden insanlar arasından depresyon hastalarının çıkabileceğini de yadsıyamayız. Eğer kullandığımız ilaçlar klinik anlamda depresyonu olan insanların acılarını bir nebze olsun hafifletebilecekse, bundan kaçınmak hekimlik mesleğinin ruhuna aykırı olacaktır. O 'küçük pembe haplar' pek çok insanı baş etmeleri güç olan hastalıklardan çekip çıkarmaktadır.

Deprem sonrasında psikiyatristlerin yapabileceği en iyi şey, onlarla konuşmak isteyen insanları bütün kalbleriyle dinlemek olsa gerektir. Onların depremle ilgili olarak söyleyebilecekleri sözler zaten insanların kendi sağduyularıyla fark edebilecekleri gerçeklerden ibarettir ve bu yüzden teskin ve teselli edici olmaları beklenmeyebilir. İnsanlarımız bu süreci anlamlandırma çabası içindedir ve ancak o anlamlandırma iledir ki bu altüst oluş yerini yaşamışlığın sükûnetine bırakabilir. Anlamaya, hissetmeye ve paylaşmaya çalışmak, ruh sağlığı alanında çalışan kişilerin depremzedeler için yapabileceği en değerli şeydir.

Türkiye'nin yüzeysel modernleşmesi, psikiyatri bilimini de bir tür ikon haline getirdi: Yazılı ve görsel basın her sıradışı olayda uzman görüşüne başvurarak psikiyatristlerin insan ruhuna ilişkin pek çok gizemli noktayı bildikleri, insanın iç dünyasını 'keşfetmiş' kişiler oldukları yanılsamasını üretti. Hayır: Formel psikiyatri eğitiminden geçmiş olmak, psikiyatri hekimlerine insan iç dünyasının tüm detayları hakkında rahatlıkla konuşma imkânı vermez!

Psikiyatri sağlıklı değil marazî olduğu düşünülen duygu, düşünce ve davranışların incelendiği bir disiplindir. Bu altyapı psikiyatristlere toplumsal çözümlemelere girişme konusunda yeterli bir donanım sağlamamaktadır. Bunun için biraz daha fazla ekmek yemek gerekir.

Biraz daha ileri giderek söyleyeyim: Sosyal bilimler konusunda mürekkep yalamamış 'uzmanlar,' pozitivist medikal modelin içinden bakarak ruhsal hastalıklar üzerine konuştuklarında, başvuru kitaplarından edindikleri bilgileri tekrarlar ve kendi toplumlarını ilgilendirecek yeni bir şey söyleyemezler. Çoğu zaman da, anlaşılması ancak disiplinler arası

bir çalışmayla başarılabilecek bazı toplumsal süreçleri psikopatoloji boyutuna indirger ve yüzeysel açıklamalar getirirler. Bir şeye bir ad bulmak yahut onu etiketlemek, onu anlamak ya da anlaşılır kılmak değildir.

Bu konuda bir örnek satanist gençler konusunda yaşandı. O kişileri 'antisosyal kişilik bozukluğu'yla etiketlemek sorunu bütünüyle anlamlandırmamıza yardımcı olmuyor. O kişileri ya da kişilikleri üreten toplumsal zemini, şehir hayatı karşısında toz duman olmuş aile yaşantısını, insanı böylesi bir gaddarlığa sürükleyen kültürel atmosferi analiz etmeden, "Bunlar antisosyaldir, antisosyaller de böyledir" tarzında bir açıklamaya girişmek psikiyatri biliminin yüzünü hiç ağartmıyor.

Medyada ölçüsüzce söylenen sözlerden kaynaklanan o kadar çok gaf var ki...

"Torunum Kral TV'yi çok seyrediyor doktor bey" diyen izleyiciye, "Aman hanımefendi, bu bir bağımlılık olmuş. İleride torununuzda başka türlü bağımlılıklar, ilaç bağımlılığı vesaire olabilir" diyen bir hocamız bize küçük dilimizi yutturabilir. Bir başka TV şöhreti psikiyatrist, yine ekranda, hiç görmediği bir çocuğa arada bir evinden kaçtığı için 'epilepsi' (sara) teşhisi koyabilir. Birisi kerameti kendinden menkul bir tarz ile beyin anatomisini Freud düşüncesiyle bağdaştırarak meslek erbabını hayretlere gark eden rüya analizleri döktürebilir. Daha başkaları alabildiğine sığ bir geyik muhabbetini size bilimsel bir kisveyle sunma cesaretini gösterebilir.

Ne de olsa televole ülkesinde yaşıyoruz. Burada hiçbir aşırılık, hiçbir söz kimseyi şaşırtmaz. Depremin üstünden iki hafta geçmeden türlü televoleler vıcık vıcık halleriyle sökün eder ve acılı insanların gözlerinin içine baka baka te-

pişirler. Psikiyatri de gösteri kültürünün bir unsuru haline getirilir. Bedenlerin röntgenciliğini hanidir zaten yapmakta olan şanlı medyamız uzmanların yardımıyla ruhların röntgenciliğine soyunur.

Psikiyatri bilimini temsil ettiği iddiasıyla basın yayın kuruluşlarında görünen insanların yalnızca bildiklerini söylemeleri, bilmedikleri konularda susmaları gerekir. Sözler, insanlara şifa verebileceği gibi, onları incitebilir de.

Tıbbın çok eski bir düsturunu hatırlamak yerindedir: *Primum non nocere*: Önce zarar verme!

Hastalık Bize Neyi Anlatır?

Çevremizdeki insanlarla onların da âşina oldukları simgeleri kullanarak iletişim kurarız. Sıkıldığımızda duygularımızı melûl bakışlar ya da önceden zevkli bulduğumuz işlere karşı bir ilgi kaybıyla karşımızdaki insana iletiriz. Sıkıntılarımızı sözel ifadelerle de dışavurabilir ve sözgelimi herhangi bir işi yapmaktan zevk almadığımızı söyleriz. Hem yüz ifadeleri, hem de sözcükler etrafımızdaki insanlara yöneltilmiş mesajlardır. Eğer onlar bu mesajlara çoktan âşina iseler uygun bir biçimde tepki verebilirler. Bazı simgeler dünyanın çoğu yerinde farklı topluluklarca ortaklaşa kullanılır: Çatık kaşlar çoğu kez öfke ve kızgınlığın göstergesidir. Simgeler farklı yerlerde farklı anlamlara da işaret edebilir. Yanık bir ten, güneşin az olduğu bir beldede, yabancı bir diyarda tatil yapmanın ve dolayısıyla zenginliğin; ya da güneşli bir ülkede, yaz mevsiminde tarlalarda çalışmanın ve dolayısıyla yoksulluğun göstergesi olabilir.

Aynı toplum içindeki insanlarla simgeleri paylaşmak, dış dünyayı onun aracılığıyla algıladığımız simgeleri de öğrenmemizi sağlar. İletişimde karışıklık, kabul edilebilir bir şifresi olmayan yaşantıları tarif etmeye kalkıştığımızda ortaya çıkar ya da hangi şifreyi kullanmamızın doğru olduğunu bilmedi-

ğimiz durumlar böyle bir karmaşaya geçit verir. Diğer sosyal gruplar bizim sinyallerimize farklı bir anlam iliştirebilir ya da ona dikkat etmeyebilirler. Akıl hastası dediğimiz insanlar da diğer insanların kolaylıkla anlamadığı, kendilerine özgü bir simgecilik kullanırlar. Aslında her hastalık kendisini yerel kültürün sıkıntı ifadeleriyle dışa vuran, o kültürün açıklama modellerini kullanan bir şifredir. Teşhis bu yüzden bir semiyotik işlemdir, bir tür şifre çözümüdür. Hastalığın kültürlerarası görünümlerini incelemek için de, tıp, antropolojinin şifre çözümünden sıklıkla yararlanır. Tıbbî antropoloji, farklı bir kültürün simgelerini içinde yaşadığımız kültürün diline tercüme eder ve farklı yaşantı ve duyuşları anlamlandırmamızı sağlar.

Batı toplumundaki insanlar için beden ayrı bir varlıktır, bir 'şey'dir, bir 'o'dur, makinevâri ve nesneldir, düşünce ve duygudan ayrıdır. Batılı olmayan toplumların üyesi için ise beden sosyal ilişkileri benliğe bağlayan bir açık sistemdir; bütüncül bir evren içinde birbiriyle ilişkili unsurlar arasında bir dengedir. Duygu ve biliş, bedensel süreçlere katılmıştır. Beden-benlik, bireysel kişinin sekülerleşmiş mahremiyeti değil, kutsal ve toplum-merkezli bir dünyanın, diğer insanlarla insanî ilişkileri önemseyen bir iletişim sisteminin organik bir parçasıdır. Geleneksel kültürlerin çoğunda beden şikâyetleri aynı zamanda ahlâkî sorunlardır. Sosyal ilişkilerde ve kültürel ethostaki uyumsuzlukların göstergeleridir.

Hipokratik tıp metinleri de, bazı kavramlaştırmalar çok farklı olmakla birlikte, antik Batı toplumunda benzeri bir bütünleyici ve diyalektik beden benliği ve dünya anlayışı olduğunu göstermektedir.

Kuzey Amerika kültüründe genç ve deodorantlı bedenlere, seksüalize edilmiş beden biçimlerine ve jestlere gösterilen

büyük ilgi, ticarî simgesel anlamlarla örülü yaygın kapitalist sistemin bir parçasıdır. Bu sistem de, tüm diğer kültürel sistemler gibi, kişiyi bedene ve grubun beklenti ve önceliklerine yönlendirir. Bu değerler vasıtasıyla sosyal kontrol içselleştirilir ve politik ideoloji, bedensel duygular ve fizyolojik ihtiyaçlar olarak tecessüm eder. Bedenin benlikten ayrı olarak düşünülmesi ve nesneleştirilmesi, aslında, dünyanın Batılı olmayan kesimine ancak modernleşmeyle birlikte ulaşmış bir anlayıştır. Bu ayrımlaşma modernizmin psikolojik bileşenidir.

Batı düşünce ve kültüründe birey kavramı bir mihenk taşıdır: Bu kavram politik, kültürel ve tıbbî söylemi tanımlar ve biçimlendirir. Ahlâk düşüncesi birey egemenliğinin savunusu üzerine kuruludur ve sosyal ilişkiler özerk insanlar arasında bir uzlaşma ve anlaşmadan kaynaklanıyor olarak tanımlanır. Bireyin Batı ahlâk ve kozmolojisinin merkezine yerleştirilmiş olması, onun toplum ve kültürün önünde tanımlanması anlamına gelir. Oysa daha az 'egosentrik' olan toplumlarda iç ruhsal gerilimlere aşırı vurgu yapılmaz, dolayısıyla da bu tür durumlar daha az belirleyici bir rol oynar. Nedensel etkenler arasında ağırlık bağımsız bedensel süreçlere, doğaüstü kuvvetlere ve sosyal ilişkilere verilir. Doğu toplumlarında aile ve kişilerarası ilişkiler kişi için vazgeçilmez önemdedir ve onlarla uyum içinde olma yetişkin yeterliliğin bir işareti sayılır. Ailevî veya kişilerarası sorunlar kişisel sorunların önünde tutulur. Böylesi kültürlerde intrapsişik olan yalıtılmamıştır ve fiziksel ve ruhsal olan arasında Batıda olduğu kadar bir ayrımlaşma yoktur. Üstelik, hem beden hem de ruh, manevî alanla ilişkili sayılmaktadır.

Geleneksel toplumlarda yaşam krizi tecrübeleri üzerine paylaşılan moral ve dinî bakış açıları, kaygıları hafifletme-

de sosyal kurumları devreye sokuyor ve tehdidi nihaî anlam ağında hapsediyor, onun bireylerin hayatını altüst etmesine izin vermiyordu. Çoğulcu modern dünyada ise anksiyete daha ziyade yüzer gezer tarzdadır ve kişilerin kendilerinin özgül anlamlar yaratması gerekir. Eski anlamlar atalarımıza nasıl acı çekecekleri yönünde yol gösteriyordu. Oysa şimdi talihsizliği nasıl yorumlayacağımız konusunda kendisinden akıl alacağımız bir otorite mercii yoktur. Çağdaş dünya, böylesi durumları medikalize etmekte ve zayıflıklarımıza çare olarak tıp mesleğinin ya da bilimin otoritesine yönelmektedir. Tıbbî ya da bilimsel bakış açısı bize ızdırap sorunuyla başa çıkma konusunda yardımcı olmamaktadır. Çağdaş biyotıp ve diğer yardım meslekleri, insanlık durumuna mündemiç olan ızdırabın yol açtığı şaşkınlık veya düzen bozulması gibi durumlarla ilgilenmez, bunlara karşı teleolojik bir bakış açısı geliştirmez. Modern medikal bürokrasi ve onun içinde işleyen yardım meslekleri, ızdırabı mekanik bir yıkım, çözümünü ise teknik bir tamir olarak görür. Hastalık sorunlarına anlamlı manevî/moral bir tepki vermek yerine, rahatsızlık sorunlarının tedavilerini yönlendirmekle uğraşır.

Tıbbî antropolojide etkili bir strateji, bir hastanın hastalık şikâyetleri ve inançlarının nasıl bir ahlâkî alan ürettiğini göstermektir. Görünür sosyal arketiplerle ve görünmez sosyal süreçlerle, ağrı ve bildik yardım arama davranışlarının aslında bir kültür dünyasını kopyaladığı, onu yeniden türettiği gösterilmiştir. Simgelerin açıklanması ve şifre çözümü mesleğini psikiyatri özelinde düşündüğümüzde, medikalizasyonun ruhsal ızdırabın görünür nedenini hasıraltı etmekte kullanıldığına tanık olabiliriz. Politik vahşet veya istikrarsızlıktan kaynaklanan -bunun kaynağı soykırım da olabilir, gettolardaki sefalet de- ızdırabı majör depresif bozukluk, travma sonrası zorlanma bozukluğu veya sosyopatik

kişilik bozukluğuna dönüştüren psikiyatrist, ahlâkî ve politik açıklamayı geçersizleştirmiş olur. Sözgelimi "Travma-Sonrası Zorlanma Bozukluğu' kategorisinin savaş ve gaddarlığın süregittiği Üçüncü Dünya ülkelerinde ne kadar anlamlı bir çerçeve sunduğu tartışılmaktadır. Yalnızca birey ve onun bulguları üzerine odaklanmak suretiyle, bu kategori travmanın etkilerini bütünüyle bireysel ve tıbbî ifadeler içinde kavramlaştırmaktadır. Bağlam sorunları ikinci plana düşmekte ve artık şeyleştirilmiş olan psikolojik ve biyolojik sürecin gidişini etkileyen etkenler arasında anılmaktadır. Meslekî dönüştürme, insan ızdırabını gayriinsanî bir rahatsızlık olarak yeniden kurgulamaktadır.

Tıbbın Izdırabı, Izdırabın Tıbbı

Dünyada kültürel psikiyatri yaklaşımının öncüsü olan Arthur Kleinman, *The Illness Narratives* (Hastalık Öyküleri) adlı kitabının önsözünde, ilk hastasıyla olan macerasını anlatıyor:

> "İlk hastam yedi yaşında duygulu bir kız çocuğuydu. Bedeninin neredeyse tamamı çok kötü bir biçimde yanmıştı ve ölü dokuların bir pansuman işlemiyle her gün yeniden çıkarılması, derinin her seferinde soyulması gerekiyordu. Bu yaşantı ona çok büyük acı veriyordu. Ağlıyor, çığlık atıyor, kendisini incitmemeleri için tedavi ekibine yalvarıyordu. Benim görevim yeni bir klinik öğrencisi olarak onun hasar görmemiş elinden tutmak ve cerrah yaralarını temizlerken çocuğu sakinleştirmeye çalışmaktan ibaretti. Bütün pansuman boyunca onunla bir ilgi kurmaya; ailesinden, evinden bahsetmeye çalışıyordum. Bütün bunların çocuğun dikkatini pansumandan alacağını sanıyordum. Onun yaşadığı dehşete doğrusu ben de zor tahammül ediyordum.
>
> Ama bir gün aramızda bir ilişki kuruldu. Kendi yetersizliğime ve bilgisizliğime hayıflandığım ve onun elini tutmaktan başka bir şey yapamadığıma yazıklandığım bir sıra, ona bütün bunlara nasıl tahammül ettiğini sordum.

Böylesine berbat biçimde yanmış olmak ona ne hissettiriyordu? Günbegün bu berbat cerrahî ritüele maruz kalmak nasıl bir şeydi?

Birden durdu. Şaşırmıştı. Sonra belirsiz bir yüz ifadesi ile ve doğrudan ve basit cümlelerle anlattı. Konuşurken elimi giderek daha sıkı tutuyor; ne çığlık atıyor, ne de cerrah ya da hemşireyi uzaklaştırmaya çalışıyordu. O günden sonra güveni giderek pekişti ve yaşadığı duygularını bana daha çok anlatmaya, hissettirmeye çalıştı. Bu rehabilitasyon birimindeki eğitimim sona erdiğinde ufak yanık hastası pansuman işlemine daha iyi katlanır olmuştu. Ancak onun benim üzerimdeki etkisi çok daha büyüktü: Bana hasta bakımıyla ilgili bir ders vermişti. Hastalarla konuşmak mümkündü. En sıkıntılı olanlarıyla dahi hastalığın yaşanma biçimi üzerine konuşabilirdiniz ve bunun tedavi edici bir değeri olabilirdi."

Günümüzün tıp ortamına bakıldığında empati yahut hemhal oluş üzerine kurulu bir pratik göremiyoruz. Doktor, pazarlanan-reklam edilen-satılan bir ürünün sağlayıcısı konumunda, bakım ise metalaşmış, bir ticarî mala dönüşmüş vaziyette. Bu öylesine vahşi bir rekabet ortamı ki, özellikle meslek ahlâkına ilişkin yaptırımların bulunmadığı ülkemizde her türlü değerin reklama âlet edilebilmesine yol açıyor. Kimi doktorlar kendilerinin farklı bir mal sattıklarını kanıtlamak için muhayyel bir metot icat ediyor, şu ya da bu metoda göre ameliyat yaptıklarını söylüyorlar. Kimileri akla gelen her konuda gazete ve televizyonlara çıkıp yerli yersiz demeçler vererek etraflarında bir şöhret hâlesi meydana getirmek istiyorlar. Kimileri televizyon kanallarında müşteri toplamak için geyik muhabbetinin en bayağısını yapabiliyorlar. Tıp, ahlâktan soyulduğunda, yeryüzünün en soysuz

ticarî vasıtalarından biri olmaya adaydır. Ancak merhamet, hemhal oluş ve ahlâk ile uygulanmasıdır ki, onu kutsal bir meslek kılar.

Biyotıp, beden/zihin, gerçek/işlevsel hastalık, değerli tedavi/özgül olmayan plasebo etkisi gibi ikilikler üzerinde durur ve rahatsızlığı bozulmuş biyolojik süreçler olarak inşa etmemizi ister. Çalışma nesnesi olarak da, bozuk biyolojik süreçleri seçer. Burada hastanın ızdırabı nasıl yaşantıladığı önemli değildir. Hastanın ve ailenin şikayetleri, bu bakışa göre, subjektif ve taraflı bildirilerdir. Oysa hekimin görevi, bu yanlı gözlemlerin yerine nesnel verileri koymaktır. Doktordan beklenen, güvenilmez bir yaşantı olarak hastalık hikâyesinden, daha otantik olduğu varsayılan bir biyolojik patoloji olarak rahatsızlık kanıtı çıkarmaktır.

Bu süreçte doktora, hastanın yaşantısını önemsiz sayması öğretilmektedir. Hastanın ve ailenin yaşantısını yok saymak suretiyle ızdırabın ahlâkî gerçekliği de gözden yitmekte ve sözgelimi ağrıya katlanma yaşantısı, 'objektif' bedensel belirtiler yanında önemsizleşmektedir. Yani biyotıp, yahut bir başka deyişle modern tıp, tedavi nesnesini ızdırabı meşrulaştırmadan inşa etmektedir. Hekimler hastalık yaşantısıyla ilgili anlamlı bir açıklama sunmaktan âdeta imtina ediyorlar. Anlamın kendisi tıbbın temel rükünlerinden birisi olarak kabul görmüyor. Bu da ister istemez tıbbı insansızlaştırıyor. Bu insansızlaştırıcı ethos, hastane ve kliniklerde muzdarip kişinin yalnızca bir müşteri, bir tüketici olarak algılanmasına yol açıyor.

Bir dahiliye vizitinde hoca sormuştu: "Çocuklar, karaciğer absesi nerede yatıyor?" O zaman irkilmiştim, şimdi hatırladıkça gülüyorum. Hekimin gözünde karaciğer absesi olarak şekillenen rahatsızlık, aslında kişiye büyük ızdırap ve-

ren bir hastalıktır. O kişi bu hastalık yüzünden işlerini yapamamaktadır, ailesi perişan durumdadır, çocukları üzüntü ve merakla olan biteni izlemektedir, eşi onu kaybedebileceğinden kaygılanmaktadır. Kişinin etrafındaki sosyal ilişkiler ağı o karaciğer absesi ile bambaşka bir vaziyet almıştır. İnsanların iç dünyalarında türlü kaygılar, vehimler, tasalar cirit atmaktadır.

Bütün bunları görmezden gelip bu insanın yaşadıklarını bir karaciğer absesine indirgemek ne derecede açıklayıcı olabilir ki? Izdırabı ihmal eden, onu yok sayan bir pratik; söz konusu abseyi tedavi etse dahi, onun iç dünyalarda oluşturduğu yarayı tedavi edebilir mi?

Tıp bir şefkat mesleğidir. Şefkat ise hemhal oluşla mümkündür. Modern tıbbın ızdırabı, ızdırabın tıbbını yok saymasından kaynaklanmaktadır.

Fistül Üzerine Felsefe

Beden, Batı kültüründe Hıristiyan ilahiyatı ve günah çıkarma pratiğinin bir unsuru olmaktan çıkarılıp bilimin nesnesi haline getirilmek sûretiyle sekülerleştirilmiştir. Kilise diğer toplumsal kurumlardan ve özellikle devletin güdümündeki kurumlardan farklılaştıkça, bozukluk kategorileri arasında da tedricî ama adaletsiz bir farklılaşma ortaya çıktı. Günah, hastalık, sapkınlık ve suçun eskisine göre daha kesin çizgilerle çizilen sınırları zuhur etti. Bunun sonucu olarak, sözgelimi, Hıristiyanlıktaki günah çıkarma ediminin yerini psikanalitik muayene aldı. Sekülerizasyon süreciyle, insan vücudun sırlarından kurtulmaya ve anatomik bakışa açılmaya zorlandı. Artık anatomi masasına yatırılmış olan ceset, ölümle birlikte, gizlisini saklısını, yaşayanlara ifşa etti. Anatomi dersi, şöyle ya da böyle, bir ahlâk dersi halini aldı; gözlemcileri hayatın kırılganlığı ve sonluluğu hakkında fikir sahibi kıldı.

İkinci bir süreç, modern seküler kurum ve pratiklerle (hastane, tımarhane ve klinik) vücudun ve kitlelerin rasyonel ve bürokratik bir idaresinin gelişmiş olmasıdır. Modern tıbbın gelişimi, toplumsal düzenleme ve kontrollerin yalnızca bir biçimidir. Foucault'nun modern tıbbın tarihine ve ku-

rumlarına yaklaştığı çerçeveden bakarsak, bedenin ve onun rahatsızlıklarının sekülerizasyonunu daha geniş bir toplumsal sürecin, yani modern devlet ve onun yerleşik kurumlarının ortaya çıkışının bileşeni olarak görebiliriz. Bu gelişmenin izini sürdüğümüzde, cezalandırma sistemlerinin yeniden organize edildiğini fark ederiz.

Foucault'ya göre, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıla dek cezalandırma kamu önünde suçlunun bedenine ceza verme işleminden ibaretti. Ceza kamu önünde uygulanırdı; tâ ki, kralın gücünün toplumsal nizamın düşmanlarının gücünden daha üstün olduğu görülsün. Nasıl ki toplum kralın bedeninin bir uzantısı olarak kabul edilirdi, kralın bedenine yönelmiş bir saldırı da toplumun bütününe yönelmiş sayılırdı. Bu yüzden, cezalandırmanın amacı halka açık bir intikam oyununu sahneye koymaktı. Suçlunun cesedi daha sonra anatomi salonuna (İngilizcesi 'anatomical theatre;' yani, bir okuyuşa göre, 'anatomi tiyatrosu!') taşınır ve aşağılama burada devam ederdi. İntikam sırası, halkın yararına bilgileri geliştirmek isteyen cerrahlara gelirdi.

Zaman içinde rahibin yerini doktor, cezalandırmanın yerini tedavi, kilisenin yerini hastane aldı. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru bilimsel bilgiye ulaşma imtiyazı doktorlara büyük bir prestij ve nüfuz kazandırdı. Klinik bakış, tıp adamlarına gerçekliği tanımlamakta; neyin sapkınlık, neyin ise bir toplumsal bozukluk olduğunu belirlemekte büyük bir yetki sağladı. Foucault'ya göre, Batı rasyonalitesi tarihinde tıp adamları ve polis, toplumsal gerçekliğin muhafızları olarak rahiplerin yerini almıştır. Tıp da insanların ahlâkî intizamını kendisine düstur edinmiş geniş aygıtın bir kolu olarak işlev göstermektedir.

Aşağı yukarı bir hafta bir hastanenin koridorlarında hekim olarak değil de hasta yakını olarak dolaşmak, bana

Foucault'cu tıp eleştirilerini ilham etmedi. Ama bu deneyim kutsal tıp mesleğinin modern bürokrasi içinde yozlaştığı yolundaki kanaatimi pekiştirdi.

Kuşkusuz, bir hastanede yardım dileyen kişi olmak insana bambaşka bir bakış açısı veriyor. Bir sinema filminde, tıp kurumunu hasta kimliğiyle içeriden yaşantılayan bir hekim, ilk vizitinde öğrencilerine hasta önlüğü giydirip onları sedye üzerinde hastane yolculuğuna çıkarıyordu. Bu, tıp insanlarının binlerce hastayla karşılaşmaktan ötürü körelen duyargalarını bilemek için iyi bir yöntem!

Bir de tıbbın otoritesinin ne denli sağlam zeminlere dayandığı sorusu var. Üniversite yıllarında göz gezdirdiğim bir kardiyoloji kitabı şu harika aforizmayla başlıyordu: "Doktorlar öğrendiklerinin yarısının yanlış olduğunu bilirler, ama sorun onun hangi yarı olduğunu bilmemeleridir." Tıpta bugünün doğrularının yarının yanlışı olduğunu gösteren çok sayıda örnek var. Modern tıp bugün kimi düzlemlerde bir kontrol aygıtı gibi işliyor, ama ona bu iktidarı sağlayan bilginin ne denli sahih olduğu tartışılır. Bu tartışmalar insanları indirgemeci ve toptancı görüşlere savurmamalı kuşkusuz. İnsan edimlerinin pek çoğu gibi, modern tıp da tümden iyi veya tümden kötü olamaz.

Bütüncül tıp (*holistic medicine*) adıyla yola koyulan ve modern tıpta eksik olan şefkat, empati ve ruh-beden bütünlüğünü esas alan akımın kendisi, bugün büyük bir pazara dönüşmüş durumda. Alternatif tıp biçimlerini fazla romantize etmek doğru değilse de, bir genelleme yapılabilir: Modern tıp teknolojiden yana zengin, insandan yana fakir iken, alternatif yöntemler için tam tersi geçerlidir. Modern tıp, bilgi zemini olarak materyalizm üzerine inşa edilmiştir ve diyalektik düşünme biçimlerinden hoşlanmaz. Ona göre, tabi-

at fizikseldir; bakış açısından bağımsız olarak görülebilir. İşte bu yüzden, bakışa büyük önem verilir. Önemli olan, mikroskopla ya da başka biçimlerle bir şeyin görülebilmesidir. Hastalığın ruhsal ve toplumsal görüngüleri, klinik bakışla zaptedilmediği için, bir kenara itilir. Gerçek, biyolojinin ta kendisidir!

Bütün bunlar size havada konular gibi geliyorsa, yıllar sonra karşılaştığım ve hastamın tedavisinden sorumlu ekibin üyesi olan bir genç doktorun, şaşkınlıkla "Abi, fistül sizin hastanız mıydı?" diye sormasını örnek vermek isterim.

Sizce ne oluyor da, benim çok sevdiğim bir insan genç bir doktorun kafasında 'fistül'e dönüşüveriyor?

Bu soruya cevap vermek için felsefe yapmaya değmez mi?

VAKIF PAŞA
İL HALK KÜTÜPHANESİ

Ruh Sağlığı ve Kültür

Sosyal ve kişisel dünyalar arasındaki bağ; dil, simgeler, değer hiyerarşileri ve estetik biçimler yardımıyla kurulur. Bunlar sosyal hayatı düzene koyan yaygın kültürel aygıtlardır. Psikiyatri de bu diyalektikten mâsun değildir. Psikiyatrik kavramlar, araştırma metodolojileri ve hatta veriler, sosyal sistemler içinde gömülüdür.

Psikiyatri içinde gizli bir ideoloji, psikiyatrik bozuklukta evrensel olanı abartmakta ve kültürel açıdan önemli olan üzerine vurgu yapmamaktadır. Batıda geliştirilmiş standardize ölçekler yardımıyla bir ruhsal bozukluğun başka bir toplumdaki yaygınlık ve dağılımını araştırmak, araştırmacıyı kategori yanılgısına sürükleyebilir. Kleinman'ın tanımıyla bu durum, özel bir kültürel grup için geliştirilmiş olan bir teşhis kategorisinin tutarsız ve geçersiz olduğu bir başka kültüre uygulanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Hindistan'da yaygın olarak görülen semen kaybı sendromunun çeşitli ölçeklerle New York'ta yaygınlığının araştırılması gibi... Belirli bulgu ve belirtilerin başka kültürel ortamlarda da görülmesi, onların o kültürde de aynı anlamı taşıdığını göstermez. Onu farklı durumlarda da görüyor olmamız bir fenomeni evrensel kılmaya yetmez.

Bu, karşımıza epistemolojiyle ilgili bir sorun çıkarmaktadır. Kuramın gözlem altındaki gerçeklerden bağımsız olduğu ve gözlemi etkilemediği yolundaki geleneksel deneyci görüştür bu. Bu görüş, psikiyatrik araştırmanın temel verilerinin psikiyatrik kurumdan önce ve ondan bağımsız var olduğunu söyler. Ancak bu görüşten yola çıkarak ruhsal bozukluğun evrensel düzeyde benzeş kategorileri olduğunu söylemek mümkün olabilir. Bilim felsefesi ve epistemoloji alanında yeni yaklaşımlar bu empirist yaklaşımı sorgulamaktadır. Dahası şizofreni, majör depresif bozukluklar ve alkolizm gibi ruhsal rahatsızlıklar üzerine saptanan kültür-aşırı (*transcultural*) bulgular, önemli farklar da olduğunu göstermektedir.

Genel bir bakış açısından psikiyatrik hastalıklar, kültürel olarak biçimlenen ve açıklanan, kurulu yaklaşım ve anlamlarla irtibatlandırılan davranış anomalileri ya da yıkımlardır. Toplumlar böylesi yıkımları nasıl tanımladıkları ve açıkladıkları konusunda farklılıklar gösterirler. Sözgelimi, çoğu toplumda klinik depresyon geçiren insanlar temelde üzüntüden bahsetmezler. Onun yerine, yorgunluk, baş ağrıları, sırt ağrıları, uykusuzluk, iştah kaybı gibi yakınmalar getirirler. Depresyonu duygusal ve fiziksel bileşenlerine ayırmak ve ilkine öncelik vermek, Batı kültürünün bir özelliğidir. Bütün hastalık kategorileri kültürel ilkeleri yansıttığı için, kültürel bir tarafgirliğin bilimsel araştırmalara ve terapilere sızması konusunda dikkatli olunmalıdır. Sözgelimi, pek çok Kızılderili yakında kaybettiği bir akrabasının öte dünyadan kendisine seslenişini duyabilir. Bu davranış o toplum için normaldir ve bir psikopatolojiye işaret etmez. Ama böyle bir ses işitmek yetişkin beyaz bir ABD'li için ciddi bir ruh sağlığı bozukluğunun göstergesi olabilir.

Pek çok toplumda rahatsızlıkları kişilerarası ilişkilerde arama ve tedavi etme yolunda bir eğilim vardır. Mikronezya'nın İfalukları arasında, sevilen kişinin ölümü için beklenenden daha uzun süre yas tutan kişide intrapsişik bir sorunun olduğu düşünülmez. Sorun daha ziyade bir başkasıyla olan ilişki kaybının telâfi edilmemesi, ilişkinin yerine bir yenisinin konulamaması olarak formüle edilir. Bu, Avro-Amerikan yaklaşımına zıttır, zira Avro-Amerikan ilgi, depresyon ve diğer ruhsal rahatsızlıkları kişinin içinde kavramlaştırır ve tedavi etmek ister. Bu yüzden, depresyonla ya kişinin uyum hünerini arttırma hedefi güden psikoterapiyle ya da biyopsikolojik organizasyonunu değiştirmeye dönük ilaç tedavisiyle başa çıkılır.

Kültüre bağımlı sendromları sıkıntı ifadeleri olarak değerlendirmek daha doğru olur. Her kültür sıkıntıyı dışa vurmakta kullanılacak araçlar üretmiştir. Sözgelimi, Azerî köyünde kalp sıkıntısından söz edildiğinde, düşkırıklığı kaynakları (aile-evlilik çatışmaları) ele verilmiş olur. Kalp yakınmaları hasta kişinin bedeninde ve toplumsal ilişkilerinde bir şeylerin yanlış gittiğini haber vermektedir. Kalp sıkıntısı yakınması, bir tür anahtardır. Bu anahtar, evlilik, aile ve iş yaşamında değişikliğin kapılarını açar. Kişi sıkıntı verici hayat şartlarını bu yerel ifade ile çevresine duyurur. Beden yakınmaları kişisel, toplumsal ve hatta politik sıkıntının ifadesi olabilir. Beden türlü yürüyüş, duruş ve hareket biçimleriyle sosyal statü ve ilişkileri açıklar. Kültüre bağımlı sendromlar da iletişimsel ya da retorik ifadeler sunar: Böylece duyarsız bir koca teyakkuza geçer, fazlasıyla kontrol edici bir kaynana gelinin isteklerine daha duyarlı hale gelir. Semptomlar uzlaşmayı temin eder.

Psikiyatrinin neredeyse evrensel bir işlerlik kazanan teşhis el kitabı DSM-IV'te bahsedilen tüm yetişkin ruh sağlığı bozukluklarının yalnızca dörtte biri dünya çapında yaygınlık göstermektedir. Diğer yetişkin ruhsal bozukluk kategorileri Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'ya özeldir. İlginç bir örnek, bir yeme bozukluğu olan anoreksia nervosa'dır. Bu bozukluk, ince kadın bedenini güzel, cinsel açıdan arzu edilir ve ticarî açıdan önemli bulan çağdaş Batı toplumlarında var olmaktadır.

Anoreksia nervosa'nın aksine, şizofreni dünyanın hemen her yerinde görülebilen bir durumdur. Varsanı (halüsinasyon), sanrı ve düşünce bozukluğunun içeriği değişse bile, bu bulgular her yerde görülebilir. Aksi yöndeki iddiaların yaygınlığına rağmen, şizofreninin dünyanın her yerinde aynı sıklıkta görülmediği bildirilmektedir. Batılı olmayan toplumlarda binde bir (1/1000) olan yaygınlık, Batılı toplumlarda yüzde birden (1/100) daha fazla gözükmektedir. Ekonomik ve teknolojik olarak ileri, şehirleşmiş, bürokratize toplumlarda köylü toplumlardan daha yüksek oranda şizofreni görülmektedir. Üstelik, şizofreninin semptomları ve gidişi de coğrafî olarak değişmektedir. Nijerya ya da Çin'de şizofreni başlangıcı ABD'ye göre çok daha hızlıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün çalışmaları şizofreninin, kısıtlı sağlık imkânlarına rağmen, Üçüncü Dünyada daha iyi bir gidişi olduğunu göstermiştir. Bu da, aile ve toplumun şizofrenik hastalara daha fazla destek vermesine, dinî ve moral değerlerin henüz tamamıyla çözülmemiş olmasına bağlıdır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Psikiyatrik bir teşhis, bir yorumun yorumudur. Hasta uğradığı sıkıntılı durumu kendi imge ve söz dünyasının ve tabiî kültürel kodlarının imkânlarıyla yorumlar, hekim de bu yorumun şifresini ken-

di bilgi ve deneyimi yardımıyla çözmeye çalışır. Hastasının anlam dünyasına yakın olduğu ölçüde, hekimin yaptığı yorumun isabetli olma ihtimali artar. Zira, simgeler ancak onlara âşina olanların elinde bir açıklığa kavuşur.

Dolayısıyla, tıp ve psikiyatri, antropolojinin de yardımıyla, hastaların açıklama modelleri ve sıkıntı ifadelerine yorumsamacı bir bakış geliştirebilmelidir. Çünkü hasta insan bozulmuş bir makine değildir. Nancy Scheper-Hughes'un çok bilinen ve çok tekrarlanan örneğini hatırlarsak, onun Brezilya'da yaptığı bir çalışma, açlık sınırında yaşayan şekerkamışı işçilerinin çoğunda açlığa bağlı yönelim kaybı, el ayak tutması, duygusal iniş çıkışlar ve titremeler gibi belirtilerle giden ve o bölgede nervios olarak isimlendirilen rahatsızlığın, yörede Batı tıbbını uygulayan ama yerli(?) hekimlerce bir psikiyatrik durum olarak tanımlandığını göstermektedir. Bu hekimler içinden geldikleri bu insanların çoğunun kötü beslendiğini ve günde binbeşyüz kaloriyle hayatlarını sürdürmeye çalıştıklarını görmemekte ve onlara bu hastalıktan kurtulmaları için psikotrop ilaçlar yazmaktadırlar. Oysa ortada ahlâkî ve politik bir sorun vardır.

Kuşkusuz, görebilenler için!

Bedenin Belirsizliği

Modern tıp, düzen ve ilerleme fikrini kendisine mihver alan modern bilimsel geleneğin bir ürünüdür. Bu zâviyeden bakıldığında, tabiatın rasyonel kontrol ve tahakkümünü zarurî addeden modernist düşüncenin tıp teknolojisini de yönlendirdiğini görüyoruz. Tıp bir yandan bir umut kaynağı, öte yandan da umutsuzluk neşreden bir kurum olarak karşımıza çıkabiliyor. Gazetelerde sıklıkla, harika bir ilacın üretildiğini, yeni bir tedavi yönteminin o güne kadar çaresiz kalınan bazı hastalıklarda mucizevî etkinlik gösterdiğini okuyoruz. Öte yandan, yeni genetik teknolojiyle ortaya çıkan etik sorunlar, yönünü şaşırmış bir bilimin, insanlığa Freddy'nin kâbuslarından birini yaşatabileceği endişesini uyandırıyor.

İnsanlığın yaşadığı manevî, ahlâkî ve varoluşsal bunalımda, metafizik ilkeleri kendisine rehber edinmeyen bir bilim anlayışının izleri ve etkileri olsa gerektir. Bilim ve teknolojideki tıbbî ilerlemeler de insanlığın yaşadığı bunalımı koyulaştırıyor. Ruhun krizinin yanına bedenin krizi ekleniyor. Bedenin rasyonel kontrolü için duyulan iştiyak onu bir anlam krizinin içine itiyor ve modernliğin sonbaharında insan bedeni belirsizleşiyor, anlam kaybına uğruyor.

Yüzyılın özellikle son çeyreğinde, bu belirgin şekilde karşımıza çıkıyor.

Bedenlerimiz üzerinde kontrolümüz ne denli çoğalırsa, bedenlerimiz o ölçüde belirsiz hale gelecektir. Bu, yüzyıllardan beri süzülerek gelen insanların bedenlerini algılama biçiminin köklü bir dönüşüm geçirmesi demektir. Tıbbi teknolojiler bedeni, tıpkı tabiat gibi, kontrol ve tahakküme açık bir alan olarak tanımladıklarında, bedenlerimiz kesinliğini yitirmeye başlamış olur. Artık bir *cyborg*'dan bahsedilebilir: Cyborg, sibernetik bir aygıt ile organizma arası bir oluşum olarak tanımlanmaktadır. Cyborg insan ve hayvan, eril ve dişi, doğa ve kültür, kendini yöneten makine (otomaton) ve organizma (otonom/özerk insan) arasında duran bir berzah figürüdür. Varlığıyla bu bölümlemeleri geçersizleştirir ve kendisini iki grubun kısıtlayıcı çeperlerinden kurtarır. İnsan-sonrası (*post-human*) ya da insan-ötesi (*trans-human*) olarak tanımlanan cyborg, bir bilimkurgu filminden fırlamış değildir; o, gündelik hayatın tam ortasında, aramızda dolaşmaktadır. Kokpitinden Bağdat'a bomba yağdırmaya hazırlanan bombacı pilotlardan bir kalb piliyle dolaşan babaannemize kadar, cyborg'lar her yerdedir.

Aslında cyborg'lar bir ucunda insan organizmasının, öte ucunda saf makinanın ya da yapay zekânın bulunduğu geniş bir yelpazede yer alırlar. Tartışma, önümüzdeki kuşakların belki de son saf insan kuşakları olduğu yolundaki kötümser kehanetten köken alıyor. Tıp, elindeki yeni teknolojilerle insanı yeniden biçimleyerek, onu bir cyborg'a dönüştürmeye mi hazırlanmaktadır?

Daha önce de söylediğimiz gibi, tıp teknolojisi bize bedenlerimize tahakküm etme kudretini bağışlamaktadır. Ancak bu, bedenlerimizin gerçekte ne olduğu ve ileride ne ola-

bileceği konusunda çok ciddi bir kimlik krizine yol açmaktadır. Tıp bilimi ve teknolojisindeki son gelişmeler bedenlerimizi giderek plastikleştirmektedir. Estetik cerrahi teknolojileri sayesinde bedenin yeniden biçimlenme ve yeniden yapılma sınırları genişlemiştir. Burun düzeltmelerinden yağ aldırmaya, göğüs ameliyatlarından dudak büyütmeye kadar pek çok konuda hizmet veren 'beden oymacılığı,' âdeta "Tanrım, beni baştan yarat!" diyen şarkı sözündeki ihtiyaca cevap vermekte, insanları 'yeni ve daha mükemmel' yaparak bir nevi ruh hekimliği icra etmektedir. İnsanların dış görüntüleri ve maddî servetleriyle kendilerini iyi hissettikleri bir çağda, varsın bu da onların 'bir nevi hizmet'i olsun.

Kozmetik cerrahi sayesinde beden bir meta olarak tüketim kültüründe dolaşıma sokulur. Kozmetik ideoloji insanlara bedenlerini ne ölçüde eğip bükmeleri, neyi ne kadar büyütüp küçültmeleri gerektiğini vazeder. Kozmetik cerrahlar bu anlamda yalnızca bir düzeltme yapmaz, modanın kendisini satarlar. O yıl hangi tür burun modaysa, müşterilerine onu teklif ederler.

Bedenin dışından içine doğru gelirsek; kalp pilleri, protezler, kulak implantları günbegün daha biyonik hale gelen insan bedeninin birer göstergesi olarak karşımıza çıkar. Üstelik organ bağışı ve transplantasyon (organ nakli) cerrahisi de bedenlerimizi giderek değiştirilebilir kılmakta. Organ nakli cerrahisi kişinin öz kimliğiyle ilgili soruları getiriyor beraberinde: Tıp adamları alıcı kişinin bu nakli kabullenmesi için organları bir nesne gibi tanımlamayı yeğliyorlar. Sözgelimi, kalbin sadece bir pompa olduğu ve kanı pompalamakla mükellef bulunduğu anlatılıyor. Ancak, bu mekanistik ve indirgemeci açıklama, insanların kalbin kutsal tabiatı konusunda sahip oldukları yaygın kültürel inancı izale etmiyor. Organ

nakli aynı zamanda beden-ruh bütünlüğü yolundaki kadim inanışı da tehdit ediyor; beyinle diğer değiştirilebilir, ikame edilebilir organlar arasında bir ayrım yapıyor ve bu da Kartezyen beden-zihin ayrılığını pekiştiriyor. Organ nakli insanların öz kimliklerine ilişkin sorunlar uyandırıyor. Zira kişinin benliği hakkındaki kültürel inançları beden kısımlarının tıbbî imgeleriyle çelişebiliyor.

Bir diğer önemli tartışma konusu, *Olmak Cesareti* adlı kitabımızda ele aldığımız, genetik teknolojiyle ilgili etik sorular. Gen terapisinin yeni biçimleriyle beden bir mühendislik türünün özel bir ilgi alanı haline gelmektedir. İnsanın gen haritası üzerine çalışan uzmanların insanın aktif genlerinin hemen hepsinde DNA'nın tüm şifresini çözebilecekleri tahmin ediliyor. Buna koşut olarak her genin icra ettiği işlevin de çözülmesi, dolayısıyla bazı hastalıklarda yanlış işlev gösteren genlerin ayıklanabilmesi planlanıyor.

Peki gen tarama teknolojileri bir ayrımcılığa alet edilebilir mi? Genetik temizlik yoluyla nesil ıslahı ya da kimi hayatların daha yaşanmaya değer olduğu yolundaki 'öjeni' projeleri yeniden tarih sahnesine çıkar mı?

Bu soruların sorulabilir olması dahi bu teknolojinin ulaşabileceği 'tecennün raddesi'ne işaret ediyor sanırız. Üreme teknolojileriyle ilgili sorunları da burada anmak gerekir. Bedenin plastikleşmesi cinselliğin de plastik bir hüviyet kazanmasıyla neredeyse atbaşı gitmektedir. Kısırlık tedavisinde laboratuvar ortamının normal cinsî münasebetin yerini alması, annelik ve babalık gibi kadim kimlikleri tehdit etmekte, mahremiyeti ayaklar altına almaktadır. Artık cyborg bebeklerden ve tekno-annelerden bahsedilebilir. Rüşeyme müdahale teknolojilerinin gelişmesiyle, kadınlar âdeta yok

Sağlık Hakkı

Geçtiğimiz yüzyılda kimi öldürücü hastalıkların tedavi ve önlenmesindeki başarıları tıbbın bir bilimsel disiplin olarak tescil edilmesine imkân verdi. Ancak bu yüzyıl, bir başka şeye daha tanıklık etti: Sağlanan etkili sağlık hizmeti bakımından, ayrıcalıklı azınlık ile ayrıcalıksız çoğunluk arasındaki uçurum giderek büyüdü. Ortalama yaşam beklentisi dünyanın ekonomik açıdan ileri 'Kuzey'inde seksenli yaşlara dek tırmanırken, fakir 'Güney'de bu rakam kırkaltıdan altmışüçe çıkıyordu. Kimileri bu uzamayı tıbbın uzmanlığına bağlasa da, bunun yaşam standartlarında meydana gelen değişikliklerle izah edilmesi de mümkündü.

İlginç olan şu ki, Batılılar dünyanın sefalet ve fakirlikle pençeleşen uluslarına, hastalıkların sosyal ve ekonomik kökenlerini görmezden gelen bir bilimsel tıp anlayışını empoze etmektedirler. Milyonlarca insanın ölümüne yol açan salgınlar, yeryüzü kaynaklarının eşitsiz kullanımı sonucu Güneyin sefalete mahkum edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse, dünya nüfusunun yalnızca yüzde 6'sını oluşturan ABD dünyanın toplam enerji üretiminin dörtte birini tüketmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, Batı dünyasında salgın haline gelme istidadı gösteren AIDS

hastalığı için bütçesinin yaklaşık üçte birini seferber etmiştir. Oysa HIV virüsü bütün dünyadaki çocuk ölümlerinin yalnızca yüzde 0.6'sından sorumludur. Bu örnek, kaynakların hangi önceliklere göre dağıtıldığı hakkında bir fikir verebilir.

Dünya son yıllarda eski bir basilin ilaca direnç kazanarak yeniden sahneye çıktığını görüyor: Bu, vereme yol açan tüberküloz basilidir ve Amerikan, İngiliz ve Rus şehirlerinin sefalete itilmiş yeni fakirleri arasında yayılma istidadı göstermektedir. Kötü yaşam koşulları veremin dirilişini hazırlayan en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlığın politik ve kapitalist amaçlara dayalı istismarı, yalnızca kaynakların adaletsiz kullanımıyla sınırlı değildir. 1970'li yıllarda Amerikan mama endüstrisi Üçüncü Dünya annelerini çocukları mamayla beslemenin zerafeti ve sağlıklılığı konusunda ikna etmekle meşguldü. Yine Üçüncü Dünyaya yönelik sigara reklamları, akciğer kanserinin doğrudan nedeni olan sigarayı modern, şık ve insanın cinsel cazibesinin arttıran bir unsur olarak propaganda etmekte.

Yıllar evvel *BBC*'de seyrettiğim bir belgesel, tütün endüstrisinin akciğer kanseriyle sigara içimi arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmayı sonuçlar istedikleri gibi çıkmayınca nasıl askıya aldıklarını anlatıyordu. Milyonlarca dolara mal olan bu çalışmaya, bulgular tütün tâcirlerinin işine gelmediği için, apar topar son verilmişti.

Soğuk Savaş retoriğiyle 'dost ve müttefik' Üçüncü Dünya ülkelerine yüz milyarlarca dolarlık silah satışı yapan Kuzeyden bizim sağlığımız konusunda daha dikkatli olmasını beklemek herhalde safdillik olur. Sömürgeci akıl, Batılı kişinin insanlığın zirvesini oluşturduğu vehmi üzerine bina edilmiştir. İnsanlar, bu görüşe göre, en ilkelden en gelişmişine dek bir yelpaze halinde sıralanırlar. Batılı kişi, uygar ve gelişmiş

insanın bir numunesi olarak, ulaşılması gereken bir hedeftir. İlkellerin toprakları ve bedenleri bu üstün insana hizmet için yağma edilebilir. Bu vehim sağlık alanında da hükmünü icra ediyor ve kaynakların hor kullanımı, dünyanın Güneyinde kıtlık, hastalık ve sefaletin en önemli nedeni olarak karşımıza çıkıyor.

Türkiye'nin sağlık politikasını yönlendiren elitler yıllar yılı bu ülkenin sağlık önceliklerini yanlış tanımladılar. Kaynak israfı ülkemizin sağlık politikalarının vazgeçilmez unsuru olageldi. Nüfusun önemli bir bölümü düşük yaşam standartlarında yaşayan bir ülkede, koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin temel sağlık politikasının rengini belirlemesi beklenirdi. Oysa görünen, yüksek teknolojiye dayalı modern tıp anlayışının abartılı tonlarla sağlık hizmetine rengini vermesidir.

Çokları gibi ben de tıp eğitimim sırasında ABD'ye özgü bir hastalık olan 'Kayalık Dağlar Ateşi'nin etkeni sayılan mikroorganizmayı öğrendim; ama bu bilgi, tüm diğer meslektaşlarım gibi, benim de hiçbir işime yaramadı. Bugün tıp alanında yapılan araştırmaların pek azının ülkemizin ihtiyaç duyduğu özel bilgiyi sağladığını görüyoruz. Derme çatma sağlık ocaklarına âdeta sürgüne gönderilen genç hekimlerin koruyucu sağlık hizmetleri konusunda hiç bilgilendirilmeden bir steteskop ve (şanslıysa) bir tansiyon âletiyle mucizevî etkinlik göstermesini bekliyoruz. Sağlık hizmetlerinde zihniyet ve altyapı eksikliği had safhada iken, Türkiye'nin sağlık alanındaki en temel eksikliği olarak hâlâ doktor sayısının azlığı gösteriliyor. Sağlık hizmetinin ülkenin en uç noktalarına kadar iletilmesini sağlayacak nitelikli bir organizasyon için nedense bir türlü düğmeye basılmıyor.

Bu yazıyı bir ağlama duvarına dönüştürmek niyetinde

değilim, ancak şuna dikkatinizi çekmek istiyorum: Dünya kaynaklarının eşsiz kullanımında kaybedenler nasıl hep yoksullar ise, Türkiye'nin kaynak israfında da kaybedenler hep onlardır. Alım gücü olanlar büyük şehirlerde temerküz eden özel kurumlardan diledikleri nitelikte hizmet satın alabilirken, yoksullar ölümü gösterip sıtmaya razı ediliyorlar. İnsan hayatının üstün değer olarak tanımlanmadığı, hâlâ içme suyundaki iyot azlığından koca bir köyün guatr olduğu, kimi yerel kullanım maddelerine bağlı olarak köylerde yaygın biçimde kanser hastalığının görülebildiği bir ülkede insan haklarından bahsetmek ne ölçüde mümkündür?

Sağlık, bu ülkede yaşayan her insanın en temel hakkıdır. O yüzden, bu ülke insanına hizmeti vazife telâkki eden bir ibda ve inşa faaliyeti, diğer hak ve özgürlükler alanında olduğu kadar sağlık alanında da yeni bir açılımın nüvesini içinde barındırmalıdır.

Sağlığın ibdasının adaletinin inşasından geçtiğini hatırda tutarak...

Dördüncü Bölüm

ÜLKELER VE İNSANLAR

11 Eylül ve Sonrası: Kuzey Amerika'dan İzlenimler

Montreal Çocuk Hastanesi'nin çocuk psikiyatrisi bölümünde yirmi-yirmibeş kadar ruh sağlığı profesyoneli, bir çember oluşturmuş durumda, 9/11 ya da Eylül 11'i tartışıyoruz.

Burada psikiyatri ihtisası yapan bir Müslüman doktor, olaylardan sonra Kuzey Amerika'daki ırkçılığın çok görünür bir duruma geldiğinden yakınıyor. Kanada doğumlu bir ülke vatandaşı olmasına rağmen, pek çok kişinin kendisine gelerek "Üzülme, biz senin yanındayız" gibi tesellilerle kendisine farklılığını hatırlattıklarını söylüyor. Bir çocuk psikiyatrisi hocası olaylar sonunda Kuzey Amerika'da tırmanan totaliter eğilimlere dikkat çekerek, bir toplumun birdenbire totaliter bir yapıya bürünmesi an meselesidir ve böyle bir dönüşüm bizim için çok korkutucu olur, diyor. Bir psikiyatri profesörü olaylar sonunda tırmandırılan Müslüman karşıtı kampanyanın kendisini çok rahatsız ettiğini bildirerek, bunun kendisinde ısrarla Müslüman işyerlerine gitme, onlardan alışveriş etme, onlara örtülü bir biçimde de olsa kendisinin bu kampanyada yer almadığını hissettirme sâiki uyandırdığını belirtiyor.

11 Eylül 2001, acıyla tanışmamış, acıyla yoğrulmamış bu topraklar için bir milat. Dünyanın kalan kısımlarında izine pek rastlamayacağınız mutlak esenlik, tekinlik ve acıdan yalıtılmış hayat, bu tarihle birlikte, bu coğrafyada ağır bir yara alıyor. Acı ve huzursuzluk globalleşiyor.

Amerikan toplumsal hayatı rekabet üzerine temellenen, bireyciliğin, güçlü olmanın, yukarı doğru hareketlenmenin erdem kabul edildiği dinamikler üzerine oturuyor. Nasıl sıradan bir Amerikalı için bireyci ve faydacı etik temel düstur ise, bu insanların ülkesi için de uluslararası arenada çıkarcı ve faydacı bir üslup genelgeçer bir hüviyet kazanmış durumda. Christopher Lasch on yıllar önce Amerikan toplumsal hayatının narsistik kişiler ürettiğini yazmıştı. 11 Eylül bu açıdan bir ülkeyi oluşturan duygunun, özseverlik duygusunun ağır bir yara alması anlamına geliyor. Amerika'nın kendisine dünyanın uzak coğrafyalarına müdahale etme yetkisini sağlayan üstünlük duygusu, evini bile koruyamayan ülke pozisyonuyla ciddi bir tahribata uğruyor.

Bu bakımdan 11 Eylül eşi menendi bulunmayan, farklı bir olay: Süpergüç kendi ürettiği teknoloji ile kendi evinde en simgesel yerlerinden vurulmuş oluyor. Olayın akabinde girişilen Afganistan saldırısı da, bir özgüven onarımını, yiten özsaygının geri çağrılmasını temsil ediyor. Özseverlik duygusu zedelenen bireyler, kimileyin daha da büyüklenmeci bir tavır içine girerek bu hasarı onarmak isterler. Saldırı sonrası Amerikan politik ortamını fazlasıyla hamasî, 'biz ve onlar' retoriğine gereğinden fazla yaslanan nutukların doldurmasını da böyle bir tavrın uzantısı olarak okumak mümkün. Bu tür nutuklar ve bir görsel şölene dönüştürülen dinsel ayinler, Phillip Cushman'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek 'boşaldığı'nı söylediği Amerikan benliğinin böylesi-

ne travmatik bir olay karşısında dağılıp gitmesini önlemeye matuf hamleler de olabilir. Tüketim kültürüne râm olma ve geleneksel değerleri yitirmenin 'boş benlikler' ürettiğini ileri süren yazar, maneviyat açlığının da sahte dinî oluşumlarla doyurulmaya çalışıldığını belirtiyordu.

Amerikan şehirlerinde saldırı sonrasında bir bayrak salgını yaşanıyor. Evlerine, arabalarına bayrak asan çok sayıda insan var. Özellikle beyaz ve Hıristiyan olmayan göçmen toplulukları, işyerlerine bayrak asarak, bir anlamda sadakatlerini kanıtlama zorunluluğu duyuyorlar. Amerika (ABD) köklü bir tarihe yaslanan bir ülke değil; uzandığı geçmiş ise yerli halkların acımasız bir biçimde yok edildiği, köleliğin ve köle ticaretinin meşru kabul edildiği, ırk ayrımının uzun bir süre hükümferma olduğu kötü bir sicili ele veriyor. Sanıldığının aksine, ABD öyle yekpâre bir ülke de değil. Güneyin iç savaşın acısından bir türlü kurtulamadığı, hâlâ siyah karşıtı, ırkçı ve bağnaz olduğu söyleniyor.

İlgi çekici bir nokta da, bir kısım Amerikan entelektüelinin 11 Eylül sonrası birden milliyetçiliğe çark etmesi idi. Savaş goygoyculuğuna soyunan bu kişiler, Amerika'nın temsil ettiği değerleri yıllar yılı görmezden gelmiş, onu eleştirmiş nankör evlatlar olmaktan ise, onun ateşli birer taraftarı olmayı, 'vur vur inlesin, bütün dünya dinlesin!' tezahüratına katılmayı yeğlediler. Bu durumda gerçek muhaliflerin eli biraz daha zorlaştı. Amerika gibi kendi kendisine muhalefeti besleyen ve hoşgören bir yapı, birdenbire sansürcü ve dediğim dedik bir tarzı sahiplendi. "Ya bizimlesinizdir ya da düşmanlarımızla" söylemi, eleştirel düşünceyi vatan hainliğine eş tutacak bir çılgınlık boyutuna ulaştı. Bu ortamdan yararlanmaya kalkan bazı fırsatçı teşekküller bu işi bir me-

deniyetler savaşına çevirmeye, bir medeniyet tasarımı ve tecrübesi olan İslâm'ı balçıkla sıvamaya yeltendiler.

Chomsky gibi ünlü bir bilim adamının muhalif karakterinin çalıştığı MIT (Massachusetts Institute of Technology)'te nasıl bir övünç vesilesi sayıldığını, bu okulun koridorlarında dolaşıp bilim adamlarına adanmış poster ve panoları izlerken fark etmiştim. Basın yönetimle içli dışlı olduğu ve onlardan beklediği bazı çıkarlar olduğu için hiç oyunbozanlık yapmadı, ama akademyada bazı çatlak sesler çıktı. Cadı avcılarına rağmen, çatlak seslerin bir kovuşturmaya uğradıklarını işitmedik. Ama sözgelimi Kanada'da Montreal şehrinin bilinen bir üniversitesinin ünlü ve sivri dilli bir bayan profesörü, ABD'ye yönelik eleştirilerinden dolayı işini kaybetmekten kurtulamadı. Sadece 'biz'den farklı olanı değil, bizim içimizde olup da bizim gibi düşünmeyeni ve davranmayanı da hoşgörmeyebileceğimiz ortaya çıktı.

Yazının başında sözünü ettiğim öngörü, yani demokratik toplumla totaliter toplum arasında çok az bir itme gücü farkı olduğu ve birincisinden ikincisine bir dönüşün kolaylıkla vuku bulabileceği önermesi, bütün korkutuculuğuyla önümüzde duruyor. Kuzey Amerika'da Müslüman olmak bugün her zamankinden daha zor. Aksi yönde mesajlara rağmen, 'redneck' tabir edilen eğitimsiz ve yobaz yığınlar ırkçı bir refleksle en ufak bir kışkırtılma sonucu Müslümanların üzerine yürüyebilirler.

Bazı çevrelerin 11 Eylül'den bekledikleri psikolojik sonuçlar Müslümanların ve İslâm'ın 'ifritleştirilmesi' ile tez elden tahsil edilmiş oldu. Aklı başında kimseler bu ucuz senaryoya itibar etmeseler de, ABD yönetiminin bilinçli bir şekilde sergilediği 'haçlı' yaklaşımı, dünya Müslümanlarını 'apolojetik/özür dileyici' bir konuma zorladı. Birkaç Filistin-

linin olay sonrası sevinç gösterisinde bulunduğu o mâlûm görüntüler, 'psikolojik harp'in bir unsuru olarak defaatle Batı TV'lerinden gösterildi. 'Kötü İslâm'ın, kötülerin, huzurlu kasabamızı basan bu eşkıya çetesinin mücessem görüntülerine ihtiyaç duyulduğunda, çok uzak bir coğrafyadan saçı sakalı birbirine karışmış, 'hırpanî' Taliban imgeleri TV'leri doldurdu. Kamuoyu uygarlara saldıran ilkellerin ne kadar kötü ve ne kadar da tepelenmeye lâyık olduğu konusunda görüş birliğine varmıştı ki, bombalar dereye tepeye yağmaya başladı.. ABD bombaladı ve bu fallik ayin, kitlelerin öfkesini dindirdi. Kitle, düşmanın kim olduğunu ve nerede gizlendiğini artık biliyordu. Düşman tuhaf görünüşleri ve isimleriyle kendilerine alabildiğine yabancı olan şeydi; kendilerinin temsil ettiği değerlerin en uzağında duran 'şey.' Batı, sömürgeci muhakemeyi gerektiği zamanda imdada çağırmakta bir beis görmüyordu!

Anlama çabasında olan insanlar, TV ekranlarına değil de kitabevlerine hücum ettiler ve böylece 'öteki'nin uygarlığına ait eserler rağbet gördü. Bütün büyük kitapçılarda Kur'ân nüshaları çok satmaya, insanlar İslâm'ı okuyarak öğrenmeye başladı. Sözgelimi McGill Üniversitesi, kütüphanesinde enfes bir İslâmî elyazması eserler sergisi açarak, İslâm'ı ham zihinlerde bir 'ilkel din'e indirgemek isteyen hokus-pokusa kendince bir cephe açtı. Aynı üniversite, öğretim üyelerine gönderdiği bir mektupla, Müslüman ya da Arap öğrenciler hakkında gelebilecek hiçbir resmî/gayriresmî sorgulamanın cevaplanmamasını, öğrencilerin haklarının korunmasını istedi. 11 Eylül'ün üzerinden daha bir ay geçmişken ve olay bütün ABD'de sıcaklığını korurken, Harvard Üniversitesi'nde iki civanmert hekim kadın, ABD'nin Irak politikasının bölgede nasıl bir felâkete yol açtığını sözlerini hiç sakınmadan anlatıyorlardı. Sözlerini sakınmadıkları gibi, ABD yönetimi-

ni açıkça tel'in de ediyorlardı. Akademya Kuzey Amerika'da kendisini rahat ve özgür hissediyor. Herkes bileğinin hakkı ile durduğu yere geldiği için, kimse emir kulluğunu kabul etmiyor. İşte bilginin gördüğü bu rağbet ve itibar, sonuçta bu müesseselere hayat veren topluma zenginlik ve güç olarak geri dönüyor.

Yakın zamanda bir hafta sonu geçirdiğim New York'un dumanı hâlâ tütüyor. Ama insana bu dünyadan olmadığı, tasnif dışı olduğu hissi veren bu tuhaf 'gezegen' yine sabahlara kadar durulmuyor, ışıklar yanıp sönüyor, insanlar kütleler halinde sokaklara akıyor, atlı polisler sabaha kadar devriye geziyor. İkiz Kuleler'i konu alan, onları bir anlamda yâd eden resimler bütün tezgâhları süslüyor.

New York yas dönemini atlatıp o çılgın hayatına hızlı bir dönüş yapmış gibi. Ama kulelerin olduğu yerde duman hâlâ tütüyor, yanmış plastik ve beden kokusu hâlâ burun direklerini sızlatıyor. Olaydan sonra New York şehrinde suç yaygınlığının önemli ölçüde azaldığı bildiriliyor. Hamaset sloganları kimi dükkânların vitrinlerini süslüyor, yurtseverlik duygusu bilinçli bir çabayla diri tutulmaya çalışılıyor. Kolay değil, incinmezliğin verdiği güven yerini endişeye bırakmış durumda ve bu da kapitalizmin şahdamarlarını kesiyor. Korkan, gezmeyen, harcamayan bir toplum, zaten bir durgunluğun eşiğinde olan ABD ekonomisi için facia olabilir. O halde, birleşilir, ayağa kalkılır, öç alınır, cesur olunur, ABD'li olmakla gurur duyulur.

Tamamen parayı geri çağırmak üzerine kurulu bir hamaset ve yurtseverlik edebiyatı, insana kimileyin tuhaf görünüyor. Ama ABD de tam bu işte! İcat edilmiş bu yurt, refah ve iktidarın mabedi. Bu insanları bir arada tutan şey, birlikte

daha çok kazanma, daha müreffeh olma arzusu. İkiz Kuleler bu geniş mabedin Bâbilvari cüretiydi. O cüretin yıkılması, refah ve ilerleme düşünü de yıkabileceği için, en çok bunun için, Amerikan ruhunu tedirgin ediyor. Amerika hareket eden, bir yere bağlanmayan insanların ülkesi. Yukarı hareketlilik, yani meslekî ve maddî iyileşme için yatay hareketliliğin -göç, şehir değiştirme- yaygın kabul gördüğü bir yer. Hep daha çoğuna ulaşma arzusu Amerika'yı kuran insanları ana kıtalarından koparıp yepyeni bir kıtaya süreklemişti. Maceraperest ataların torunları o gün bugündür 'yolda'dır; bu, kapitalizm-eksenli yaşamı besler, bir hareketlilik, sürekli bir kan değişimi sağlar.

Uçakları yerde kalırsa, bu 'Amerikan rüyası'nın sonu olur.

Kanada Postası

Bir serin esinti sonbahar yapraklarını önüne katmış, belirsiz bir hışırtıyla muntazam sokakları süpürüyor. Bu sene kış gecikti, ama buz fırtınalarını görmüş olan şehir halkı, kışın gecikmekle birlikte intikamını mutlaka alacağı hissini paylaşıyor. Dünyanın bir köşesinde, artık kelleşmiş ağaçların arasından, üşümemenin verdiği bir saadet duygusuyla yürüyorum. Bir sandviççide karnımı doyurdum ve bir Fransız kitapçısında olağanüstü çeşitlilikte kitaplar arasında oyalandım. Gurbetin vadilerinde kişinin kendisini bu denli iyi hissetmesini hayra mı yormalı?

İnsanın bir şehre alışması zaman alıyor. İşte buralarda bir ayımı doldurdum ve nüfusun önemli bir kısmını göçmenlerin teşkil ettiği bu ülke ve bu şehir nihayet bana tekin yerler olarak görünüyor.

Montreal'in Kanada şehirleri arasında ayrı bir yeri, kendine özgü bir canlılığı var. Ottawa ve Toronto gibi şehirler, özgün bir havası olmayan, çok 'beyaz' ve çok 'Amerikan' şehirler. Montreal ise olağanüstü çeşitlilikteki nüfusuyla durmayan, dinlenmeyen bir şehir. Şehrin bağlı olduğu Quebec eyaleti Fransız köklerine vurgu yapmakta o kadar aşırıya kaçıyor ki, şehirde İngilizce konuşan hatırı sayılır bir nüfus

olmasına rağmen, işaretler ve broşürler çoğu zaman yalnızca Fransızca kaleme alınmış oluyor. Bölgede Fransızca konuşan nüfus ile İngilizce konuşan nüfus arasında belirli belirsiz bir gerginlik devam edip gidiyor. Bence bu durum şehre zenginlik katan, her şehir sâkinini iki dili de konuşmaya icbar eden, yaşam tarzlarından lokantalara kadar, toplumsal hayata kendine özgülük ve melezlik getiren bir imkân. İlk geldiğim günlerde kulağıma çalınan ve hiç âşinası olmadığım, üstelik Fransız Fransızcası gibi âhenkli olmadığı gibi hırıltılı seslerle de malûl Quebec Fransızcası kulağımı çok tırmalıyor, bana yanlış yerde bulunduğum hissini veriyordu. Artık bu seslere alıştım ve hatta onları duymaktan keyif almaya başladığımı bile söyleyebilirim.

Buraya özellikle Uzak Doğu'dan çok sayıda göçmen gelmiş on yıllar içinde. Hepsi yerleşmiş, iş güç sahibi olmuşlar ve hayatlarından da memnun görünüyorlar. Tabiî, gerçek anlamda bir mutfakları olmayan beyaz Kanadalılar da böylece şehrin en uzak dokusuna kadar nüfuz etmiş olan Vietnam lokantalarına kavuşmuşlar. Her mahallede üç beş tane Vietnam lokantası olduğunu söylersem, şaşırmayın. Bunlardan birine tavsiye üzerine benim de yolum düştü ve yemeklerden şöyle yarım yamalak tattıktan sonra kendimi dışarı zor attım desem yeridir.

Burada şükür ki çok sayıda Lübnan lokantası var ve damak tadlarımız bir hayli benzediği için, ve çoğu zaman da bizim yemekleri başka isimlerle sundukları için, oralarda kifâf-ı nefs edebiliyoruz. Dostlarımız lâfı nasıl olup da bu kadar çabuk taam meselesine inkılab ettirdiğimize şaşmayacaklardır, onlar bizi bilirler. Ama çalıştığım birimin akıllı sekreter ablası bugün "Yemekten bahsettiğimizde Kemal'in yüzü ışıyor" deyiverince, bunu kötü şöhretin küreselleşmesi

olarak tabir edemedim elbette; cürmümü gizlemeye çalışmaksızın, 'taam bahsi'ni sevdiğimi mahcup bir edayla kabullendim.

Montreal iki geniş ırmak arasında bir adaya kurulu ve dünya kültürlerinin karşılaştığı, birbiri içine geçtiği kozmopolit bir kent. Kamusal hayatta sinirlilik, öfke, telaş gibi belirtilere pek rastlamıyorsunuz. İnsanlar mutmain bir hayat sürüyor gibiler. Temel ihtiyaçları haydi haydi karşılanıyor. Sağlıkla ilgili en ufak bir sorun yaşamadıkları gibi, her türlü sosyal yardım ve kurumsal dayanışmadan cömertçe yararlanıyorlar. Bunu 'köyden indim şehire' filmine bir zeyl sayacaklar olacaktır ama, yazmadan edemeyeceğim: Bir yaya yola çıkmışsa, otomobil, geçiş hakkı da olsa durur, yaya yolun karşısına geçtiği zaman otomobil hareket eder. Kamusal yaşamda belirginleşmiş bir hiyerarşi yoktur, herkes kazancı ve yaptığı işten bağımsız olarak saygı ve itibar görmektedir. Kimse bir diğerini ezme, onun hak ve özgürlük alanına müdahale etme yetkisini kendinde bulmaz.

Kanada toplumunun zaman içinde süzülerek oluşmuş pek çok olumlu özelliği var. Sükûnet ve düzen burada hayatın ayrılmaz bir parçası. Bu toplumsal normlar o kadar güçlü bir biçimde paylaşılıyor ki, yeni gelenler hemen bu toplumsal düzen ayinine katılıyor, uyumlu/namuslu vatandaş kimliğine sokuluyorlar. Bizim toplumumuzda örneklerine sıklıkla rastladığımız insanlar arası yakınlığı burada bulmak ise zor. İş arkadaşları iş dışı ortamda bir araya gelmemeye neredeyse özen gösteriyor gibiler. Derinlemesine sohbetler, yüreğini bir başkasına açmalar, 'dost elinden gel olunca' gitmeler, bizim toplumumuza nisbetle buralarda daha seyrek. Mekanik bir saatmişçesine düzenli işleyen toplumsal yapı burada tekliyor işte; bir yalnızlar topluluğu ortaya çıkarıyor.

Kanada tarihine baktığımızda da, bizim Kızılderili olarak isimlendirdiğimiz yerli toplulukların zaman içinde çok fazla mağdur edildiğini, yerli çocuklarının zorla ailelerinden alınarak Hıristiyan okullarında zorunlu eğitim ve beyin yıkamaya tâbi tutulduğunu, bugün bile polis teşkilatı içinde bazı ırkçı odakların yerlilere daha zalimce davrandığını görüyorsunuz. Ancak adalet sisteminin idarî erkten bütünüyle bağımsız yapıda olması, hak mağduriyetlerinin tazmin edilmesine imkân tanıyor; ki bu da takdire şayan.

Sokaklarda tek tük rastladığım Eskimoların (bu sözcük çiğ balık yiyen anlamına geliyor ve artık politik olarak doğru bir sözcük olmadığı genel kabul görüyor) ya da doğru deyişle İnuitlerin hep kederli bir görüntü verdiklerini söylemeliyim. Onların haline yansıyan bu hüzün insanı düşündürüyor. Atayurdundan ayrı düşmüş ve hep sıla hasreti içinde olduklarını sandığım bu kederli insanlar, birer başkaldırı anıtı gibi dolaşıyorlar sokaklarda. "Buradayız ama, buraya ait değiliz" der gibiler. Öte yanda, Inuit toplumunda intihar davranışı giderek bir salgın boyutuna tırmanıyor.

Kanada'nın yerli halkları bu toplumun sağladığı maddî refahın bedelini ödüyorlar. Uyuşturucu madde kullanımı, suç ve fahişelik bu toplumlarda beyaz topluma oranla daha yaygın ve dolayısıyla da bu insanlar hapishane nüfusunun önemli bir kısmını oluşturuyorlar. Kapitalizm ulaştığı her yerde toplumun en zayıflarına bir bedel ödetiyor, zayıf daha da zayıflaşıyor, kendisini temsil etme gücü suça ve intihara itilerek elinden alınıyor.

Son günlerde TV ekranlarında sıkça görülen ve Kanada devletinin yayınladığı bir reklam, çeşitli etnik kökenden gelen insan yüzlerinden bir kesit verdikten sonra, "Kanada, hepimiz buraya aitiz" diyor. Doğrusu ben bu reklamın

bize tam tersini söylediğini düşünüyorum. Kimse kendisini Kanada'ya ait hissetmiyor. İnsanları paylaşılan refah bir arada tutuyor; manevî bir bağ değil.

Çalıştığım birimde bir Slovak göçmeni, bir İtalyan göçmeni, iki Fransız Quebec'li, bir İran göçmeni, bir Mohawk Kızılderilisi var; hoca da Doğu Avrupa göçmeni bir ailenin çocuğu. Gömleklerimi Fransız madamın işlettiği kuru temizlemeciye veriyor, alışverişimi Bangladeşli bakkaldan yapıyorum. Bu yönüyle Kanada, 'icad edilen' bir yurt ve yanıbaşında daha iyi bir icat durduğu ve ekonomik olarak da daha sağlam olduğu için, beyaz nüfusunu ABD'ye göç veriyor. Her yıl aldığı belirli sayıda göçmenle de nüfus açığını kapatmaya çalışıyor. Bu göç dalgasına kapılıp buraya gelen milletler arasına son yıllarda Türkler de katılmış durumda. "Karnımın doyduğu yer neresiyse benim vatanım orası" diyenler her türlü sıkıntıyı göze alarak bu rüya ülkesine koşuyorlar. Bazılarıyla konuşma imkânı bulduğum bu insanlar maalesef Türkiye'de yaşama şartları ve elbette hevesleri iyiden iyiye törpülenmiş ve son bir umut olarak göç etmeyi düşünmüş olan kimseler. Elbette burada onları çok iyi koşullar beklemiyor. Büyük zorluklara göğüs gererek kendilerine bir iş ve aş imkânı bulmaya çalışacaklar. Türkiye gibi bir imparatorluk bakiyesinin artık kaçılacak bir yurt haline gelmiş olması çok acı.

Buradan baktığınızda, Türkiye'de süregiden tartışmalar bir şaka, sürreel bir durum gibi gözüküyor; bütün siyasetin ilkel bir retorik etrafında döndüğü açıkça görülüyor. Tuhaf ama, içindeyken size de çok sahici gelen tartışmalar, onlara biraz uzaktan bakınca, 'kuru gürültü' hissi uyandırıyor. Gelen Türklerin acılarını, yurtlarından sürülmüşlük hissini izale etmeleri, çoğu zaman, "Kanada çok güzel! Türkiye çok

kötü!" olarak basitleştirebileceğimiz bir formül etrafında şekilleniyor. Böylece insanlar kendilerine şunu demiş oluyorlar: "Yaşadığımız onca sıkıntıya değecek, burası güzel ve biz buraya boşuna gelmiş olmayacağız." Buraya geldiğim ilk günlerde karşılaştığım bir Türk, "Meğer biz Türkiye'de mağarada yaşıyormuşuz" gibi çok yüklü bir cümleyle duygularını ifade etmişti. Burada göçmen olarak daha uzun süre yaşayan ve biraz da düşünce melekelerini harekete geçiren insanlar, hiçbir şeyin o ilk karşılaşmada göründüğü kadar tozpembe olmadığını teslim ediyorlar.

Kuşkusuz, ayrımcılık, hak ihlali, kötü muamele gibi -maalesef Üçüncü Dünya klasiği olan- tutumlarla burada nadiren karşılaşırsınız. Ancak büyük hüzünlerin olmadığı yerde büyük sevinçler de olmaz, aidiyet hissinin olmadığı yerde kendinizi adayacağınız bir dava, hayatınızı yüceltecek bir ülkü de yeşermeyebilir. Korunmuş ve sınırları çizilmiş bir hayatın içinde, konforlu bir biçimde yaşar gidersiniz. O yüzden olsa gerek, kalbinde bir sızı taşıyan Kanada yurttaşları, bir davanın taşıyıcısı olmak istediklerinde, hemen sınırların ötesine sarkıyor ve dünyanın dertli milletlerinin derdiyle hemhal olarak içlerindeki sızıyı iyileştirmeye çalışıyorlar.

Burada McGill Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulunuyorum; akademik hayata dair birkaç söz etmem de kaçınılmaz. Öncelikle akademi burada çok önemli. Üniversiteler hayatın ta içinde. Araştırma yapmak isteyen kişinin önüne de kırmızı halı seriliyor desem yeridir. Araştırmacılar proje hazırlıyor ve devletten araştırma bütçesi tedarik ediyorlar. Bu da onların her türlü araştırmayı hiç zahmet çekmeksizin, diledikleri kişileri istihdam ederek yürütmelerini sağlıyor. Üniversite içinde muhalif seslere tahammül edilebiliyor. Ancak 11 Eylül hadisesinden sonra

bütün Kuzey Amerika'da gerici kesimlerin sesi daha çok işitiliyor; bunlar etrafı daha fazla velveleye veriyor ve bir ihbar kampanyası yürütüyorlar. Bundan istedikleri sonucu elde edebileceklerini sanmıyorum.

Batı dünyasının kendi üzerine düşünme pratiği çok fazla. Bu bazen eksiklerini fark ederek biraz daha güçlenme isteği şeklinde kendini gösteriyor olabilir, ama genel mânâda özeleştirinin, farklı seslere tahammül etmenin kötü bir şey olmadığı muhakkak. Burada, sosyal psikolojinin tabiri ile konuşursak, toplumsal hayatta 'power distance' (güç mesafesi) olgusunun fazla bir karşılık bulmamasının payı var. Vergisini verdiği sürece her yurttaş hak ve özgürlüklerden azamî derecede yararlanır ve kimse onun üzerinde tahakküm kurmaya yeltenemez. Bu, hiyerarşinin o toplumda hayat bulamaması demektir. Dolayısıyla herkes, dilediğini, dilediği biçimlerde dile getirebilir. 11 Eylül sonrasında G.W. Bush'un muhafazakâr yönetimini uygun bir fidelik olarak gören gerici çevreler, konuşma özgürlüğüne dönük bir kuşatma harekâtı geliştirdiler. Ama bunun akademilerde bir yankı bulduğunu sanmıyorum.

Kuşkusuz Batının içinde daha gizli saklı işleyen, daha rafine bir kontrol sistemi var; kendi canları acımadığı sürece anlayışlı ve müsamahakâr olan bu yönetimler, topuklarına bir kıymık battığında kaplan kesilebilirler. Bütün bunların farkında olarak, benzeri bir kendi üzerine düşünme pratiğini kendi topraklarımızda da hükümferma kılmanın gayreti içinde olabiliriz diye düşünüyorum. Bunun için de Türkiye'yi bir kanser gibi kemiren o 'imtiyaz toplumu'na, katı hiyerarşik toplumsal yapıya bir çomak sokabilmek gerekir. Zengin fakire, makam sahibi olan makam sahibi olmayana, âmir memura, hoca öğrenciye haksızlık yapma ve

şiddet uygulama hakkını kendinde görememeli. Diğeri de, böyle bir uygulamayla karşılaştığında itiraz edebilmeli. Üniversiteler Türkiye'de biraz daha işlevsel olabilse ve elbette Türkiye'deki tuhaf kutuplaşmadan yaralanmasa idiler, bütün ülke çapında daha özgürlükçü ve barışçıl bir toplumsal ortamın hazırlanmasına hizmet edebilirlerdi.

Burada sokaktaki adamın bir gelecek endişesi olmadığı gibi, üniversite mensuplarının onları dünya gailesinden uzak tutmaya yetecek kadar maddî/manevî iltifata mazhar olduğunu, dolayısıyla kendilerini ilmî araştırmalara şevk ve iştiyakla verebildiklerini de, mâlûmu ilam kabilinden söyleyelim.

Kısa bir not da, 11 Eylül hadisesinin burada yaptığı akisle ilgili: Zaten bir durgunluk içinde olan Kanada ekonomisi, ticaretin gerilemesiyle birlikte ciddi işten çıkarmalar ve sıkıntılar yaşamaya başladı. Toplumsal hayatta da, incinmez 'Amerikan egosu'nun hasar gördüğünün ve kırılganlaştığının izleri gözleniyor. Amerikan şehirlerinde arabalardan evlere kadar her yerde irikıyım bayraklar dikkat çekiyor. Bu saldırıyla birlikte ABD bir yurt olduğunu hatırlama ihtiyacı duyuyor. Sıradan Amerikalının ismini dahi duymadığı yerler, her gün TV ekranlarından defalarca bağırılıyor, böylece uzaklardaki bilinmez ve kötü düşman imgesi belleklere kazınıyor.

Kanada ABD'nin küçük kardeşi rolünü oynamaya öteden beri pek istekli olduğu ve dünya siyasetinde kendisine başka bir rol de düşmediği için, dünya meselelerinde ABD söylemini tekrarlamaktan öteye gitmiyor. Ama gün geçmiyor ki, bir TV ya da radyo programında 'September 11th bahis konusu olmasın. New York yarası, şehirle yoğun irtibatı olan Montreal'de yoğun bir biçimde hissediliyor. TV'lerde İslâm'ı konu alan programlar, açık oturumlar yayınlanıyor,

kitapçı vitrinlerini Afganistan eksenli güncel kitapların yanı sıra tasavvuf ve İslâm'la ilgili kitaplar süslüyor.

Bunca hercümerc arasında kayda değer tek şey, zihnî melekeleri dumura uğramamış insanların samimi anlama gayretleri olsa gerek. ABD'de Kur'ân tercümeleri kitapçıların en çok sattıkları ürünler arasında gösteriliyor. Montreal'deki İngilizce ve Fransızca kitap satan ve gerçekten görkemli olan kitaçılarda çok sayıda Kur'ân tercümesi bulunduruluyor.

Söz kitapçılara gelmişken, buradaki kitapçıların insanı mest edecek kadar hoş atmosferinden de bahis açmalıyım. Üç dört katlı ve çok zengin kitap çeşidine sahip kitapçıların içinde, kitapseverlerin kitapları hakkını vererek incelemeleri için rahat koltuklar, sandalyeler ve elbette kahvehaneler yerleştirilmiş. Bazı insanlar sırf şenlikli bir ortamda çalışmak için ders notlarını alıp kitapçının içinde bir koltuğa çökekleniyor, bazıları da sabahtan akşama kadar yeni çıkmış bir kitabı orada deviriyorlar. Kimse kimseye niye orada saatler boyu oturduğunu sormuyor. Kitapçılar dolup boşalıyor, kimi insanlar süpermarketten alışveriş yapar gibi sepetlerini doldurup çıkıyorlar. Herhalde ülkeye dönünce en çok özleyeceğim şeylerden birisi de bu harika kitapçılar olacak.

Şu günlerde kitapçılarda Mevlânâ kitapları da rağbet görüyor. Bunlar onun şiirlerinden seçilerek yapılmış, çoğu zaman şerhli tercümeler; ve diyebiliriz ki, Amerika kıtası nihayet Rûmî'yi keşfediyor. Kitapçı vitrinlerini süsleyen bir kitap da, Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi adlı eseri. Bu kitabın aynı anda beş altı versiyonu birden piyasaya çıktı. Resimli, resimsiz, basitleştirilmiş vb. derken, insan Batı dünyasında kitabın da hatırı sayılır bir ticarî değeri olduğunu fark ediyor.

Bir gün bir radyo muhabiri Montreal'in meşhur Chapters Kitabevinde bir deney yapmaya karar vermiş. Yanına bir sürü malzeme alarak koltuklardan birine kurulmuş, iki üç

saat orada gazete okumuş; kimse bir şey dememiş. Sonra bir radyo çıkarmış ve iki saat onun tamiriyle uğraşmış, yine çıt yok. Sonunda golf sopasını ve topunu çıkarıp golf oynamaya başlamış. İşte ondan sonra bir yetkili yanına gelmiş ve şöyle demiş: "Beyefendi golfü lütfen biraz daha kenarda oynayabilir misiniz? Burada girişi tıkıyorsunuz da..."

Gerçekten burada kafelerde saatlerce oturmak yaygın bir alışkanlık. Kafelerde rahat koltuklar var ve oraya ilişti̇ğiniz zaman, hele de sohbet koyu ise, hiç kalkmak istemeyebilirsiniz; kimse başınıza dikilip bir bardak daha kahve içip içmeyeceğinizi sormayacaktır.

Burada dünya metropollerinden birinden, bir büyük şehirden bahsediyoruz, Kanada'nın daha soğuk taşrasına yolu düşenler oraları fevkalâde can sıkıcı yerler olarak tarif ediyorlar.

İnsan gurbette usulünce demlenmiş bir çayı, Süleymaniye'de bir Cuma çıkışında ekmeğini banarak yediği kuru fasulyeyi, ezan sesini, Çengelköy'de çınaraltında oturup uzun uzun Boğaz'ı seyretmeyi özlüyor. Tarihsiz bir ülke, sırf konfor ve iç dinginliği vaad ediyor diye omuzunda yüzyılları taşıyan ya da taşımaya sevdalı bir Türk'e yurt olmaya yeter mi?

Yaşadığımız topraklarda pek çok şey istediğimiz gibi gitmiyor olabilir. Ama o topraklar bize idealleri uğruna cefa çekmeyi rahatlığa yeğleyen yiğit kişiler tarafından miras bırakıldı. Bugün çokları onu görmek ve göstermek istemese de, yüzyıllardan süzülerek gelen bir kültürel bellek var. Bu bellek en zor zamanlarda imdat isteyebileceğimiz, bize kim olduğumuzu söyleyen, yönümüzü gösteren bir pusula gibi yolumuzu aydınlatıyor.

Montreal güzel şehir, Kanada altyapı sorunlarını çoktan halletmiş bir ülke ama, Dostoyevski diliyle söylersek, "Bizim kadar iyi çay demleyemiyorlar!"

Şirin Neşat ve Geleneğin Dirilişi

Montreal'e usul usul, insanın ruhunu okşayan bir kar yağıyor. Şehrin biçimli sokakları, zarif kar taneleriyle süslenince, daha da güzelleşiyor, şehir âdeta bir gelinliğin altından size gülümsüyor. Hayaleti hep aramızda dolaşan o haşin kış hâlâ başka mekânlarda eğleşiyor olmalı. Şehir, kültürel zenginliğiyle, meraklı birine çok şey vaad ediyor. Üstelik belirgin bir ulaşım sorunu yaşanmadığı ve büyük metropollerin gürültüsünden de uzak durduğu için, burada etkinlikler izlemenin ayrı bir tadı oluyor.

Çağdaş sanat müzesinde yaklaşık iki aydır süren ve benim de geçtiğimiz günlerde izleme imkânı bulduğum Şirin Neşat fotoğraf ve video sergisi de insana zengin bir şehirde yaşadığı hissini veren etkinliklerden biri. Şirin Neşat New York'ta yaşayan İranlı bir sanatçı ve sayısız Batı şehrinde ürünlerini sergilemiş olmasına ve adına internette sayfalarca yer ayrılmasına rağmen bizim âşinası olmadığımız bir isim (meraklısı google arama motorundan Shirin Neshat ismini tıklayabilir). Neşat'ın altı kısa film ve onbeş fotoğraftan oluşan sergisi insanı büyülüyor, şiirin kanatlarında eşsiz bir yolculuğa çıkarıyor.

Neşat'ın objektifi İslâm coğrafyalarında geziniyor: İran, Fas ve Türkiye, asrî zamanların bu şair sanatkârının

mekânlarını oluşturuyor. Neşat kısa filmlerinde aynı anda iki öykü anlatıyor, birbirine bakan iki geniş ekranda aynı anda iki farklı öykü, iki farklı cinsin bakış açılarından veriliyor. Öyle ki, başınızı bir o ekrana, bir diğer ekrana çeviriyorsunuz sürekli. Kendi medeniyet havzasına tahfif edici bir bakışı yok bu şair sinemacının. Aksine, İslâm coğrafyalarında ince bir denge üzerinde yürüyen cinslerarası ilişkiyi çok çarpıcı bir simgesel dille, bütün oylumu içinde vermeyi deniyor. Söze dökülemeyen sevmeler, kadın ve erkeğin bir türlü kesişemeyen ama her cinsin diğerinin alabildiğine farkında olduğu seyirgâhı, modern toplum kadınının yaşadığı yalnızlık, Neşat'ın objektifinin izini sürdüğü temalardan birkaçı.

Mardin ve New York'ta çekilen bir kısa film, iki kadının, yani Batı toplumunda Müslüman bir kadın ile Doğu toplumunda Müslüman bir kadının iç dünyalarını iki ayrı ekrandan karşılaştırmalı bir sorgulamayla veriyor. Müslüman kadın New York'un o dev binaları içinde özünden kaybetmektedir, nitekim telaş içinde koşuşturan bir kalabalığın içinde öylece durur ve karşı ekrandan Doğunun gizemli şehrinde fıtratına uygun bir yaşantı süren hemşiresini izlemeye koyulur. Son yıllarda hiçbir görsel etkinlik beni bu kadar sarsmamıştı.

Bir başka filmde karanlık bir odada, bir radyoda okunan hüzünlü bir şarkıyı dinlerken görüyoruz kadın kahramanı. Bana kalırsa, bu kahraman Neşat'ın ta kendisidir, zira radyoda Mevlânâ'nın bir şiirinden bestelenmiş bir şarkı okunmaktadır ve kadın hüzünle o şarkının hikâyesine karışmakta, bir parçası olduğu kültürün, medeniyetin özlemi içinde yanıp tutuşmaktadır. İranlı psikolog dostum Sadık, radyoda okunan şarkının güftesini veriyor: "Kurtul nefsin zindanından, azad et kendini..."

İslâm-Şark mimarisinin kendine has mekânlarında çekilen bu filmler izleyiciye çok katmanlı bir dilden sesleniyor. Neşat simgelerle örüyor sinema dilini. Sözgelimi erkekler bir kalenin burçlarından uzakta bir sandalı denize indiren kadınları seyrediyorlar. Bir grup kadın o sandala binip uzaklaşırken, kıyıda kalan kadınlar ve hep belirli bir mesafede duran erkekler onlara el sallıyor. Bir başka filmde İran'da yaygın bir sözlü gelenek olan hikâye anlatıcılarına götürüyor bizi Neşat. Yusuf ile Züleyha kıssasını anlatan kişi kendisini o kadar kaptırıyor ki hikâyeye, izleyicilerle birlikte şeytanı tel'in ediyor, Yusuf'u iğva için şeytanî bir tezgâh kuran Züleyha'ya söylüyor gibidir aslında sözünü. Oysa büyük ve geniş bir çarşafla ayrılan izleyicilerin yarısı kadındır ve o topluluğun iki tarafından da ara ara bakışlarını diğer tarafa kaydıran bir Yusuf ile Züleyha oturmaktadır. Şeytana okunan lânetten kadınlar arasında oturan o âşık kişi incinir ve hikâye şölenini terk eder. Erkek daha sonra çıkar, bir süre sonra karşılaşır, birbirlerine bir şeyler söylemek isterler, ama söz söyleyemeden geçer giderler. Neşat Doğu aşklarının o eşsiz suskunluğunu, o sevip de söylemeyiş hallerini muhteşem bir istiare ile veriyor.

Bir röportajında insanlara dokunan, onları duygusal anlamda sarsan bir sanat yapmayı yeğlediğini söylüyor bu İranlı hanım sanatkâr. Aslında bu eserleriyle Neşat koloniyal imgeleri yıkıyor; örtünün ardındaki kadının ruh dünyasına, klişeleri altüst ederek eğiliyor. Bir yandan da, İran siyasî sistemine içkin mevcut totaliter eğilimlere ince göndermelerde bulunuyor. İzlediğim filmlerden birinde, bir ekranda bir erkek dokunaklı bir türkü söylüyor ve diğer ekranda tamamen örtülü bir kadın, sırtı ona dönük, sessizce bekliyordu. Erkek türküsünü bitirir ve kadını dinlemeye başlar. Oysa kadın klasik müziğin bütün normlarını altüst ederek icra eder şarkısını. Sesi yer yer anlamsızlaşır, boğuklaşır.

Şirin Neşat'ın olağandışı poetik vizyonu, kanımca Batıda yaşayan bir Doğulu olmasından kaynaklanıyor. Bir Batılının bu duyarlılıkta ürün verebileceğini pek sanmıyorum. Ev, yurt ve medeniyete duyulan özlem bir yanda, ama orada olsa içini dilediği gibi söze/örüntüye dökemeyeceği gerçeği beri yanda. Bir türlü kavuşamama hali, özleyip de kavuşmama isteği, süreğenleşmeye yatmış bir gurbet hali. Bu hal Doğulu sanatçıların Batının imkânlarından hareketle olağanüstü duyarlılıkta eserler üretmelerini sağlıyor.

Nadir Amiri adlı İran kökenli ABD'de yaşayan bir sinema yönetmeninin uzun yıllar önce seyrettiğim bir filmini hatırlıyorum. Filmi *TRT 2*'de izlemiştim. Yönetmen anlatılmayan, görüntüye dökülmeyen 'öteki Amerika'yı anlatıyordu; yabancılaşmayı, evsizleri, kimsesizliği, maddî dünyanın insan ilişkilerini ezdiği, kapitalizmin insanları zombiye çevirdiği Amerika'yı. Film bitince merakla yönetmenin ismini beklemeye koyuldum, yönetmenin ismini görünce de sevinçten havaya zıpladım. Bu bakış, bu duyarlılık, en çok ait olması gerken yerde idi. Zira, asıl yurdunda idi.

Söz İranlı sinemacılardan açılmışken, McGill Üniversitesi'nde çocuk psikiyatrisi doçenti olan zarif insan Jaswant ile birlikte gittiğimiz son Mahmalbef filmi *Kandehar*'a da değineyim. Mahmalbef Türkiye'de de gösterilen filminde (film Montreal sinemalarında da uzun bir süre oynadı ve ilgi gördü) yarı belgesel bir dille Afganistan'ı, çölü, a'raf insanlarını anlatıyor. Usta yönetmen bu acılı coğrafyayı bütün şiirselliği içinde, bildik kalıplara hiç gönül indirmeden, olabildiğince nesnel bir duruşla ele alıyor. Afganistan'a cihada gelen siyah bir Amerikalının filmin kadın kahramanına söyledikleri çok manidar: Sovyetler sonrası Afganistan'da kendisini kabile

savaşlarının içinde bulan bu 'muhacir,' kâh Özbeklerle bir olup Peştunlara, kâh Peştunlarla bir olup Özbeklere karşı savaştığını ve her grubun da Allah'ın onlarla olduğunu iddia ettiğini söylüyor. Bir dönem efsaneleştirilen bazı Afgan liderlerin, sonra iktidar kavgası uğruna kendi halklarının üzerine ölüm yağdırdığını hatırlamak hüzün verici.

Bu arada sevgili dost Jaswant'tan bahsetmem gerekir. Bu ressam ve entelektüel psikiyatrist hanım, oğluna Rûmî adını koyacak kadar Mevlânâ âşığı. Ülkede tabloları sergilenip satılan Jaswant, Kanada vatandaşı. Ama ailesi üç kuşak önce Pencap'tan göç etmiş. Tablolarının gelirini aplastik anemi hastalarına bağışlayacak ve Türk misafirine asla para harcatmayacak kadar cömert bir kişi. Ailesi Sih kökenli, ama kendisi sûfî literatürü çok iyi izleyen ve oğlunu da bu konuda yüreklendiren bir kişi.

Burada çok hoş insanlarla karşılaşıyorum. Noel gecesi burada birlikte çalıştığım hoca beni aile yemeklerine davet etti. Gerçek bir entelektüel ve iyi bir şair olan sevgili hocam Laurence, eşi, annesi ve babası ile birlikte güzel bir sohbetin eşliğinde, aynı zamanda mükemmel bir aşçı olan ev sahibimizin (Laurence) yemeklerini yedik. Yemek sonrası hoca ve eşi bana Christmas hediyeleri verdiler: üç kitap. Biri Coleman Barks'ın yepyeni bir ilhamla kotardığı Rûmî çevirisi, diğeri Akobal'dan (Guatemalalı halk şairi) bir şiir kitabı ve bir diğeri de edebiyat eleştirisi üzerine bir kitap. Nasıl mahcup olduğumu anlatamam. Yemek sonrası Mevlânâ üzerine *Rûmî* adlı bir belgesel izledik DVD'den. Sonra da Hamza el-Din adlı Sudanlı ûdînin harikulâde ezgileriyle ruhanî bir atmosferde kaybolduk. Hocanın olağanüstü zenginlikteki kütüphanesi bende her seferinde büyük bir hayranlık uyandırıyor. Kütüphanesinde sadece Karl Kraus üzerine altı yedi

cilt kitap bulunan bir hocanın yanında çalışmak büyük bir zevk. Ama o bütün bilgeliğine rağmen, kitabın içine iliştirdiği bir notta beni mahcup etmeye devam etmiş: "Seni tanımak bizim için bir ayrıcalıktı, dostluğumuz dilerim yıllar içinde daha da ilerler." Hocanın sanat terapisti olan eşinin durup dururken sorduğu "İbn Arabî'nin muhayyile üzerine yazdıkları sence sanat tedavisinde nasıl kullanılabilir?" sorusunu, konunun uzmanı olmadığımı söyleyip birkaç kitap ismi vererek geçiştirmek zorunda kaldığımı da itiraf etmeliyim.

Diyeceğim şu ki, insan Batı şehirlerinde kendisini çok şaşırtan kişilerle karşılaşıyor bazen. Laurence, evine gittiğim bir başka akşam da ABD'de bir radyo programında rahmetli Muzaffer Ozak'la karşılaşıp Müslüman olan Budizm uzmanı Lex Hixon adlı bir dostunun öyküsünü anlatmıştı.

Burada araştırmacı olan Masa adlı bir Japon dostum var. Ondan da birkaç satırla bahsetmek isterim. Masa çok meraklı, sürekli bana İslâm'la ilgili sorular soruyor. İlk defa İslâm kültüründen haberdar oluyorum diyordu ki, bir gün elinde Izutsu'nun bir kitabıyla çıkageldi. İslâm'ı Japon bir bilim adamından okumak onu çok mutlu etmişti. Masa olağanüstü kibar ve sempatik bir insan. Dört çocuk sahibi olduğu için gündüzleri uykusuz olabiliyor, gece eşiyle nöbetleşe çocuklara kalkıyorlar. Ayda bir dışarı çıkma izni vardı, ama bir gece Sadık ve benim kandırmamız sonucu gece onbire kadar oturunca, tüm çarşı izinleri ebediyyen iptal edildi. Masa Japon kadınlarının çok dişli olduğunu söylüyor. Ancak artık kendisiyle yalnızca toplantılarda görüşebiliyoruz.

Tabiî ki burada hep 'sütten çıkma ak kaşık' tarzı insanlarla karşılaşmıyoruz. Geçenlerde apartmanın altında bulunan çamaşır makinesinde yıkamamı yaptım ve çamaşırları kuru-

tucuya doldurdum, ama makine çalışmıyordu. Kurutucuda yarım saatte giyilmeye hazır hale gelen çamaşırların üç gün evde kurumayı beklemesi demekti bu. O sırada alt komşum yanıma geldi ve ev sahibesinin kurutucuyu kapattığını, kendisiyle konuşmam gerektiğini söyledi. Ev sahibesinin dairesinden ayin sesleri geliyordu. Kapıyı çaldım ve durumu anlattım. "Ben Cuma ve Cumartesileri o makinenin kullanılmasını istemiyorum" demez mi kadın. Ne dediysem ikna olmadı. Neden sonra komşu anlattı, bu kadın biraz 'çatlak'tır, ayrıca koyu bir Yahudi olduğu için Sebt günü ışıklarını yakmaz, elektrik kullanmaz, telefonlara dahi çıkmaz, bu âletin kullanılmasını da Sebt günü nedeniyle istemiyor diye... Her dinin inancına saygı duymak gerekir; ama Kanada'nın göbeğinde, birisinin bana kendi dinî icaplarını icbar etmesi de yobazlığın daniskası!

Gurbetin en güzel yanı, daha önce hiç karşılaşmadığınız, varlığını tahmin bile etmediğiniz bir sürü hayat hikâyesini işitmeniz. Çok sıradan gibi görünen insanlarda öyle hikâyeler var ki, şaşırıp kalıveriyorsunuz. Her insan ayrı bir öykü ve her öykünün kendince bir güzelliği var. O öyküleri dinlemek bana her zaman çok çekici gelmiştir.

Bazen de öykülere ihtiyaç duymam. Meselâ, odaları temizleyen o çilekeş zenci kadın, benim için, hali ve duruşuyla başlıbaşına bir öykü zaten. Boşlukları doldurmak zor değil.

İnsan, hiç bitmeyen bir kitap...

Asya Derin Uykusunda

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Delhi'ye ulaşan trenimizin bizi yalnızca yeni ve farklı bir şehre bırakmadığını, farklı bir zaman dilimine de taşıdığını fark etmemiz için, Eski Delhi tren istasyonundan çıkıp önümüzde uzanan dünyaya bakmamız gerekiyormuş.

O dünya bende bir an için zamanda yolculuk olgusunun bir bilim kurgusundan ibaret olmayabileceği duygusunu uyandırdı. Gün ilk ışıklarını sokaklara dökerken, üstü başı yırtık, çelimsiz, gözlerinin feri sönmüş yüzlerce insan geniş meydanın orasına burasına çöreklenmiş, çaresiz ateşlerin etrafında ısınmaya çalışıyordu. Ucuz tütünden sardıkları sigaralarını içlerine derin derin çekerken, ciğerlerinden intikam almak ister gibiydiler. Ateşlerin üzerinde pişirdikleri kahveler, onları hep bir ucundan yaşadıkları hayatlarına ısındırıyor muydu sahi?

Delhi'ye girer girmez beni çarpan bu manzara Hindistan'da hiç peşimi bırakmadı. Bana kalırsa Asya, tarihinin o derin uykusundan uyanmaya yanaşmıyor, buna ayak diriyordu. Cüzzamlılar hâlâ kentin varoşlarında dolaşıyor, hâlâ yüzbinlerce insan evleri barkları olmadığı için sokaklarda yatıp kalkıyor, ulaşım çoğu kez insanların çektiği arabalarla sağla-

nıyordu. Muazzam bir kalabalık hemen her yerde önünüzü kesiyor; bu kalabalık, istif edilmiş bunca hayat, sizi yoruyordu. Her sokak başında bir dilenci sizden ekmek dileniyor, o parayı söküp almak için bacağınıza, kolunuza yapışıyordu. Yoksulluk insanların üzerine bir kâbus gibi çökmüştü. Burada her şey ucuzdu: ekmek, yemek, barınmak kadar, insan da!

Haksızlık etmeyelim. Onca yoksulluk varken, sokaklarda akıp duran bir çağıltı, bir coşku da vardı. Hemen her şehirde, o şehrin solungaçları olmuş büyük ve nefis bahçeler vardı. O bahçelerin yemyeşil çimlerine uzanmış insanlar vardı. Yılan oynatıcılar, masajcılar, motorlu tuktuklarıyla yolunuzu kesen ve sizi gideceğiniz yere götürmek için yalvaran insanlar vardı. Hüzünlü ayinleriyle sizi ağlatan Sih'ler, Cuma mescidinde huşû içinde birleşen omuzlar, ölmüş bedenleri ulu bir ırmağın yanında yakılan Hindular, bir mevsim boyu konuşmadan ve yemeden akşamı ettikleri için ağızlarını koca bantlarla kapatan Jainler vardı.

Ve tarih vardı. Sizin yakıp yıkmaktan başka bir iş yapmadıklarını sandığınız Moğollar, bütün bir ülkeyi gül bahçeleriyle donatmış, tadına doyum olmaz türbeler ve anıtlarla şehirleri imar etmişlerdi.

Ve işte Tac Mahal vardı. İki gün boyunca seyrine doyamadığımız, aşkın mermer olup cisimleştiği bu şaheserle aramızda hemen kurulan bir ünsiyet vardı. Mermerlere şiir okurken içimizde yükselen bir nehir vardı. Ganj vardı. Sokaklarda hızlı adımlarla yürürken birden onunla karşılaşmak bilseniz nasıldı! Bilseniz nasıldı göğsünde nice gövdenin külünü taşıyan bir ırmakla tanışmak! Gece karanlığında sinesine dilek kandilleri bırakmak vardı. Etrafında ölümü bekleyen ihtiyarlarla gizli bir hal üzerine fısıldaşmak vardı.

Hindistan'a yolu düşen her gezgin kişi, ister istemez, bu

ülkenin beş altın kuralını öğrenecektir: (1) Her zaman çay zamanıdır. (2) Her insan doktordur. (3) Her yer tuvalettir. (4) Her şey mümkündür. (5) Problem yok! Bu formülün bir başka versiyonunu da Keşmirli Feyyaz söylemişti: Ona kalırsa Hindistan'da yalnız iki şey vardı: population (nüfus) ve corruption (rüşvet)!

Eğitimli Hindular, nazik insanlar. Bu topraklarda kök salmış felsefeyi özümsedikleri için mi bilmem, davranışlarına bir sıcaklık ve bir incelik hâkim. Cahiller ise her yerde aynı. Onların bir iradesi yok. Yalnızca çobanlarının iradesi var. Siyaset de oyunlarını onların üzerine oynuyor. Münevver Hintlilerin hemen hepsi Üçüncü Dünyaya özgü o bezginliği taşıyor. Siyasetin yalan dolanından iyice umutları kırılmış, köşe dönme manevralarından gına getirmiş ve geleceğe karamsarlıkla bakan insanlar. Hintli bir hekim arkadaş komünizmin eğer dünyada ikinci bir bahar yaşayacak şansı olabilirse, bu topraklarda güçlü bir aksiseda bulacağını söylüyor.

Hindistan sömürge olduğu dönemlerden tevarüs ettiği Anglo-Sakson kültürünü bünyesine öylesine doğallıkla almış ki, sabah kahvaltılarında omlet ve sütlü çay hayatın bir parçası olmuş. Ülkede İngilizce çoğu insanın rahatlıkla konuşabildiği bir dil. Dükkân tabelalarında da çoğu kez İngilizce kullanılıyor. Doğal olarak, Hindistan üniversitelerinin bir ayağı da İngiltere'de. Kültür ve basın hayatına bir renklilik olarak yansıyan bu durum, Hint münevverlerinin Avrupa ve ABD'de kolaylıkla mevzi tutabilmelerine de imkân veriyor.

Turistlerin epey rağbet ettikleri bir tişörtün üzerinde yazanlar, bu ülkeyi keşfe gelen gezginlerin karşılaştıkları sorunları da özetliyor: Haşhaşa hayır. Bir rupiye hayır. Para değiştirmeye hayır. Tuktuka hayır. Problem yok! Yapışkan

satıcılar, dilenciler ve tuktuk sürücüleri -tuktuk, burada 'rickshaw' adıyla anılan üç tekerlekli motosikletlere, çıkardıkları sesten ilhamla benim verdiğim ad- insana hayatı bazen öylesine dar ediyorlar ki, bir an önce bu ülkeden çıkmak isteyebiliyorsunuz.

Müslümanlar Hinduları pek sevmiyorlar. Jaipur'da ahbap olduğumuz İslâm, "Bana kalsa bunların hiçbirine merhamet etmem" diyor. Hinduların hep kayırıldığını düşünüyorlar. Keşmir'de 'Kaplan operasyonu' adıyla bir imha, hatta bir soykırım harekâtı yürütülüyor. Keşmir Müslümanlarından bölgede kalan gençler bir bir toplanıp yok ediliyor. Bu yüzden Hindistan'ın her yerinde Keşmirli Müslüman gençlerle karşılaşıyorsunuz. Savaştan söz edildiğinde hepsinin gözleri doluyor. Savaşanlar onlara göre 'mücahid,' Hint gazetelerine göre ise 'terörist.'

Birkaç cümle de, kast sistemi için. Kast sisteminin uygulanırlığı kalmamış artık. Devlet aşağı kastlardan insanların da eğitim görebilmesi için kontenjanlar ayırıyor. Bir Hintli dostumuz bunun fırsat eşitsizliğine yol açtığından yakınıyordu. Ekonomik değerlerin iyice öne çıkmasıyla, sınıflar da kimlik değiştirmiş. Zenginler ve yoksullar var yalnızca. Diğer bir deyişle, zenginler, yani politik ilişkilerini kötüye kullanan, türlü dolaplar çevirip devleti soyanlar, ve de yoksullar, yani maaşlı memurlar, işçiler, ırgatlar ve diğerleri var. Maaşlı kesimi yoksullar arasında andıysak da, rüşvet o denli yaygın ki, bir memurun da topladığı bahşişle dünya hayatını doğrultması mümkün. Bir de çok yoksullar var. Üzerlerine giyecek giysi bulamayan, çoğu kez bir peştemalla idare eden, sokaklarda yatıp kalkan, ancak esrar çekip rüyalara uçabilen milyonlarca insan...

Buralara yolu düşen herkes, caddelerde mağrur bir edayla dolaşan inekleri anlatır: Şempanzeleri ve filleri de bu tabloya

ekleyin. Yeni Delhi'nin güzelim caddelerinde sürü halinde keyif gezisine çıkan inekler yadırganmayacak bir manzara sunarlar. Onlardaki itibar sokaktaki adamda yoktur! Bisikletli rickshaw'cular otuzbeş yaşında ölürler. Zaten bir deri bir kemik olan bedenleri dünyanın yükünü çekmekten yorulur ve devirlerini çabuk tamamlarlar. Belki de bir sonraki ömürlerinde dünyaya bir inek olarak gelme bahtiyarlığını tadacaklardır! Bu düşün içinde ölmek, erken ölmenin acısını bastırabilir. Nasıl olsa, Hindu akidesince, reenkarnasyon vardır ve daha yaşanacak bir sürü ömür onları beklemektedir!

Sihler de ilginç insanlar. Mağrur, savaşçı, iyi giyimli. Onların yaşadığı kentler daha temiz. Tapınaklarına başınızı bağlamadan, elinizi ve ayaklarınızı yıkamadan giremezsiniz. Onlarınki kadar hüzünlü ayinler bilmem var mıdır? Delhi'de, Amritsar'da gözleriniz uzaklara çakılmış bir halde bu hüzünlü ezgileri dinler ve 'ölüm' dersiniz, 'ey ölüm, senin adın bütün dillerde hüzünle mi anılır?' Sihler de, Keşmir bölgesi gibi özerklik peşine koşuyor ve Pencab bölgesinde Halistan adıyla bir ülke kurmak istiyorlar.

Hint Müslümanlarının hali perişan. Çoğu eğitimsiz ve yoksul. Hindistan'ın hemen her şehrinde Müslüman bulunuyor. 90'lardan beri süregelen çatışmalar yüzünden, Müslümanlarla Hindular arasında bir gerilim hüküm sürüyor. Bizi ümitsizliğe sevk eden bir şey de, buradaki Müslümanların temizliğe pek önem vermemeleri. Cuma mescidine gelen binlerce insan, caminin avlusundaki küçük bir havuzdan abdest alıyor; su kirden ve yağdan iyice bulanmış. Bir an bu sudan abdest alınır mı diye kuşkulanıyorsak da, gözümüzü kapatıp alıyoruz, çaresiz. Bütün gezimiz boyunca karışlaştığımız yegâne münevver Müslüman olan bir Hintli dostumuz, "Hint Müslümanlarının çoğu cahildir, ama Allah'tan çok korkarlar" diyor.

Ve Nepal... Elinizi kolunuzu sallayarak Hindistan sınırından bu gizem ve büyü dolu ülkeye girebilirsiniz. Katmandu'ya yol alan otobüsümüz nefis dağların, yemyeşil vadilerin arasından geçerek dura kalka ilerliyor. 68 kuşağının kıblesi olan bu şehir hayallerimi öteden beri süslüyordu. Nefis tapınaklar, güleryüzlü insanlar, ötelerde, göğe uzanan başı dumanlı dağlar ve buraya 'trekking' için gelmiş binlerce Batılı turist.

Katmandu, biraz insan kirlenmesine uğramış gibi geldi bana. Turizm endüstrisi 60'lı yılların ruhunu silip süpürmüş. Yine de, sokak aralarında sizi sürprizlerin beklediği, çağıl çağıl bir kalabalığın dört bir yöne aktığı bir şehir Katmandu. Dağ yürüyüşçülerinin gözde mekânlarından birisi. Hindistan'daki yapışkanlık, yerini sükûnet ve itidale bırakıyor. Sokaklarda, tek tük hippilere de rastlamak mümkün. Buğulu bir ülke Nepal. Tapınakların enfes mimarisi, sabırla ve özenle işlenmiş tahta oymalar sizi alıp bambaşka bir iklime götürüyor.

Asya derin uykusunda. Uyansa her şey daha mı güzel olacak?

İyisi mi, bırakalım uyusun. Belki bir gün bir prens gelir ve onu uykusunun en güzel yerinde öper.

Ey Güzel Kırım

"Kırım'dan çıktı bir bulut
Her yar karşı'ya yağacak
Aytır da ağlarım."

—Kırım hicret türküsü

Pırpırlı uçak Karadeniz semasında süzülürken yüreğimiz hop oturup hop kalkıyor. Kırım Hava Yolları'nın mütevazı 'kutucuğu' insana emniyet telkin etmiyor ama, yarımadaya ulaşmak için bu macerayı göze almak zorundasınız. Karşı'dan, yani Türkiye'den bir bulut çıktığında yağacağı ilk yerden Kırım'a gelmek bu ufak uçaklarla iki saat alıyor.

Yanı başımızda bir Tatar kızı, adı Lemara. Türkiye'de üniversiteye başlamış. İsminin anlamını soruyorum. Önceleri bilmiyorum diyorsa da, sohbet ilerleyince bu anlamı fâş etmekten çekinmiyor. Lenin ve Marx isimlerinin bir terkibinden ibaret bu isim. Sonraları Kırım'da Marlene, Lenur (Lenin'in nuru!), Leniye (Lenin'in dişil çekimi) gibi yaygın isimler olduğunu da öğrenince, şaşkınlığımız bir kat daha artıyor. Bu isimler Sovyet istibdadı sırasında çocuklarını emniyete almak isteyen 'uyanık' ailelerin buluşu.

'Sovyetizasyon'un bir kavmi nasıl soldurabileceğini görmek için Kırım'a bir yolculuk yapmak gerek. Kırım Türkleri solgun bir gül olmuş Sovyet istibdadı dokununca. Ama o gül şimdi bir dirilişin mucizesini yaşıyor. Tatarlar eve dönüyor.

Almanya'yla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, 1944 yılında, topu topu onbeş dakikalık bir süre içinde, koskoca bir millet yurdunu terk etmeye zorlanmıştı. Günler, haftalar süren tren yolculuğundan sonra yaklaşık yarıya yakını şehit oldu. Sağ kalanlar Sovyetler Birliği'ne dağıtıldı. Gerçi 1967 yılında Sovyet diktası Alman işbirliği iddiasının düzmece olduğunu kabul etti ama, Tatarlara yurtlarına dönüş izni ancak çeyrek asır sonra verildi. Ve onlar, bu yiğit insanlar, ata topraklarına her türlü belâ ve mihnete göğüs gererek döndüler. Evleri işgal edilmiş, mabed ve sarayları talana uğramıştı. "Niye döndünüz?" diye sorduğum yaşlılar, "Burası bizim özümüz, ata toprağımız" diyorlar. "Atalarımızın toprağında ölmek istiyoruz..." Ve istisnasız hepsinin o korkunç sürgün yolculuğunu anlatırken gözleri yaşarıyor. Kimi ana babacığını, kimi kardeşlerini kaybetmiş o karanlık Sibirya treninde. Gözleve'de Mimar Sinan'ın eşsiz camiinin bahçesinde sohbete tutuştuğumuz 77'lik Said Çelebi, atalarının mezarına bakmak için geldiğini söylüyor: "Ölülere bakanlara diriler bakar." Caminin kenarında küçük bir demir kulübede yaşıyor ve her gün caminin bahçesine gömülü atalarını ziyaret ediyor. Amcası Numan Çelebi Cihan, Bolşevikler tarafından şehid edilmiş bir Kırım kahramanı. Ve Said Amca bir gülü diriltmenin ipucunu veriyor: "Ölüler bizimle birliktedir. Biz onlara sahip çıkarsak, onlar da bizi sahiplenir."

Akmescid'in tenha bir sokağında Kırım'ın bir başka kahramanı, şimdiki Tatar Millî Meclisi Başkanı Mustafa Cemiloğlu ile birlikteyiz. Ömrü zindanlarda geçmiş ve Sovyet

istibdadına karşı hakkı ve hakikatı hep haykırmış olan bu müstesna insan, kuşkusuz Kırım'ın en 'hörmetli' ismi. Çökmüş avurtları uğradığı bela ve işkencelerin boyutunu haber veriyor. Usul usul konuşuyor, mütevazı bir tutumla. Onyedi yaşında bir delikanlıyken sevdalandığı hürriyet davası şimdi ilk meyvelerini veriyor ve o bir savaşçının azmiyle milletinin önünde yürümeye devam ediyor. Bahçesaray Han Camii'nde turistlerin meraklı bakışları altında Cuma ezanı okunurken solgun bir gül yerinden doğruluyor.

Bahçesaray'ın pazar meydanında geziyoruz. Sovyetizasyonun ne müthiş bir 'grileştirme harekâtı' olduğunu insan dehşetle fark ediyor. Renkli olan ne varsa, Sovyet deterjanıyla yıkanınca soluyor! İnsanların yüzlerinde bir yaşama sevinci okumak neredeyse imkânsız. Bunu Slav hüznüyle telif etmek romantizm olur. Bu daha ziyade yıllar yılı ifade imkânları kısıtlanmış insanların hayata karşı küntleşmesi olsa gerektir. Yıllar evvel, Budapeşte'de bir Litvanyalıya pasaportundaki asık yüzlü fotoğrafın sebebini sorduğumuzda şöyle söylediğini hatırlıyorum: "Bizde fotoğraf çektirirken gülümsemek yasaktır!" İşte hepsi bu.

Kırım deyince çoğumuzun aklına Tatarların yahut daha doğru deyişle Kırım Türklerinin yaşamakta olduğu bir coğrafya geliyor. Oysa gayriresmî istatistiklere göre Kırım'daki her yedi kişiden yalnızca biri Tatar. Geri kalanlar, buraya yerleştirilmiş olan Rus ve Ukraynalılar ve onların çocukları. Tatarlar geri döndüklerinde hiç de iç açıcı şartlarla karşılaşmadılar: Ne barınacakları evleri vardı, ne de yapabilecekleri bir iş. Atalarının babalarının evinde şimdi yabancılar oturuyordu. Yurtsever ve azimli insanlar, şehrin banliyölerinde yeni yerleşim birimleri inşa etmeye koyuldular. Elektriği ve gazı olmasa bile, özene bezene inşa ettikleri bu evlere yerleş-

tiler ve kendi topraklarına sahip çıkmanın kıvancını duydular.

Yaşlı Tatarlar, gençlerin dinini bilmemesinden yakınıyor. Pek çok genç Rusça konuşuyor ve din hakkında en ufak bir bilgiye sahip değil. Ancak bu açık da Türkiye'deki kimi sivil toplum kuruluşlarının ve Diyanet'in çalışmalarıyla kapatılmaya çalışılıyor. Tatar yerleşim birimlerine Türkiye'den katkılarla yeni camiler inşa edilmiş ve burada Türk imamlar görev yapıyor.

Tatar gençlerinin millî değerlerinden bîhaber bir kısmı, çoktan 'homo sovyetikus'a dönüşmüş. Bu insanları görünce, Türkiye'de de aynı oyun mu sahnelenmek isteniyor diye düşünmeden edemiyorsunuz.

Ama öyle görünüyor ki, 'gülün mucizesi' Tatar gençlerini de fethetmeye hazırlanıyor: Pek çok genç Türkiye'de eğitim görüyor, pek çoğu ilahiyat fakültelerinde ve imam hatip liselerinde öğrenimine devam ediyor. Onlar imamlar, müftüler, öğretmenler, doktorlar olarak ülkelerine döndüklerinde tarih yeniden başlayacak. Gül, mucizesini gösterecek...

İki kitaplar var...

MERHAMET

KEMAL SAYAR

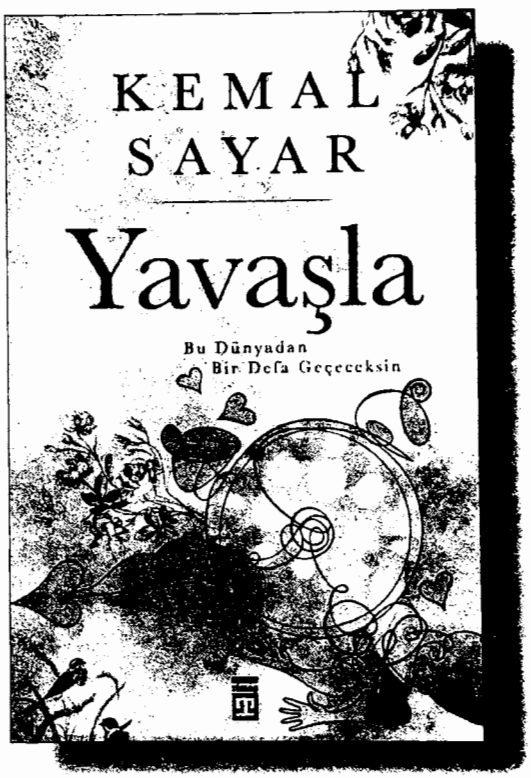
Ümit ve merhamet. 'Bir düş kuruyorum' diyebilmek. Soluduğumuz havayı zehirleyen ve bizi birbirimize düşman kılmak isteyen zalimlere inat, merhamet. Çünkü zalimlik ötekini utandırarak, aşağılayarak, onun saygınlığını ayaklar altına alarak, haklarını değersizleştirerek zulmünü icra eder. Merhamet, insan onur ve saygınlığının çiğnenmesine karşı durmaktır.

Kemal Sayar, bizleri dağılmış pazar yerlerine' benzeyen güze ülkemizi merhametle onarmaya çağırıyor. Komşumuzun acısını kendimizin bilerek. Konuşarak. Anlayarak. Farklılığı kabullenerek. Severek.

Merhamet aşısı ümidin kandillerini yeniden yaksın...

YAVAŞLA!

KEMAL SAYAR

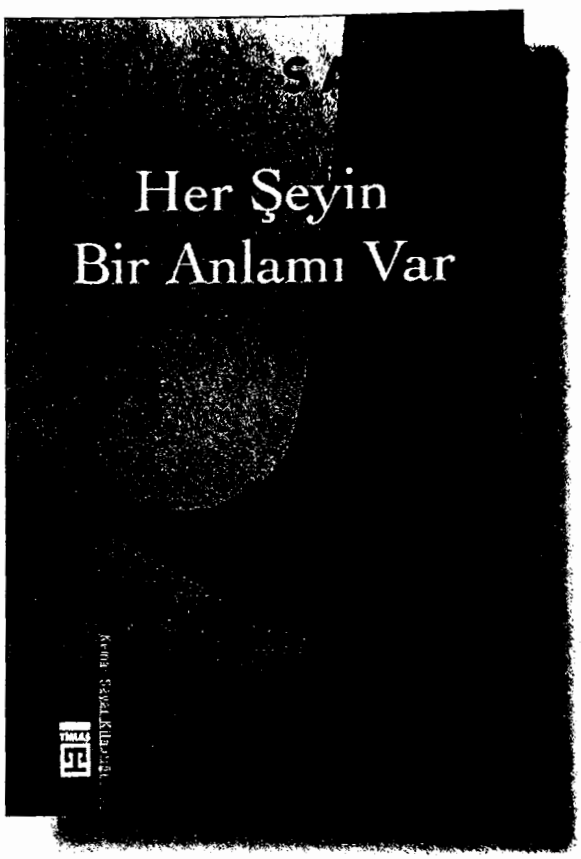

Prof. Dr. Kemal Sayar bizleri hızın ve değerlerini yitirmiş bir hayatın tutsağı olmaktan kurtulmaya çağırıyor.

YAVAŞLA, modern çağın getirdiği hız eksenli hayatın, mahremiyetin yitirilişinin, aile ilişkilerindeki çözülmenin, teknoloji odaklı yaşamlarda görülen iletişim kaybının güncel bir eleştirisi. "Modern Mutsuzluk", "Modern Zamanlarda Aile", "Benliğin ve Toplumun Krizi" ve "Yavaş Güzeldir" adlı bölümlerden oluşan YAVAŞLA, bir modern zaman eleştirisi olmanın yanı sıra, eleştirdiği olgulara çözüm önerileri getiren, kaybedilen manevi zenginliği yeniden bulmaya davet eden bir kitap.

HER ŞEYİN BİR ANLAMI VAR

KEMAL SAYAR

Şimdi diyorum ki ben sana, her şeyin bir anlamı var. Çiçeğin böceğin, dalları eğen rüzgârın, ağzımızdan çıktıktan sonra yüzyıllarca uzayda asılı duran sözcüklerin bir anlamı var.

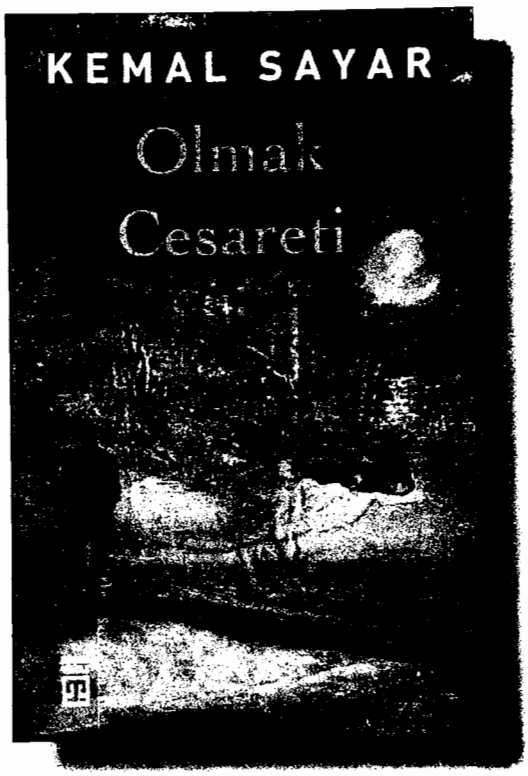
Konuşuyoruz seninle. Yavaş yavaş iyileştiğini hissediyorum. Öfken azalıyor. Artık Tanrı'ya kızmıyor gibisin. Ve artık şükü ki, yaralarından ibaret değilsin. Hayatın çiçek tozları gibi oradan oraya neşe içinde uçuşuyor. Varoluşuna sinen ıstırap sanki daha derinlere, kımıldadığında hissetmeyeceğin bir yerlere iniyor. Onunla da başın hoş olsun, çünkü bir anlamı var.

Kemal Sayar'dan insani özümüzü keşfe davet niteliğinde bi kitap daha: "Her Şeyin Bir Anlamı Var"

İyi ki kitaplar var...

OLMAK CESARETİ

KEMAL SAYAR

Olmak, cesaret ister.
İnsanı çaresizleştiren ve edilgenleştiren
'kurulu düzen'e karşı sesimizi yükseltebilme cesareti.

Kemal Sayar'dan aşka, ümide, cesarete,
bağlılığa yani hayata, varolmaya,
olmak cesaretine dair denemeler...

iyi ki kitaplar var...

OTOYOL UYKUSU

KEMAL SAYAR

Kemal Sayar'dan bir öyküler demeti. Sağlam bir kurgu, ironik b
dil ve hayatın girdabında bocalayan insanlar...

Rüyalar, gerçekler, tasavvufi göndermeler, psikanaliz, ironinin
arasından yüzünü gösteren hikmetli sözler, ince bir duyuş gücü
çocukluk yaraları, yalnızlık, kalbe dönüş, aşk, postmodern
savrulmalar eşliğinde yer yer fantastik öykülerle Otoyol Uykusu

Her dakika koşuşturma. Bitmeyen telaşe. Baş döndüren teknolo

Gazeteler. Ritmik yaz şarkıları. Gece. Gündüz.

Ve uzakta belli belirsiz, tenha bir yol.

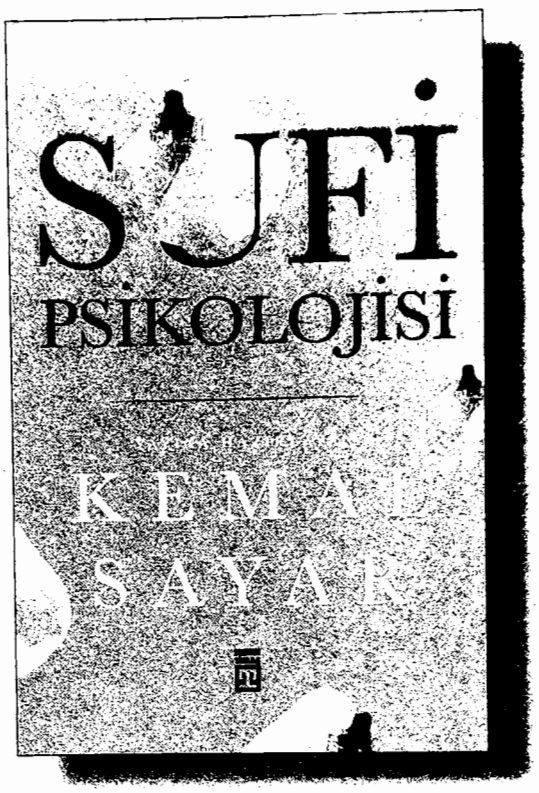
Tüm gördüklerimiz bir rüya olmasın sakın?

Baş döndürücü hız ve ego çağında ruhumuza birden batan
iğnelerin bir sebebi olmalı. Kemal Sayar o sebebi bilgelikle
yakalıyor, şair titizliğiyle işlediği kelimelerle tarif ediyor.

İki ki kitaplar var...

SUFİ PSİKOLOJİSİ

Hazırlayan: KEMAL SAYAR

Belleklerimize musallat olan unutkanlık hastalığını aşarak, yüzyıllardır bu toprakları yoğuran, insanımızı mayalayan değerleri yeniden keşfe soyunmalıyız. Yunus Emre'nin, Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Eşrefoğlu Rûmî'nin, Mevlânâ Celâleddin'in ve daha pek çok gönül adamının yeniden keşfedilmesi gerekiyor. Bu keşif, ülkemizin bilim ortamlarında kültürel değerlerimizin hiçbir eziklik duymaksızın dolaşıma sokulmasıyla vücut bulabilir. Psikoloji kürsülerinde Mevlânâ'nın özgün psikoloji modellerini inceleyen tezler neden yapılmasın? Mutsuzluğun tırmandığı bir çağda, sufi irfanına niçin kulak verilmesin?

Ruhun bilgeliğine ulaşmak için bilgeliğin ruhuna nüfuz etmeliyiz. Sufi Psikolojisi, yeraltındaki bu eşsiz hazineyi gün yüzüne çıkaracak bir kılavuz niteliğinde.